

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет психолого-педагогічний
Кафедра практичної психології

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Мірошник З.М.

(підпис)

« ____ » _____ 2021р.

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 2021р.

**Формування ідентичності та готовності до професійної
взаємодії при підготовці студентів-психологів до проходження
психокорекційної практики**

Кваліфікаційна робота студентки

групи ППм-16

ступінь вищої освіти магістр

спеціальності

053 Психологія

Сонечь Інни Сергіївни

Керівник канд. психол. наук, доцент

Шестопалова О. П.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис)

(прізвище, ініціали)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Кривий Ріг – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПРИ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ДО ПРОХОДЖЕННЯ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ.....	7
1.1. Теоретичний аналіз проблеми визначення професійної ідентичності та готовності до професійної взаємодії.	7
1.2. Особливості професійної ідентичності та готовності до професійної взаємодії майбутніх психологів.....	14
1.3. Психокорекційна практика як умова формування професійної ідентичності студентів-психологів та готовності до професійної взаємодії.	18
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ	22
2.1. Організація та процедура дослідження особливостей формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії у студентів-психологів.....	22
2.2. Кількісний та якісний аналіз емпіричних даних, інтерпретація результатів дослідження.....	24
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ХОДІ ПІДГОТОВКИ	40
ДО ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ	40
3.1. Обґрунтування змісту і методів формувального етапу дослідження.....	40
3.2. Оцінка ефективності проходження студентами розвиткової програми підготовки до психокорекційної практики	51
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	63
ДОДАТКИ.....	71
Додаток А	71
Додаток Б.....	73
Додаток В	77
Додаток Г.....	79
Додаток Д	81
Додаток Е	82
Додаток Ж	84
Додаток З.....	92
Додаток И.....	122

ВСТУП

Актуальність. У сучасній психології зростає інтерес до проблеми формування активного суб'єкта професійної діяльності і відтак до особливостей становлення професійної самосвідомості та ідентичності студентської молоді. Необхідність їх цілеспрямованого формування в процесі соціалізації під час професійного навчання пов'язана з орієнтацією сучасної системи освіти України на активізацію творчого потенціалу, професійної позиції студентів. Взагалі, період навчання у ЗВО є сензитивним для становлення світогляду особистості студентів, їхніх ціннісних орієнтацій, розвитку професійної самосвідомості та ідентичності. Саме професійна ідентичність та готовність до професійної взаємодії є важливим результатом формування цілісності особистості студентів-психологів, яка свідчить про ступінь визнання себе як професіонала та прийняття професійної діяльності як засобу самореалізації.

Актуальність цього завдання збільшується, оскільки зростає чисельність практичних психологів і відповідно проблема підвищення рівня їх професійної ідентичності у різних сферах стає більш актуальною. Ігнорування цього може призвести до виникнення труднощів у працевлаштуванні, у професійній адаптації та професійно-особистісному зростанні.

Розв'язання проблеми професійної ідентичності знайшло відображення в дослідженнях Т. Бугайчук, Ж. Вірної, І. Дружиніної, Є. Зеєр, І. Кучерявенко, Т. Кіреєвої, Н. Старинської, М. Попіль та інших.

Особливості становлення професійної ідентичності майбутніх психологів представлено в аспекті розкриття мотивів вибору професії, формування професійної самосвідомості та професійної спрямованості, розвитку професійної самоактуалізації та професійно важливих якостей у процесі навчання у закладах вищої освіти (А. Лигоміна, Н. Дятленко, У.Родигіна), розвитку індивідуального стилю навчально-професійної діяльності (І. Завгородня).

Проте, незважаючи на велику кількість досліджень, недостатньо уваги приділяється особливостям формування професійної ідентичності студентів-психологів старших курсів під час проходження психокорекційної практики. Саме виробничі практики відіграють важливу роль у формуванні професійної ідентичності. Протягом практики студенти-психологи мають можливість застосувати основні професійні дії та навички, скорегувати свій професійний образ, осмислити та прийняти цінності й норми професії, реалізувати ці здобутки в реальній професійній ситуації. Саме тому, ми обрали темою нашого дослідження «Формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії при підготовці студентів-психологів до проходження психокорекційної практики».

Мета дослідження спрямована на розкриття особливостей формування ідентичності студентів-психологів та готовності до професійної взаємодії під час проходження психокорекційної практики в результаті їх участі в програмі психодіагностичної та розвиткової роботи, реалізованих на заняттях з професійно-орієнтованого блоку дисциплін та в позааудиторній роботі.

Завдання:

- 1) здійснення теоретичного аналізу проблеми вивчення особливостей становлення професійної ідентичності майбутніх психологів;
- 2) теоретичне обґрунтування важливості психокорекційної практики для формування професійної ідентичності та готовності до професійної взаємодії в аспекті застосування методів практичної психології;
- 3) проведення емпіричного дослідження особливостей професійної ідентичності студентів-психологів 4 курсу ступеня вищої освіти «Бакалавр» та 1-2 курсу ступеня вищої освіти «Магістр» спеціальності 053 Психологія;
- 4) моделювання та апробація розвиткової програми, спрямованої на формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів при підготовці до проходження психокорекційної практики.

Об'єкт дослідження професійна ідентичність студентів-психологів.

Предмет дослідження особливості становлення професійної ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів в результаті участі в програмі психодіагностичної та розвиткової роботи при підготовці до проходження психокорекційної практики.

Гіпотеза дослідження. Інтеграції теоретичних знань та практичних навичок студентів-психологів в аспекті готовності до професійної взаємодії, гармонізації становленню професійної ідентичності сприятимуть спеціально організовані розвиткові заняття в умовах підготовки до проходження психокорекційної практики під час аудиторних занять в поза аудиторній роботі

Методи і методики дослідження:

Теоретичні методи: теоретичний та порівняльний аналіз наукової літератури, опис, синтез, наукове узагальнення.

Емпіричні методи: тестування та анкетування. Для розв'язання завдань роботи використаний наступний психодіагностичний інструментарій:

1) *Методика «Визначення типу особистості»* (Дж. Голланда), спрямована на виявлення типу особистості: реалістичний, артистичний, соціальний, конвенціональний, заповзятливий, дослідницький.

2) *Методика «Особистісний професійний план»* (Є. Климова), дає можливість визначити всі основні складові професійного самовизначення, оцінити рівень професійної підготовленості студентів і рівень професійного самовизначення.

3) *Методика «Мотиви вибору професії»* (Р. В. Овчарова) спрямована на визначення провідного типу мотивації вибору професії (внутрішні індивідуально-значимі чи соціально-значимі мотиви, зовнішні позитивні чи негативні мотиви).

4) *Методика «Задоволеність професією»* А.А. Кіссель, дає змогу виявити рівень задоволеності студентів обраною професією.

5) *Методика «Якоря кар'єри»* А. Шеїна, спрямована на визначення системи цінностей людини в його професійній діяльності.

Для обробки отриманих даних були використані *методи математичної статистики*: розрахунок описових статистик, перевірка характеру розподілу досліджуваних змінних, аналіз достовірності відмінностей, кореляційний і факторний аналіз, описова статистика. порівняння та узагальнення здобутого матеріалу. Серед методів практичної психології використані методики соціально-психологічного тренінгу.

Теоретико-методологічна основа дослідження:

концепції соціальної та особистісної ідентичності, теорії ідентифікації «Я» у вітчизняній та зарубіжній психології; дослідження професійної ідентифікації; загальнопсихологічна теорія професійної діяльності; аналіз результатів науково-дослідної діяльності з проблеми становлення майбутнього професіонала, в тому числі майбутніх психологів; дослідження, присвячені проблемі розвитку особистості фахівця в період навчання у ЗВО; дослідження, присвячені професійній діяльності та особистості психолога.

Практичне значення одержаних результатів дослідження. Створена та апробована розвіткова програма може бути використана в процесі професійної підготовки студентів напряму підготовки 053 Психологія, перепідготовки психологів закладів освіти на курсах підвищення кваліфікації.

Апробація результатів дослідження – доповідь на щорічній студентській конференції кафедри практичної психології КДПУ «Актуальні проблеми психології в реаліях сьогодення» (м. Кривий Ріг, 20.05.2021 р.), участь в конкурсі студентських наукових робіт (2020р.) в ХДПУ за темою ««Профілактика та корекція порушень соціального та емоційного розвитку у дітей із сімей вимушених переселенців методами арт-терапії та ТОП». Книга «Програма розвитку ідентичності та готовності до професійної взаємодії у студентів 4 курсу рівня «Бакалавр» та 1 курсу магістратури при підготовці до психолого-корекційної практики. Методичні рекомендації»

Організація і база дослідження. Емпіричне дослідження здійснювалося протягом жовтня 2020 року - березня 2021 року, на базі Криворізького

державного педагогічного університету. Загальна вибірка склала 42 особи, віком від 21 до 24 років.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури, який налічує 67 джерел; ілюстрована 6 рисунками та 20 таблицями; вміщує 9 додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПРИ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ДО ПРОХОДЖЕННЯ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ

1.1. Теоретичний аналіз проблеми визначення професійної ідентичності та готовності до професійної взаємодії.

Проведем порівняльний аналіз конструкту «професійна ідентичність», представленого в сучасних наукових публікаціях. Професійна ідентичність, на думку Л. Б. Шнейдер [61], полягає в усвідомленні себе представником певної професії та професійного співтовариства, як певний ступінь ототожнення-диференціації себе зі справою та «іншими». Схожу думку має й дослідниця Н. В. Старинська [51], яка під професійною ідентичністю розуміє ступінь прийняття себе як професіонала та системи цінностей відповідної професійній спільноті. У.С. Родигіна [43] трактує професійну ідентичність як системоутворювальну властивість особистості, що забезпечує швидку адаптацію до нових умов діяльності, професійний розвиток і особистісне зростання суб'єкта.

Професійна ідентичність, за визначенням Л. Музичко [29] це категоризація особистісної тотожності з прийнятим особою образом професіонала та усвідомлення своєї приналежності до певної професії та відповідної професійної спільноти.

Цікаве визначення нам пропонує Т. І. Кіреєва [20], яка під професійною ідентичністю, розуміє екзистенціальне і функціональне злиття професії та

особистості, яке включає розуміння змісту професії, прийняття себе як представника професії, вміння на високому рівні і з користю для інших здійснювати свої професійні функції. Важливо розуміти, що цей процес не є саморганізованим, а потребує планомірної активної організації.

На думку М. І. Попіль [35], професійна ідентичність проявляється в усвідомленні власної єдності з професією й представниками певної професії. Вчений виокремлює сформованість Я-образу, особистісних і рольових цінностей; наявність професійних уявлень та зовнішні чинники, що впливають на формування цього виду ідентичності.

У своєму дисертаційному дослідженні І. А. Дружиніна [13] розуміє під професійною ідентичністю інтеграційний психологічний феномен, який з одного боку є результатом процесу ототожнення себе з професією та професійною спільнотою, а з іншого - інтегрує професійні знання в певні програми професійних дій, та здатний забезпечити перспективи професійного зростання. Відповідно до визначення, вчена виокремлює три компонента у структурі професійної ідентичності, які характеризуються поступовим формуванням у процесі навчання майбутніх психологів. Когнітивний компонент містить професійні знання і переконання, що формують образ професії, емоційно-оцінний компонент поєднує самооцінку своїх професійних якостей й ставлення до професійних знань. Третім є особливості професійної поведінки, які є результатом засвоєння відповідних професійних ідей, норм, цінностей, зразків поведінки.

Схожу, але більш стислу структуру нам пропонує й І. А. Кучерявенко [22], яка у структурі готовності до професійної діяльності виокремлює когнітивний компонент, що складається з уявлень і знань про діяльність, її зміст і наслідки та емоційний компонент, що реалізується в комплексі переживань і ставлень до професії. Т. В. Бугайчук [2] доповнює вищевказані компоненти мотиваційним, який характеризує ставлення суб'єкта професійної діяльності до змісту, умов праці та професіоналізації в цілому.

Отже, як бачимо у структурі професійної ідентичності можемо виокремити такі компоненти: когнітивний, емоційний, мотиваційний та поведінковий. Саме на таку структуру компонентів професійної ідентичності будемо спиратися надалі у нашому дослідженні.

Розглянемо дослідження, які описують чинники та критерії розвитку професійної ідентичності. Так, Є. Зеєр до психологічних критеріїв, [17], за допомогою яких можна визначити особливості формування професійної ідентичності відносить ототожнення випускника з майбутньою професією, формування готовності до фахової діяльності та розвинутої здатності до професійної самопрезентації.

Серед чинників розвитку професійної ідентичності О. В. Коновалова, Т. А. Пашкевич [21] виокремлюють професійну обізнаність, емоційно-позитивне сприйняття інформації про професію та себе як майбутнього професіонала, ідеальні образи вибраної професії, усвідомлення своєї приналежності до професії, очікування індивіда та можливості соціальних перспектив, які дає дана професія, сформованість образу «Я», професійне спілкування та взаємодію студентів з фахівцями професійної спільноти тощо.

І. В. Вороб'єва [7] вважає, що на формування професійної ідентичності впливають три групи чинників, які мають позитивні і негативні прояви (див. табл.1.1.1.).

Таблиця 1.1.1.

Чинники формування професійної ідентичності за І. В. Вороб'євою

Чинник	Позитивний прояв	Негативний прояв
Індивідуально-особистісні	- система ціннісних орієнтацій, мотивація особистості; - досягнення поставленої мети; - професія за покликанням; - ступінь відповідальності за виконувану роботу.	- низька мотивація особистості; - нівелювання відповідальності за професійну роботу; - розчарування в професії; - емоційне вигорання.
Освітній	- інституціоналізація системи професійної освіти, професійна підготовка дипломованих фахівців; - висока якість професійної	- інституціоналізація системи професійної освіти і масова професійна підготовка дипломованих фахівців; - навчання заради отримання

	підготовки; - практико-орієнтована спрямованість навчання.	диплома про вищу освіту; - низька якість професійної підготовки; - відсутність практико-орієнтованої спрямованості навчання
Соціально-професійний	- сформованість професійного співтовариства і професійної культури як культурного зразка; - попит фахівців даного профілю на ринку праці, вибір професії, що відповідає потребам сучасного ринку праці; - відповідність професійної підготовки реальній практиці; - високий престиж професії в суспільстві, стабільні умови праці, достатній рівень заробітної плати та високі соціальні гарантії.	- непрофільне працевлаштування; - прекаріатизація ринку праці; - несформованість професійної спільноти і професійної культури; - вибір професії, що не відповідає потребам сучасного ринку праці; - невідповідність професійної підготовки реальній практиці; - непрестижна професія в суспільстві, нестабільні умови праці, низький рівень заробітної плати та відсутність соціальних гарантій.

Як бачимо з таблиці, кожен чинник має два полюси прояву, однак яким він буде позитивним чи негативним, у значній мірі залежить від особистості, з притаманними їй професійно особистісними якостями.

Є. П. Єрмолаєва [16] виокремлює дві функції професійної ідентичності, зокрема, стабілізуючу та перетворюючу, поєднання яких забезпечує професійне самовизначення і розвиток професіонала.

Розглянемо виокремленні Т. В. Малютіною [25] критерії успішного процесу становлення професійної ідентичності, до них належать: позитивна самооцінка, як показник сприйняття себе, виконання соціальної ролі в якості суб'єкта професійної діяльності; рівень домагань, як мотивована готовність до розвитку своєї особистості; позитивне ставлення до виконання професійної діяльності; відповідальність за виконання норм і правил, вимог, що пред'являються професією до особистості професіонала; академічна успішність; позитивне ставлення до професійної діяльності на виробничих практиках.

Важливим для нашого дослідження є розгляд особливостей готовності до професійної взаємодії, яка виступає головним критерієм вдалої роботи фахівця.

Особливо сьогодні, коли відбуваються швидкі зміни освітніх стандартів, економічних, соціальних умов, підвищується рівень вимог до професійної підготовки психологів.

О. Столярчук та О. Сергєєнко [52], розглядають готовність до професійної взаємодії, як підґрунтя для успішної адаптації фахівця до умов професійної діяльності, що виражається через активне позитивне ставлення до перспектив початку професійної діяльності, усвідомлення можливостей її успішного здійснення шляхом мобілізації та реалізації особистісного потенціалу.

Інший варіант трактування цього поняття нам пропонують Л. М. Попов, І. М. Пучкова, П. Н. Устин [36], які під готовністю до професійної діяльності розуміють цілісне утворення, що включає мотиваційні, пізнавальні та емоційно-вольові характеристики. Також, вчені нам пропонують універсальну модель професійної готовності, що включає такі компоненти: професійна «Я-концепція»; мотивація; особистісні властивості і якості; діяльнісної-значимі властивості і якості.

У межах особистісно-діяльнісної підходу, М. І. Д'яченко та Л. А. Кандибовіч [14] розглядають готовність до професійної діяльності як головну передумову цілеспрямованої діяльності, а також її стійкості, регуляції та ефективності. Тобто, готовність до діяльності допомагає особистості успішно виконувати свої обов'язки, правильно використовувати знання, досвід, особистісні якості, зберігати самоконтроль і перебудовувати свою діяльність при появі непередбачених перешкод. Готовність до професійної взаємодії може проявлятися, на думку О. М. Краснорядцева [19], у формі установок; у вигляді мотиваційної готовності до удосконалення свого образу світу; у вигляді професійно-особистісної готовності до самореалізації через процес персоналізації.

П. А. Рудик [45] наголошує на тому, що при розгляді проблеми готовності до професійної взаємодії важливо використовувати особистісний підхід. Оскільки пізнавальні процеси особистості можуть посилювати чи

послаблювати її активність вольових компонентів, які допомагають здійсненню ефективні дій по досягненню професійної мети.

Притримується цієї думки й А.А. Деркач [11], який досліджуючи проблему готовності до професійної діяльності, визначає її як цілісний прояв всіх сторін особистості фахівця, виділяючи пізнавальні, емоційні та мотиваційні компоненти.

На думку І. В. Олійник, Ю. М. Ноженко [32], проблему професійної готовності потрібно розглядати у взаємозв'язку з основними етапами становлення, формування особистості людини, а саме: початок навчання в загальноосвітній школі, початок отримання професійної освіти (професійне самовизначення) і самостійна професійна діяльність. Тобто, бачимо, що готовність до взаємодії починає формуватися, ще до початку навчання у вищому навчальному закладі, й важливо правильно організувати цей процес.

На думку Ю. Поваренкова [34], головним критерієм успішної фахової підготовки є готовність до професійної діяльності, що спирається на сформовану фахову мотивацію, компетентність і професійно значущі якості особистості.

Д. А. Водоп'янов [6], надає таке визначення готовності до професійної діяльності – це психічне утворення особистості, що віддзеркалює ступінь відповідності психологічних характеристик людини як індивіда, особистості і суб'єкта вимогам тієї чи тієї діяльності з метою її успішної реалізації і реалізації особистісно-професійного потенціалу в даній діяльності.

У готовності до професійної взаємодії Є. Ю. Райкова [39] виокремлює три компонента: професійний, який визначається значимістю емоційно-вольової спрямованості майбутнього фахівця; творчий, який виявляється у несвідомій впевненості у своїх здібностях, що сприяє вирішенню кризових і проблемних ситуацій; особистісний компонент, що включає в себе зміст і спрямованість системи смисложиттєвих цінностей, сукупність психологічних і соціальних властивостей людини як суб'єкта діяльності.

1.2. Особливості професійної ідентичності та готовності до професійної взаємодії майбутніх психологів.

Як відомо становлення професійної ідентичності є тривалим процесом, який складається з певних етапів. Від моменту вибору професії і до початку професійної діяльності, а згодом і до подальшої професіоналізації становлення професійної ідентичності відбувається в умовах здобуття особою освіти. Головним джерелом формування професійної ідентичності майбутніх психологів, на думку Л. Б. Шнейдер, У. С. Родигіна, Н. О. Антонова, В. М. Одінцева [1;43;61; 31; 27; 9], є професійна освіта у вищому навчальному закладі.

Взагалі, період навчання у ЗВО є сензитивним для становлення світогляду особистості студентів, їх ціннісних орієнтацій, особистісного і професійного самовизначення, розвитку професійної самосвідомості та ідентичності. Розвиток професійної ідентичності та готовності до професійної взаємодії у закладі вищої освіти, на думку Ю. Г. Долинської [12], формуються у процесі здобуття знань, інтеріоризації набутих знань, практико-орієнтованої діяльності, використанні активних методів роботи для освоєння професії.

Акцентують увагу на значимості фахового навчання у загальному професійному розвитку, й М. Дьяченко та Л. Кандибович [14], під час якого у студента міцніє професійна спрямованість, активізується самовиховання студента у формуванні якостей, досвіду, необхідних йому як майбутньому суб'єкту професійної діяльності; зміцнюється професійна самостійність і готовність до майбутньої фахової діяльності.

Тепер перейдемо до розгляду особливостей професійної ідентичності майбутніх психологів. Наприклад, Т. А. Лигомина, Н. М. Дятленко [23] під запропонованим поняттям розуміють систему знань, умінь і навичок з професійно спрямованих дисциплін, сприймання цінностей, ідеалів, норм, вимог професійної спільноти та усвідомлення власної приналежності до цієї

спільноти, що поєднує в своїй структурі такі компоненти: когнітивний, мотиваційний, особистісний і операційний.

На думку Є. А. Бикової [3], професійна ідентичність студента-психолога містить у собі уявлення особистості про себе як майбутнього фахівця (що належить до певної професійної групи), про свої професійні та навчально-професійні цілі, та можливості щодо реалізації цих цілей.

У дисертаційному дослідженні У. С. Родигіної [43] було виявлено, що студенти-психологи з різним рівнем розвитку професійної ідентичності відрізняються за такими параметрами, як особистісні якості, мотивація навчально-професійної діяльності, смисло-життєві орієнтації, емоційне ставлення і усвідомлена активність по відношенню до майбутньої професії психолога, а також за рівнем розвитку механізмів ідентифікації та рефлексії. Відповідно до цього, під терміном «професійна ідентичність» майбутнього психолога вчена розуміє єдність уявлень про себе, емоційних переживань і усвідомленої активності, пов'язаних з придбанням професії, на основі якого з'являється почуття тотожності з самим собою як майбутнім фахівцем.

Крім цього, дослідниця виокремлює такі психологічні особливості професійної ідентичності студентів-психологів:

1) діяльнісний характер розвитку (професійна ідентичність студентів розвивається в результаті навчально-професійної діяльності та сприяє успішному оволодінню знаннями, вміннями і навичками для подальшої професійної діяльності);

2) нерівномірний характер розвитку (чергуються латентні і кризові періоди, можна виділити стадії з еволюційним і революційним плином);

3) імовірнісний характер розвитку (при рівних умовах навчання, у деяких студентів розвивається високий або середній рівні професійної ідентичності, а у деяких - тільки низький рівень, частина студентів після закінчення вищого навчального закладу планують працювати за фахом, інші віддають перевагу іншим професії не пов'язані зі спеціальністю, одержуваної у вузі);

4) індивідуальний характер розвитку (особистісні якості студентів, а саме їх відповідність вимогам, що пред'являються професією, навчально-професійної мотивації та ін.).

Знаходить підтвердження ця думка й у дослідженнях Л. Шнейдер [62], у яких виявлено, що в цілому у студентів-психологів в процесі професійного навчання у ЗВО досягається виразна, але пасивна ідентичність, тобто у свідомості випускників ще слабо представлені умови праці, а почуття компетентності і упевненості в своїх професійних силах нестійке.

Також, важливим для нашого дослідження є розгляд чинників, що обумовлюють розвиток професійної ідентичності студентів-психологів, виокремлених З. Савчук [48]: професійні знання, уміння, навички; уявлення про ідеальний образ професії; самоінтерес, вольові якості та екстраверсованість особистості; можливості соціальних перспектив; сформованість образу «Я» та його професійної складової.

Розглядаючи студентський вік як етап професійного становлення фахівця, який відноситься до стадії професійної підготовки, можна припустити, що для нього характерно виникнення кризових періодів, які можуть підвищити або знизити ефективність оволодіння майбутньою професійною діяльністю. Наприклад, Е. Ф. Зеер [17] виокремлює такі кризи, що виникають у професійній підготовці:

1) криза адаптації до нових умов навчання (1 курс навчання), що виникає на етапі входження в навчально-професійну діяльність, яка найчастіше проявляється під час першої сесії, коли виникає необхідність підготувати до іспитів та заліків увесь обсяг навчального матеріалу. Саме тоді у багатьох студентів виникають труднощі з навчанням, які можуть відбитися на їхньому ставленні до навчання у вузі і професіоналізації в цілому.

2) криза професійного вибору (найчастіше виникає на другому - третьому курсах), що характеризується виникненням почуття розчарування в обраній професії і підготовки до неї. Виникає незадоволеність окремими навчальними

дисциплінами, з'являється тривога про правильність професійного вибору, істотно знижується інтерес до навчально-професійної діяльності.

3) криза виходу з освітньої організації (випускний курс), яка проявляється в підвищенні тривожності і зниженні самооцінки, що може привести до втрати мотиваційних компонентів професійного розвитку і становлення. Цей емоційний стан пов'язано зі страхом підсумкової атестації та необхідністю прийняття самостійне рішення, щодо майбутнього працевлаштування.

На противагу цьому, Н. С. Явленська [65] у своєму дослідженні запропонувала сензитивні періоди для розвитку окремих компонентів професійної ідентичності майбутніх психологів відповідно до курсів навчання у ЗВО, а саме: 1-2 курси сприятливий період для формування «образу професії» та професійної самосвідомості (когнітивний компонент); 3 курс – для розвитку професійної спрямованості, бажання залишитися в професії, задоволеності навчанням і т.д. (емоційно-мотиваційний компонент); 4 курс – для формування професійно важливих якостей (поведінковий компонент). Отже, як бачимо, процес становлення майбутнього психолога є достатньо складним та суперечливим, який містить, як кризові, так й сензитивні періоди. Все це ми повинні враховувати, та вчасно реагувати, щоб допомогти майбутньому фахівцю гармонійно формуватися.

Перейдемо до розгляду особливостей готовності до професійної взаємодії майбутніх психологів. Формування цього феномену у процесі професійної підготовки пов'язано з освітою професійно-спрямованих відносин, мотивів, властивостей особистості, а також з оцінкою умов професійної підготовки.

У своєму дослідженні Е. В. Шипілова [60] в якості умов формування готовності до професійної діяльності майбутніх психологів вчена виокремлює: спеціально організоване освітнє середовище, методи оволодіння професійною діяльністю, готовність до саморозвитку, спрямованість на реалізацію творчого потенціалу особистості, перетворення соціально значимої діяльності.

В якості однієї з головних умов формування і розвитку психологічної готовності до професійної взаємодії в умовах підготовки майбутніх психологів,

на думку І. А. Кучерявенко [22], є наявність професійної «Я-концепції», а в якості психологічних механізмів виступають мотивація і цілепокладання.

Варто зазначити, що рівень сформованості психологічної готовності до професійної діяльності студентів-психологів визначається рівнем успішності їхньої навчальної діяльності, задоволеністю вибором професії і проявляється в активному позитивному ставленні до майбутньої професійної діяльності.

Окрім цього, важливим фактором, і в той же час, результатом розвитку професійної готовності є професійно важливі якості особистості, що являють собою індивідуально-психологічну основу її професійної готовності, а саме організованість; ініціативність; відповідальність; дисциплінованість; уважність.

1.3. Психокорекційна практика як умова формування професійної ідентичності студентів-психологів та готовності до професійної взаємодії.

Треба пам'ятати, що професійна ідентичність та готовність до професійної взаємодії не виникають раптово із закінченням навчального закладу. На думку Є. П. Єрмолаєва [15], ці явища являють собою продукт тривалого особистісного і професійного розвитку, який формується на досить високих рівнях оволодіння професією і являє собою стійке узгодження основних елементів професійного процесу, головну роль у якому відіграє вищий навчальний заклад.

Одним із головних завдань вищого навчального закладу є створення сприятливих умов для особистісного самовизначення та формування професійної ідентичності, готовності до професійної взаємодії, шляхом самоідентифікації, формування особистісної зрілості, освоєння базових ціннісних уявлень, що визначають обрану спеціальність.

Допомогти реалізувати це завдання можуть виробничі практики, на яких студент-психолог має можливість познайомитися зі своєю спеціальністю, скорегувати свій професійний образ, прийняти цінності і норми професії і реалізувати їх в реальній професійній ситуації.

За увесь період навчання майбутні психологи проходять кілька практик, кожна з яких відповідає вивченому за рік матеріалу і має свої завдання. Саме у різних установах та закладах (заклад дошкільної освіти, школа, соціально-психологічна служба міста чи будь-яка інша установа) теоретичний матеріал отримує реальну оболонку, виникає відповідність між теорією і практикою, відбувається усвідомлення того, чому і навіщо вчився студент.

Кінцевою метою цих практик є формування професійної ідентичності студента-психолога, оволодіння навичками, вміннями та способами організації майбутньої професійної діяльності, що відповідає вимогам Болонської декларації про створення загально-європейського простору вищої освіти та поліпшення її якості.

Виробнича практика, на думку В. А. Семкіна [49], вносить у формування професійної ідентичності особистості більший внесок, ніж теоретична підготовка. Як вказує І. І. Родічкіна [42], інтеграція студентів в конкретну професійну діяльність, а також ситуація реальної відповідальності за свою діяльність дозволяють їм коригувати свій професійний образ, підкріплюючи його необхідними знаннями, вміннями, навичками. Доводить вплив практики на рівень сформованості професійної ідентичності майбутніх психологів у дисертаційному дослідженні й Н. А. Антонова [1].

Однак протилежні факти отриманні в результаті опитування студентів Є. К. Кардовською [19], які свідчать про те, що в результаті проходження практики у студентів-психологів посилюється неузгодженість між професійно-ціннісними орієнтаціями і цілями. Тобто, зростає значимість мотивів уникнення і знижується значимість мотивів професійного зростання, що викликано незадоволеністю студентів організацією та проходженням практики. Тому, важливу роль під час проходження практики грає керівник практики та організація самого процесу.

Цієї думки притримується й М. М. Михайлова [28], яка вказує що відповідальність за організацію виробничої практики повинна покладатися на керівника. Саме він допомагає студенту розпланувати кожен день, так щоб він

приносить користь, можливість спробувати щось нове та відпрацювати набуті знання, вміння і навички.

Для вирішення завдання нашого дослідження є аналіз програм практик респондентів. Наприклад, метою діагностико-психокорекційної практики студентів-психологів 4-го року навчання є удосконалення професійних вмінь та навичок на основі ознайомлення з практичною діяльністю психолога за всіма напрямками роботи фахівця (психодіагностичною, корекційною, профілактичною, просвітницькою, консультативною) [37].

Метою виробничої психокорекційної практики магістрів-психологів є досягнення професійної адаптації в умовах закладів освіти, під час якої потрібно реалізувати такі завдання: робота за запитами, формування адекватного комплексу психодіагностичних методик; складення корекційного прогнозу і рекомендацій; проведення консультацій та просвітницьких заходів.

Як бачимо, між двома різновидами практик є багато спільного, у процесі яких у майбутніх психологів повинні сформуватися такі загальні та спеціальні компетентності такі як поглиблення і удосконалення теоретичних знань з психології й встановлення зв'язку з практичною діяльністю; вивчення основних напрямків роботи практичного психолога, засвоєння сучасних психологічних методів та технік індивідуальної (групової) роботи з різними категоріями клієнтів. Фахова компетентність передбачає початкове накопичення професійного досвіду, поглиблення та вдосконалення знань, умінь, навичок; вироблення власного стилю роботи; розвиток особистісно-професійних якостей; розвиток навичок професійної рефлексії та інтуїції.

Отже, практика спрямована на формування всіх необхідних якостей та компетентностей практичного психолога. Однак, майже не враховується динаміка особистості майбутнього фахівця, а саме її психологічний супровід, у цей важкий, й разом з цим вкрай важливий період, професійного становлення. Студент-психолог засвоює всі необхідні знання, але не отримує підтримки, якщо виникають труднощі або сумніви. Вирішення цього ми бачимо у створенні варіативних дисциплін, курсів або факультативів, на яких студенти

мали б можливість поділитися думками та переживаннями щодо практичної діяльності та отримати необхідну допомогу.

Саме тому необхідно проводити цілеспрямовані профілактичні і розвиткові заняття, оскільки, в них виникає та кристалізується професійна ідентичність та готовності до професійної взаємодії. Саме результат такої спеціальної підготовки до психокорекційної практики забезпечують орієнтацію студентів-психологів у світі професії, професійному співтоваристві та дозволяє більш повно реалізувати особистісний потенціал у професійній діяльності, прогнозувати можливі наслідки професійного вибору і визначати перспективи власного професійного розвитку,

Висновок до розділу 1

В розділі наведений теоретичний аналіз проблеми вивчення особливостей становлення професійної ідентичності майбутніх психологів та обґрунтування важливості психокорекційної практики для формування професійної ідентичності та готовності до професійної взаємодії в аспекті застосування методів практичної психології.

В ході аналізу професійної літератури та емпіричних публікацій за темою дослідження проаналізований конструкт професійної ідентичності, умови його становлення у студентів, критерії його сформованості, а також чинники, що впливають на цей процес.

Поняття готовності до професійної взаємодії розглядається як результат процесу підготовки студентів та установки на успішне здійснення діяльності. Психологічна готовність особистості до діяльності поєднує в собі, всі необхідні і достатні для успішного вирішення поставленого завдання елементи майбутньої дії. Взагалі, готовність до професійної діяльності є обов'язковою умовою не тільки її початку, але і ефективного вирішення. Саме тому, необхідно проводити цілеспрямовані заходи, щодо її формування у майбутнього фахівця. Відтак, системоутворюючим ядром психологічної

готовності до професійної діяльності є зміст мотиваційної сфери випускника, його готовність до самоактуалізації та саморозвитку, спрямованість на реалізацію власного творчого потенціалу особистості.

Професійна готовність психолога, на відміну від інших професій, найкращим чином розкривається з позицій особистісно-діяльнісного підходу і включає в себе, як правило, мотиваційний, ціннісний і особистісний компонент і професійну спрямованість.

Підсумовуючи вищевказане можна стверджувати, що професійна ідентичність та готовність до професійної взаємодії студентів-психологів є самостійними психологічними феноменами зі своїми особливостями, які проявляються в їх структурі, нерівномірності розвитку, зокрема чергуванні сензитивних та кризових періодів розвитку.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

2.1. Організація та процедура дослідження особливостей формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії у студентів-психологів

Емпіричне дослідження здійснювалося протягом жовтня-грудня 2020 року, на базі Криворізького державного педагогічного університету. Загальна вибірка склала 40 осіб, віком від 21 до 24 років. До неї увійшли представники академічних груп, для яких спеціалізація 053 «Психологія» є основною (ПП) та додатковою (ПНП, УП, ДП). З огляду на наявну епідеміологічну ситуацію в нашій країні, спричинену COVID-19 та задля зниження ризиків інфікування, діагностика була здійснена з використанням Google-форм <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeHV0ZeTSLr-StvULc3nWOSATZ13L36Yxw7AU4m6Ftk6Y4Amw/viewform> В Додаток А Ви можете докладніше ознайомитися з формою (наведені скріншоти покликання).

Емпіричні дані респондентів представлені в **Додаток Б**, задля збереження конфіденційності їм були присвоєні порядкові номери.

Варто зазначити, що емпіричне дослідження здійснювалось у два етапи. На першому, ми шукали студентів які мають несформовану професійну ідентичність. Робили це метою розмежування вибірки на дві групи контрольну та експериментальну. На цьому етапі використовувалась методика «Особистісний професійний план» (Є. Климова, адаптація Л. Б Шнейдер). Студентам пропонувалася анкета з розгорнутими відповідями. Обробка результатів здійснювалася через оцінювання відповідей певними балами. Їхня набрана кількість свідчить про рівень сформованості професійної ідентичності. Більш детально з методикою можна ознайомитися в Додаток В.

На другому етапі, ми здійснювали подальшу діагностику з експериментальною групою, з метою розкриття особливостей формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії в результаті проходження психолого-корекційної практики студентів-психологів. Нами було використано такі методики:

1. Методика «Визначення типу особистості» (Дж. Голланда) [8], спрямована на виявлення соціальної спрямованості особистості: реалістичної, артистичної, соціальної, конвенціональної, заповзятливої, дослідницької. Кожен із вказаних типів характеризуються індивідуальними особливостями особистості (темперамент, характер, здібності, інтелект) та схильністю до тієї чи тієї професійної сфери. Досліджуваним пропонується 42 пари професій, із кожної потрібно обрати лише одну, найбільш привабливу. Обробка здійснюється відповідно до ключа. Домінуючим визначається той тип особистості, який набрав більшу кількість балів.

2. Методика «Мотиви вибору професії» (Р. В. Овчарова) [8] спрямована на визначення провідного типу мотивації вибору професії (внутрішні індивідуально-значимі чи соціально-значимі мотиви, зовнішні позитивні чи негативні мотиви). Текст опитувальника складається з двадцяти тверджень, які

необхідно оцінити, якою мірою кожне з них вплинуло на вибір професії. Обробка результатів здійснюється відповідно до ключа.

3. Методика «Задоволеність професією» А. А. Кіссель [8], дає змогу виявити рівень задоволеності студентів обраною професією. Досліджуванним надається 15 тверджень, на якими потрібно погодитися чи не погодитися. Обробка результатів здійснюється відповідно до ключа. Кількість набраних балів свідчить про рівень емоційної задоволеності від професії.

4. Методика «Якоря кар'єри» А. Шеїна [8], спрямована на визначення системи цінностей особистості в його професійній діяльності. Опитувальник містить такі шкали: професійна компетентність, менеджмент, автономія, стабільність, служіння, виклик, інтеграція стилів життя, підприємництво. Досліджуванним пропонується 41 твердження, на які потрібно виразити ступінь їхньої важливості. Обробка результатів здійснюється відповідно до ключа.

Обрані методики є найбільш доречними та зможуть розкрити всі особливості формування професійної ідентичності майбутніх психологів.

2.2. Кількісний та якісний аналіз емпіричних даних, інтерпретація результатів дослідження.

Розпочнемо з аналізу результатів (див. рис.2.2.1.) отриманих на першому, відбірковому етапі, за методикою «Особистісний професійний план» (Є. Климова, адаптація Л. Б Шнейдер). Ознайомитися з отриманими статистичними даними можна в **Додаток Д**.

Рис. 2.2.1. Результати діагностики за методикою «Особистісний професійний план» (Є. Климова, адаптація Л. Б Шнейдер).

Як бачимо з малюнку 2.2.1., пасивний тип ідентичності є найбільш розповсюдженим серед респондентів (55%). Тобто, студенти мають відповідальне ставлення до навчання, мають уявлення про майбутню професію, засвоюють її вимоги, усвідомлюють свої можливості. Однак, вони не виражають активних дій, не прагнуть розвивати практичні навички. Отже, спостерігається суттєва різниця між теоретичними та практичними знаннями.

Більш гармонійне співвідношення цих видів знань спостерігається в студентів-психологів, що мають виражену активну ідентичність (29%). Ці досліджувані, окрім навчальної діяльності, займаються самоосвітою, шукають шляхи розвитку та удосконалення, як теоретичних так і практичних знань, прагнуть до практичної реалізації набутих умінь та професійних цілей. Студенти-магістри з цим типом ідентичності відрізняється самоорганізованістю, цілеспрямованістю, вмотивованістю, наявністю індивідуального стилю діяльності.

Іншим 16% досліджуваним притаманний невиражений тип ідентичності. Ці студенти-психологи усвідомлюють свої далекі і близькі професійні цілі, прагнуть зрозуміти та опанувати свою справу у всіх аспектах, засвоїти всі

трудо́ві функції. Однак, активних дій не проявляють, оскільки вони здебільшого перебувають у своїх мріях та роздумах.

На нашу думку, у студентів-психологів на завершальному етапі навчання має бути вже сформована виражена активна ідентичність. Оскільки, через незначний час вони вийдуть працювати, а з отриманих даних можемо припустити, що не всі оберуть професію психолога, чи вихід на роботу відтермінується на невизначений час. Тому, саме ця група студентів склала нашу експериментальну, з якою надалі здійснювались діагностична та корекційно-розвивальна робота. А студенти які мали сформовану професійну ідентичність (34%) утворили нашу контрольну групу.

Розглянемо отримані результати за другою методикою Дж. Голланда «Визначення типу особистості», були отримані такі статистичні результати, представлені в табл. 2.2.1. У дослідженні було розглянуто лише професійний аспект кожного типу, з більш детальний опис представлений у **Додаток Г**.

**Статистичні результати за методикою
«Визначення типу особистості» (Дж. Голланада)**

Тип особистості	Статистичні показники					
	Σ	$\bar{x}$	Mo	Me	σ	%
реалістичний	163	6,8	4	5,5	3,1619	17
дослідницький	146	6,1	5	5	2,7491	12
артистичний	159	6,6	5	6	2,3556	5
соціальний	182	7,6	4	7,5	3,4251	25
заповзятливий	199	8,3	5	8	3,2767	33
конвенціональний	159	6,6	8	7	2,1831	8

Примітка: Σ – сума; $\bar{x}$ – середнє значення; Mo – мода; Me – медіана; σ – середнє квадратичне відхилення; % – відсоток.

З табл. 2.2.1., ми бачимо, що найбільш розповсюдженим типом особистості є заповзятливий ($\Sigma = 199$; $\bar{x} = 8,3$; Me = 8; % = 33). Для цього типу найбільш привабливим є таке професійне середовище, у якому є рішення складних завдань, спілкування з представниками різних типів професій у різноманітних ситуаціях, що вимагають вміння розбиратися в мотивах поведінки інших людей і красномовства.

Другим за поширенням є соціальним тип особистості ($\Sigma = 182$; $\bar{x} = 7,6$; Me = 7,5; % = 25), який є спрямованим на оточуючих людей, спілкування з ними, встановлення контактів. Студенти-психологи з цим типом мають розвинену комунікативну компетентність, емпатію, толерантність та ін. Привабливим є таке професійне середовище, у якому наявні ситуації постійної взаємодії з іншими.

Реалістичний тип особистості був виявлений, як домінуючий, в 17% досліджуваних ($\Sigma = 163$; $\bar{x} = 6,8$; Me = 5). Їх приваблює конкретний результат, завдання, що потребують фізичної активності. На відміну від попереднього типу, у цього, не має орієнтації на взаємодію з іншими.

В 12% студентів був виявлений дослідницький тип особистості ($\Sigma = 146$; $\bar{x} = 6,1$; Me = 5). Цю групу цікавить наука, розумова праця, розв'язання

інтелектуальних завдань, що вимагають абстрактного мислення та творчих здібностей. Міжособистісна взаємодія має не суттєве значення.

Менш розповсюдженими є конвенціональний ($\Sigma = 159$; $\bar{x} = 6,6$; $Me = 7$; $\% = 8$) та артистичний ($\Sigma = 159$; $\bar{x} = 6,6$; $Me = 6$; $\% = 5$) типи. Представники першого типу особистості цінують лад, чітко організовану діяльність із певними інструкціями та алгоритмами. Вони намагаються уникати невизначених ситуацій, надмірної соціальної активності та фізичної напруженості, прийняття важливих рішень. Привабливий є такі сфери діяльності, що вимагають взаємодії з великою кількістю інформації, особливо числовими даними.

Представники другого типу характеризуються розвиненою уявою та інтуїцією, гнучкістю, оригінальністю мислення, руховими здібностями та сприйняттям. Студенти-психологи з цієї групи прагнуть до такої професійної діяльності, яка є не регламентованою в часі та правилах, такої, що вимагає творчого підходу до роботи, реалізації власних здібностей.

Отже, підсумовуючи результати за цією методикою бачимо, що досліджувані мають достатньо різні типи особистості. У розвитковій програмі будемо сприяти кращому розумінню студентами самих себе, своїх сильних та слабких сторін, що дасть змогу більш якісно побудувати професійну діяльність та досягти видатних результатів.

Варто звернути увагу, що здебільшого домінують такі типи, що не передбачають, або уникають міжособистісної взаємодії. Можемо припустити, що студенти-психологи відчувають певні страхи, невпевненість у своїх силах, щодо професійної взаємодії. Тому, на цей аспект також варто звернути особливу увагу під час реалізації формувального дослідження.

Далі розглянемо результати отримані за методикою «Мотиви вибору професії», розроблену Р. В. Овчаровою (див. табл. 2.2.2.).

Таблиця 2.2.2.

**Статистичні результати за методикою
«Мотиви вибору професії» (Р. В. Овчарова)**

Тип мотивації		Статистичні показники					
		Σ	$\bar{x}$	Mo	Me	σ	%
Внутрішня	індивідуально-значима	225	9,4	5	5	5,9549	225
	соціально-значима	310	12,9	5	10	8,3297	50
Зовнішня	позитивна	355	14,8	5	15	8,4027	59
	негативна	275	11,5	5	5	8,1399	42

Примітка: Σ – сума; $\bar{x}$ – середнє значення; Mo – мода; Me – медіана; σ – середнє квадратичне відхилення; % – відсоток.

З таблиці 2.2.2. бачимо, що домінуючою серед студентів-психологів є зовнішня позитивна мотивація ($\Sigma = 355$; $\bar{x} = 14,8$; Mo = 5; Me = 15; $\sigma = 8,1399$; % = 59). Для них найбільш важливим є матеріальне стимулювання, можливість просування по службі, схвалення колективу, престиж. Мотиви цієї групи являють собою позитивний стимул опанування професією, що несе в собі певну емоційну забарвленість цього процесу.

Також, достатньо розповсюдженим є внутрішній соціально-значимий тип мотивації ($\Sigma = 310$; $\bar{x} = 12,9$; Mo = 5; Me = 10; $\sigma = 8,3297$; %=50). Тобто, вони прагнуть бути корисними для оточуючих людей, мати можливість реалізації навичок ефективної взаємодії в соціумі, досягти вершин у професійній кар'єрі.

Третю сходинку, щодо поширеності займає зовнішня негативна мотивація ($\Sigma = 275$; $\bar{x} = 11,5$ Mo = 5; Me = 5; $\sigma = 8,1399$; %=42). Цей тип мотивації пов'язаний із тривогою, щодо несхвалення вибору оточуючими, їхнім тиском, не престижністю бажаної професії, відтермінуванням від певних соціальних обов'язків (армія у юнаків, у дівчат взагалі бажання працювати та ін.). Тобто, опанування професією не має позитивного емоційного забарвлення і спричиняє стрес або тривогу, також їм бракує внутрішнього бажання працювати в обраній сфері.

Останнім та найменш розповсюдженим є внутрішній індивідуально-значущий тип мотивації ($\Sigma = 225$; $\bar{x} = 9,4$; $M_o = 5$; $M_e = 5$; $\sigma = 5,9549$; $\% = 25$). Респонденти цієї групи опановують професією відповідно до своїх здібностей, нахилів, можливостей, що передбачають певний рівень розвитку самопізнання, тобто обрана професія дає можливості для внутрішнього розкриття особистості. Ця група мотивів є найбільш оптимальною та містить високий ступінь усвідомленості мотивації.

Отже, студенти-психологи у своїй професійній галузі більш орієнтовані на зовнішні стимули, а ніж на внутрішні. Але треба пам'ятати, що найпривабливіші зовнішні впливи призводять до негайного й потужного результату, але найчастіше діють упродовж нетривалого часу, то внутрішні чинники впливають глибше й довше, оскільки притаманні самій особистості. Тому важливо сприяти формуванню внутрішньої усвідомленої мотивації в професійній діяльності, що ми і спробуємо реалізувати в нашому формувальному дослідженні.

На рис. 2.2.2. представлені результати діагностики за методикою «Задоволеність професією», розроблену А. А. Кіссель. Більш детально ознайомитися з отриманими статистичними даними можна в Додаток Д.

Рис. 2.2.2. Результати діагностики за методикою «Задоволеність професією» (А. А. Кіссель).

Відповідно до рис. 2.2.2. бачимо, що більшість студентів-психологів мають невизначений рівень задоволеністю професією (50%). Тобто, вони сумніваються у своєму виборі, можливо, відчують страх, щодо пошуку місця роботи, рівня заробітної плати та взагалі перспектив професійного розвитку. На нашу думку, вони є найбільш вразливою категорією, яка потребує підвищеної уваги та допомоги.

Високий рівень задоволеності професією мають 34% досліджуваних. Можемо припустити, що більшість із цієї групи вже працює за спеціальністю, чи має практичний досвід, який не розчарував, й вони відчули, що це їхнє покликання і прагнуть реалізовувати себе в цій галузі.

В інших 16% респондентів спостерігаємо низький рівень задоволеністю професією. Це може свідчити про негативний досвід практичної роботи, який спричинив розчарування, не бажання надалі працювати за обраною професією. Також, до цього могло призвести розчарування в навчанні, яке не дало бажаних результатів.

З отриманих даних за цією методикою бачимо, що більшість респондентів, перебувають у невизначеному стані. Тому, вкрай важливо посприяти їхньому визначенню, розумінню самого себе, чого вони взагалі очікують від своєї професії, як прагнуть реалізувати себе та досягти бажаних професійних цілей.

За останньою методикою «Якоря кар'єри», автором якої є А. Шеїн, були отримані такі результати, які представлені в табл. 2.2.3.

**Статистичні результати за методикою
«Якоря кар'єри» (А. Шеїна)**

Шкала	Статистичні показники					
	Σ	$\bar{x}$	Mo	Me	σ	%
професійна компетентність	575	23,9	30	24,5	8,9173	50
менеджмент	470	19,6	15	16	11,6354	16
автономія	516	21,5	15	18,5	10,6933	34
стабільність роботи	517	21,5	30	20	6,6396	59
стабільність місця проживання	283	11,8	5	9,5	8,7773	16
служіння	478	19,9	10	15	12,6728	25
виклик	515	21,5	15	15	15,0129	25
інтеграція стилів життя	596	24,8	10	16	16,8101	42
підприємство	771	32,1	50	35	15,3857	67

Примітка: Σ – сума; $\bar{x}$ – середнє значення; Mo – мода; Me – медіана; σ – середнє квадратичне відхилення; % – відсоток.

Як бачимо з табл. 2.2.3., більшості студентів-психологів притаманна така ціннісна орієнтація, як підприємство ($\Sigma = 771$; $\bar{x} = 32,1$; Mo = 50; Me = 35; $\sigma = 15,3857$; % = 67). Тобто, вони ніколи не будуть працювати на інших, а будь прагнути до створення нових організацій, проектів, послуг. Головна мета їхньої кар'єри – це організувати власну справу.

Достатньо розповсюдженою виявилась і ціннісна орієнтація стабільність роботи ($\Sigma = 517$; $\bar{x} = 21,5$; Mo = 30; Me = 20; $\sigma = 6,6396$; % = 59). Для цієї групи студентів важливо відчувати потребу в безпеці, захисті й можливості прогнозування. Під час пошуку роботи, їх хвилюють, які соціальні гарантії може надати роботодавець. Тому, вони будуть шукати постійну роботу з мінімальною ймовірністю звільнення. Часто ця ціннісна орієнтація поєднується з невисоким рівнем домагань.

Також, значній кількості респондентів притаманна така ціннісна орієнтація, як професійна компетентність ($\Sigma = 575$; $\bar{x} = 23,9$; Mo = 30; Me = 24,5; $\sigma = 8,9173$; % = 50), яка пов'язана з наявністю здібностей у певній професійній царині. Ці студенти прагнуть бути професіоналами у своїй справі, але швидко

втрачають інтерес до роботи, яка не дає можливості проявляти та розвивати їхні здібності.

Далі за ступенем виявлення йде ціннісна орієнтація – інтеграція стилів життя ($\Sigma = 596$; $\bar{x} = 24,8$; $Mo = 10$; $Me = 16$; $\sigma = 16,8101$; $\% = 42$). Для цих студентів-психологів важливо гармонійне поєднання кар'єри та сім'ї, особистісних інтересів. Заради власного психологічного спокою, вони можуть відмовитися від кар'єрного зростання, особливо, якщо це порушить усталений спосіб життя.

Уже менш розповсюдженою є ціннісна орієнтація автономії ($\Sigma = 516$; $\bar{x} = 21,5$; $Mo = 15$; $Me = 18,5$; $\sigma = 10,6933$; $\% = 34$), яка полягає у звільненні від організаційних правил, приписів і обмежень. Для них привабливим є такі місця роботи, у якому вони можуть виконувати роботу самостійно, у своєму темпі, і де відсутні будь-які суворі обмеження.

Служіння ($\Sigma = 478$; $\bar{x} = 19,9$; $Mo = 10$; $Me = 15$; $\sigma = 12,6728$; $\% = 25$) та виклик ($\Sigma = 515$; $\bar{x} = 21,5$; $Mo = 15$; $Me = 15$; $\sigma = 15,0129$; $\% = 25$), як ціннісні орієнтації також виявилися менш притаманними нашим досліджуваним. Тобто, для цієї групи респондентів важливо реалізувати в роботі головні цінності (корисність людям, суспільству, державі та ін.), ніж власні здібності. Також, вони орієнтовані на рішення свідомо складних завдань, подолання перешкод заради перемоги в конкурентній боротьбі. Кар'єра для них – це постійний виклик їхньому професіоналізму. Процес боротьби й перемога важливіший для них, ніж сама діяльність або кваліфікація.

Менш розповсюдженими ціннісними орієнтаціями виявилися менеджмент ($\Sigma = 470$; $\bar{x} = 19,6$; $Mo = 15$; $Me = 16$; $\sigma = 11,6354$; $\% = 16$) та стабільність місця проживання ($\Sigma = 283$; $\bar{x} = 11,8$; $Mo = 5$; $Me = 9,5$; $\sigma = 8,7773$; $\% = 16$). Це свідчить про те, що ця незначна за кількістю, частка студентів має лідерські якості, прагне до керівних позицій, орієнтована на інтеграцію зусиль інших у єдине ціле. Найголовнішим у професійному розвитку є досягнення керівних позицій, влади, усвідомлення того, що від них залежить прийняття ключових рішень. Також, для цієї групи досліджуваних краще залишитися в рідному місці

проживання, ніж здобути підвищення або нову роботу в іншому місті чи країні. Переїзд для них є неприйнятним, і навіть негативним чинником, під час розгляду пропозицій щодо роботи.

Підсумовуючі отримані результати за цією методикою, бачимо, що для майбутніх психологів важливими ціннісними орієнтаціями є такі, що забезпечують їхню автономність, реалізацію власного потенціалу, соціальні гарантії. Тому, в розвитковій програмі будемо намагатися закріпити (або за необхідності скорегувати) ці цінності, виявити ступінь їхньої відповідності реальним бажанням досліджуваних.

Для виявлення зв'язку між шкалами, що використовувались у нашому дослідженні, було використано непараметричний критерій Ч. Спірмена. (детальні таблиці отриманих коефіцієнтів представлені в Додаток Е). На рис.2.2.3. представлена кореляційна плеяда виявлених статистично значущих зв'язків між такими діагностичними засобами: методика «Визначення типу особистості» (Дж. Голланда), методикою «Мотиви вибору професії» (Р. В. Овчарова) та методикою «Особистісний професійний план» (Є. Климова, адаптація Л. Б Шнейдер).

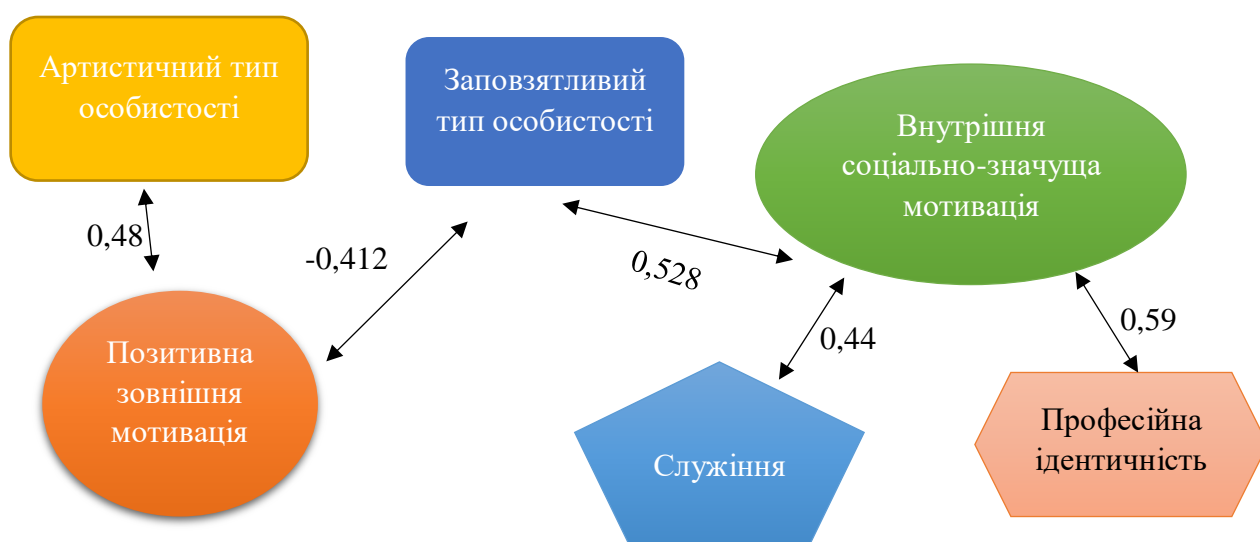

Рис. 2.2.3. Кореляційна плеяда статистично-значущих зв'язків між методиками «Визначення типу особистості», «Мотиви вибору професії», «Особистісний професійний план».

З рис. 2.2.3., виявленні статично значущі зв'язки вказують на тісний взаємовплив виокремлених чинників. Цікаво, що між позитивною зовнішньою мотивацією та заповзятливим типом особистості (-0,412) встановлено від'ємний зв'язок. Тобто, у студентів-психологів, яких характеризує прагнення до лідерства, вирішення складних професійних завдань, наявність імпульсивності, спостерігається низький рівень бажання бути корисним для суспільства та реалізації навичок ефективної взаємодії. На нашу думку, це є неприпустимим для майбутніх психологів, у яких головна мета діяльності і є служіння людям, допомога їм у розв'язанні складних завдань, які виникають у їхньому житті. З іншого боку, цей тип мотивації має позитивний зв'язок з артистичним типом особистості (0,48), який характеризуються високою емоційністю, розвиненою уявою та інтуїцією.

Також, спостерігаємо зв'язок між внутрішньою соціально-значущою мотивацією та професійною ідентичністю (0,59), та служінням (0,44). Це може вказувати на те, що в психологів, у яких розвинутий цей тип мотивації, матимуть високий рівень професійної ідентичності та бажання максимально реалізувати власний потенціал.

Узагальнюючи вищесказане, можемо зробити такий висновок, що в професійній сфері важливу роль грає мотивація (як зовнішня, так і внутрішня), саме вона зумовлює ступінь зацікавленості, рівень прагнення до дій, самовдосконалення, реалізації свого потенціалу. Тому, цей критерій, ми обов'язково врахуємо під час створення нашої розв'язкової програми.

Далі, на рис. 2.2.4, розглянемо отриманні кореляційні зв'язки між методиками: «Визначення типу особистості» (Дж. Голланда), «Задоволеність професією» (А. А. Кіссель), «Якоря кар'єри» (А. Шеїна), «Особистісний професійний план» (Є. Климова) та «Мотиви вибору професії» (Р. В. Овчарова).

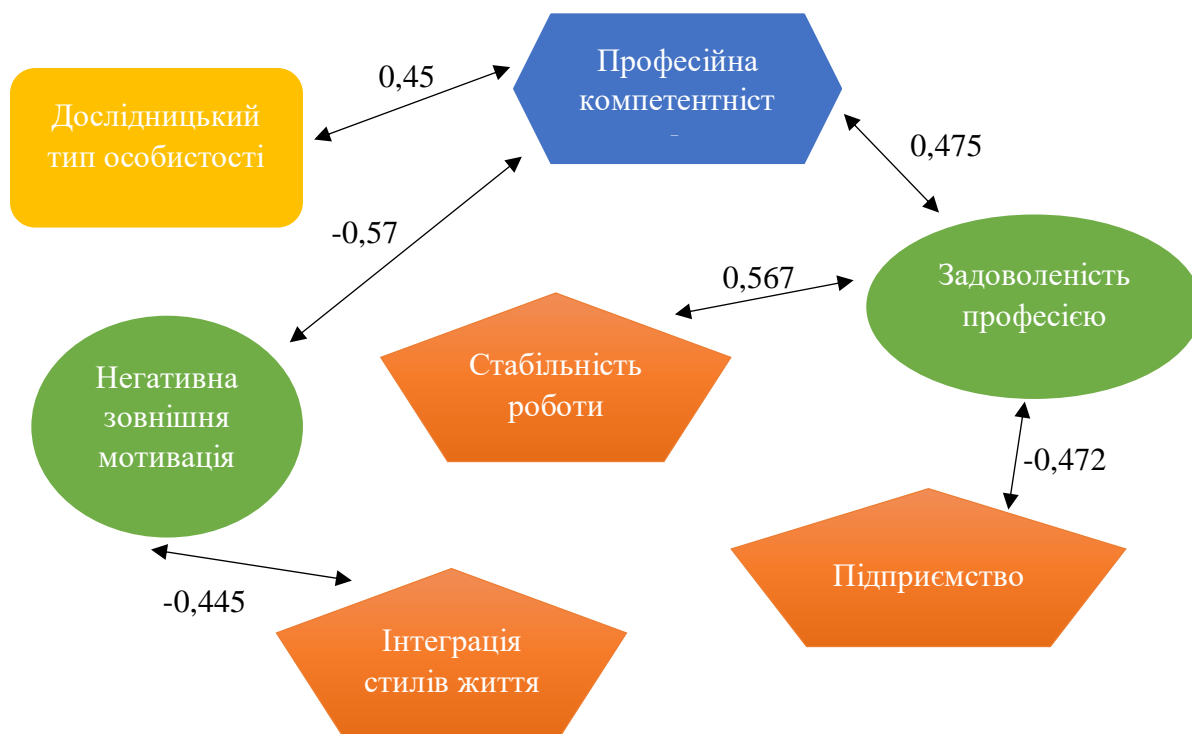

Рис. 2.2.4. Кореляційна плеяда статистично-значущих зв'язків між методиками «Визначення типу особистості», «Мотиви вибору професії», «Особистісний професійний план», «Задоволеність професією», «Якоря кар'єри».

З рис. 2.2.4, бачимо, що негативна зовнішня мотивація утворює від'ємний статистично-значущий зв'язок із професійною компетентністю (-0,57) та інтеграцією стилів життя (-0,445). Цей зв'язок буде нам вказувати на те, що в особистості, яка має низький рівень залежності від оточуючої думки, тиску соціальних обов'язків, матиме високу сформовану відповідність особистісних характеристик і професійних компетенцій психолога, та розвинену здатність поєднувати всі сфери власного життя.

Крім цього, професійна компетентність має позитивний взаємозв'язок із дослідницьким типом особистості (0,45) та задоволеністю професією (0,475). Тобто, психолог зі сформованою компетентністю займається виконанням своїх професійних обов'язків із задоволенням, шукає оригінальні способи розв'язання складних завдань, має розвинені аналітичні здібності.

Неочікуваним виявився від'ємний зв'язок між задоволеністю професією та підприємством (-0,472). Можемо припустити, що психолог, якого влаштовує обрана професія, матиме низький рівень прагнення до створення чогось нового, відкриття власного кабінету, чи бізнесу. Разом із цим, перший показник має достатньо тісний взаємозв'язок зі стабільністю роботи (0,567). Тобто, професіоналу важливо мати впевненість у завтрашньому дні, яка забезпечує йому почуття безпеки та стабільності. Можливі ризики, та непередбачувані зміни, можуть значно вплинути на якість виконання професійних обов'язків.

Отже, з результатів проведеного емпіричного дослідження, можемо констатувати, що студенти-психологи мають певні труднощі у формуванні професійної ідентичності, які потребують вирішення. Без допомоги, їм буде важко адаптуватися до професійного середовища, реалізувати власний потенціал та досягти вершин в обраній професії.

Висновок до розділу 2

Організовано та проведено, протягом жовтня-грудня 2020 року, емпіричне дослідження, на базі Криворізького державного педагогічного університету. Загальна вибірка склала 40 осіб, віком від 21 до 24 років.

Для реалізації нашої мети дослідження нами було сформовано діагностичний комплекс, до якого увійшли: методика «Визначення типу особистості» (Дж. Голланда), методика «Особистісний професійний план» (Є. Климова, адаптація Л. Б Шнейдер), методика «Мотиви вибору професії» (Р. В. Овчарова) методика «Задоволеність професією» (А. А. Кіссель), методика «Якоря кар'єри» (А. Шеїна).

Було виявлено, що до особливостей формування професійної ідентичності майбутніх психологів належать: домінування пасивного типу ідентичності, не впевненість у власних професійних силах, тенденція до уникнення міжособистісної взаємодії, але разом з цим спостерігається прагнення до

розв'язання складних професійних завдань, розвинена комунікативна компетентність, емпатія, толерантність.

Більшість респондентів перебувають у невизначеному стані, яким притаманний сумнів у своєму професійному виборі, страх, щодо пошуку місця роботи, рівня заробітної плати та взагалі перспектив професійного розвитку.

Студенти-психологи прагнуть до організації власної справи, створення нових проектів чи організацій. Крім цього, для них важливі соціальні гарантії, почуття безпеки та захисту, низький рівень домагань. Тобто, важливими ціннісними орієнтаціями є такі, що забезпечують їхню автономність, реалізацію власного потенціалу, соціальні гарантії. Також, важливим для них є матеріальна стимуляція професійної праці, можливість просування по службі, схвалення колективу, престиж; прагнення бути корисними для оточуючих та можливості реалізації власного професійного потенціалу.

Встановлено статистично-значущі зв'язки:

- між позитивною зовнішньою мотивацією та заповзятливим типом особистості (-0,412), та артистичним типом особистості (0,48);
- між внутрішньою соціально-значущою мотивацією та професійною ідентичністю (0,59), та служінням (0,44);
- між негативною зовнішньою мотивацією та професійною компетентністю (-0,57), та інтеграцією стилів життя (-0,445);
- між професійною компетентністю та дослідницьким типом особистості (0,45), та задоволеністю професією (0,475);
- між задоволеністю професією та підприємством (-0,472), та стабільністю роботи (0,567).

Ці зв'язки вказують про взаємовплив виокремлених чинників один на одного. Наприклад, в професійній сфері важливу роль грає мотивація (як зовнішня, так і внутрішня), саме вона зумовлює ступінь зацікавленості, рівень прагнення до дій, самовдосконалення, реалізації свого потенціалу. Також, в особистості, яка має низький рівень залежності від оточуючої думки, тиску соціальних обов'язків, матиме відповідність особистісних характеристик і

професійних компетенцій, та розвинену здатність поєднувати всі сфери власного життя. Разом з цим, сформована професійна компетентність сприятиме отриманню задоволення від виконання своїх професійних обов'язків.

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ХОДІ ПІДГОТОВКИ ДО ПСИХОКОРЕЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ

3.1. Обґрунтування змісту і методів формувального етапу дослідження.

Юнацький вік являє собою найбільш сприятливий етап завершення процесу професійного самовизначення, отримання професійної освіти, першого досвіду трудової діяльності та активного формування професійної ідентичності. Ігнорування психологічного супроводу юнаків у цей період, може призвести до суттєвих професійних та особистісних наслідків у майбутньому.

Особливість сучасного навчального процесу, на думку Т. С. Філатової [56], полягає у тому, що він має фундаментальний та проблемний характер, в умовах якого, шляхом глибокого вивчення та самостійної дослідницької роботи, студенту-психологу потрібно побудувати власне бачення професійних і життєвих проблем. Разом з цим у цей період відбувається формування професійної ідентичності та готовності до професійної взаємодії, які ми детально розглянули у попередніх розділах.

Задля того, щоб провести ефективний корекційний вплив, потрібно виокремити структурні компоненти професійної ідентичності та готовності до професійної взаємодії майбутніх психологів. Наприклад, на думку дослідників [Error! Reference source not found.; 10; 58; 59], вона умовно складається з трьох компонентів: 1) внутрішній компонент, до складу якого входять когнітивний, емоційний, ціннісно-мотиваційний, особистісний; 2) зовнішній компонент, який формується в процесі навчання у ЗВО, й містить у собі соціальний, операційно-діяльнісний і поведінковий; 3) інтегральний компонент, а саме активність (суб'єктна позиція), що проявляється у постановці професійних цілей, прагнення їх досягти). Відповідно, від рівня розвитку

компонентів можна стверджувати й про рівень розвитку професійної ідентичності.

Іншу структуру нам пропонує Е. В. Бичева [4], яка виокремлює: особистісне самовизначення психолога, яка передбачає розвиток рефлексивності, позиційності і відповідальності; парадигмальні самовизначення в теоретичних концепціях; інструментальне самовизначення, яка передбачає вільне володіння методами, технологіями практичної психології; ситуативне самовизначення, що відображає перевагу в роботі з певним типом клієнтів і певним типом проблем.

Професійна ідентичність студентів-психологів, на думку І. Ф. Іванової [18], обумовлена двома основними складовими: усвідомленням своїх професійних якостей та порівнюванням себе з представниками професійного середовища, повноправними членами якого вони повинні стати після завершення навчання.

В якості окремих складових професійної ідентичності Л. Б. Шнейдер [61] називає професійну самопрезентацію (володіння певною термінологією, використання певного професійного лексикону, професійні навички і вміння, та ін.), професійний досвід, ототожнення себе з професійною групою, позитивний образ професійного «Я».

Однак, у більшості випадків, виокремлюють стандартні компоненти професійної ідентичності, а саме когнітивний, емоційний, поведінковий та мотиваційний. Запропоновані компоненти ми також будемо використовувати у нашому дослідженні.

Доречним для нашого дослідження є розгляд ознак сформованості виокремлених компонентів, сформульованих Є. А. Енсом [63]. Вчений зазначає, що про сформованість когнітивного компоненту вказаного поняття будуть свідчити наявність: розвинених уявлень про свої професійні якості, знань про зміст обраної професійної діяльності. Розвиненості афективного компоненту будуть відповідати адекватна оцінка себе як професіонала, позитивне професійне самоствавлення. Останньому, поведінковому компоненту,

будуть відповідати наявність яскраво вираженого мотиву до самореалізації в професії, до самоактуалізації, в прагненні до професійного саморозвитку.

Зараз розглянемо основні компоненти психологічної готовності до професійної взаємодії психологів. Наприклад, П. А. Рудик [45], виокремлює такі: пізнавальні психічні процеси, що відображають найважливіші сторони професійної діяльності; емоційні компоненти, які можуть як посилювати, так і послаблювати активність особистості; вольові компоненти, що сприяють вчиненню ефективних дій по досягненню мети.

Зі свого боку, Є. К. Лунегова [24] пропонує схожі, але трохи інші структурні компоненти: мотиваційний, що виявляється в потребі особистості успішно виконувати поставлені завдання, в інтересі до діяльності; орієнтаційний, що включає знання і уявлення про специфіку діяльності та умови її здійснення; операційний, що означає оволодіння прийомами і способами діяльності, необхідними вміннями та навичками; вольовий, що відображає внутрішню потребу індивіда в управлінні діями; оціночний, що передбачає самооцінку своєї підготовленості та релевантності процесу вирішення професійних завдань поставленим цілям.

Е. Ю. Рубанов [44], зазначає, що психологічна готовність до професійної діяльності виражається у сформованості: мотиваційно-цільової структури, що дозволяє ефективно здійснювати практичну діяльність; операціонального блоку, який характеризує ступінь засвоєння особистістю професійних знань, умінь і навичок та індивідуально-типологічних особливостей, що визначають ступінь відповідності людини професії.

Також, цікавою є думка Є. В. Величко [5], який пов'язує структурні компоненти професійної готовності з їхніми особистісними якостями: особистісно-мотиваційний, систему уявлень про цілі, зміст і способи виконання професійної діяльності, пов'язаних з такими якостями як здатність визначати і розуміти професійні завдання, володіння знаннями і вміннями, необхідними для їх виконання; інформаційний, що поєднує властивості, які забезпечують сприйняття, переробку і збереження інформації, необхідної для виконання

професійної діяльності; управлінські, що забезпечує процес прийняття рішень, пов'язаний з якість, що забезпечують планування, контроль і оцінку власної професійної діяльності.

Отже, узагальнюючи вищесказане, умовно в структурі готовності до професійної взаємодії, можемо виокремити когнітивний, емоційний, поведінковий та мотиваційний компоненти, які є тотожними до компонентів професійної ідентичності.

Як бачимо, що проблема професійного становлення фахівця з психологічної галузі є достатньо складним питанням, як на теоретичному рівні, так й на практичному. Це підтверджують й виявленні результати проведеного емпіричного дослідження особливостей розвитку структурних компонентів професійної ідентичності майбутніх психологів. Така наявна ситуація, обумовлює необхідність проведення заходів психологічного впливу з метою попередження і подолання кризових тенденцій в ідентичності та створення оптимальних умов для активізації, та підтримки процесу розвитку професійної ідентичності, готовності до професійної взаємодії. Саме тому було вирішено розробити власну розвиткову програму головною **метою** якої є формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів.

Завдання:

1. Удосконалення професійної самосвідомості, організація умов для особистісно-професійного зростання майбутніх психологів.
2. Формування практичних умінь для активізації професійної ідентичності та готовності до професійної взаємодії.
3. Розвивати психологічну культуру і потреба в постійному самовдосконаленні.
4. Розвиток соціально-перцептивних і рефлексивних здібностей, професійно-значущих якостей і умінь психолога.
5. Сприяти усвідомленню перешкод на шляху професійного саморозвитку, виявлення внутрішніх ресурсів учасників для їх подолання.

6. Розвинути і відпрацювати навички ефективного професійного спілкування.

7. Розвивати сукупність психологічних характеристик особистості, що сприяють підвищенню ефективності вирішення професійних психологічних завдань.

Головними принципами програми є такі: гомогенності, просторово-тимчасової організації групи; принципи системності, цілісності, реалістичності; принципи конфіденційності, відповідність змісту цілей тренінгу; принципи поведінки учасників, а саме активності, добровільності, дослідницької та творчої позиції, партнерського спілкування і відкритості, принципу «тут і тепер», усвідомленості власної поведінки та ін.

Цільова група – студенти-психологи курсів, бажана кількість учасників до 30 осіб.

Структура та зміст програми. У розвитковій програмі реалізуються три взаємопов'язаних розділи, які більш детально представлені у таблиці.

Таблиця 3.1.1.

Розділи розвиткової програми

Назва розділу	Кіл-ть занять/ годин	Мета
Розвиток когнітивного компоненту професійної ідентичності	4/6	Формування цілісного, змістовно насиченого, адекватного образу "Я", співвіднесення його з образом професії, а також створення умов для самоаналізу, самопізнання, усвідомлення себе в якості майбутнього фахівця.
Розвиток емоційно-оцінного компоненту професійної ідентичності	4/6	Стабілізація самоставлення, подолання негативних його аспектів, підвищення впевненості в собі та розвиток позитивного ставлення до себе як майбутнього практичного психолога та своєї майбутньої професії.
Розвиток поведінкового компоненту професійної ідентичності	4/6	Вироблення учасниками своєї позиції в професійних ситуаціях і відносинах, усвідомлення власних професійних можливостей та професійного потенціалу, підвищення пізнавальної активності, розуміння свого професійного "Я", визначення шляхів входження у психологічну професійну спільноту і напряму подальшого професійного зростання у період навчання.

Як бачимо з таблиці, кожний розділ містить у собі 4 заняття, кожне з яких розкриває певну тему. Отже, будемо прагнути сформувати у студентів-психологів:

- на когнітивному рівні: узагальнене уявлення про свої професійні можливості; уявлення про Я, як суб'єкт професійного та особистісного взаємодії з іншими людьми; адекватне уявлення про власний професійний розвиток, на цей час; уявлення про себе, як професіонала, в майбутньому;

- на афективно-оцінному рівні: адекватної професійної самооцінки, її основних параметрів, та ставлення до обраної професії;

- на поведінковому рівні: прагнення до самоактуалізації, ступеня задоволення своєю професійною діяльністю, а також здатності до корекції і довольного управління своєю поведінкою.

Головною особливістю виокремлених компонентів є їхня взаємозалежність, тобто розвиток одного обумовлює розвиток іншого.

Нижче у табл. 3.1.2., представлений перший розділ з його основними темами, теми інших двох розділів представлені у **Додаток Ж**. Також, можна ознайомитися з повним сценарієм усіх занять розв'язкової програми, наведеним у **Додаток З**.

Таблиця 3.1.2.

Теми першого розділу «Розвиток когнітивного компоненту професійної ідентичності» розв'язкової програми

Тема заняття	Вправи	Мета вправи
Створення умов для мотивації особистісного саморозвитку, усвідомлення бар'єрів, точок труднощі і зростання в майбутній роботі.	Вправа «добрий день»	розвиток комунікативних навичок, «розігрів» аудиторії.
	Вправа «правила роботи групи»	акцентувати увагу учасників на дотримання правил роботи в групі, формування почуття єдності
	Вправа «очікування-побоювання»	актуалізація очікувань і потреб учасників у професійному та особистісному саморозвитку; надання можливості висловити свої цілі і попередні установки.

Продовження табл. 3.1.2.

	Вправа «дослідження себе»	виявлення власних особливостей, ресурсів.
	Вправа «життєвий шлях»	усвідомлення своєї цілі, розставити пріоритети
	Вправа «Дякую за приємне заняття»	рефлексія емоційне завершення заняття.
Формування професійної спрямованості, усвідомлення професійних цілей і планів, усвідомлення перспектив професійного зростання, формування позитивного ставлення до навчання і роботи.	Вправа «Добрий день»	розвиток комунікативних навичок, «розігрів» аудиторії.
	Вправа «Мій професійний герб»	актуалізація власного професійного і особистісного досвіду.
	Вправа «Мануальне знайомство»	створення атмосфери включеності кожного учасника; актуалізація відповідного настрою на групову роботу.
	Вправа «Людина на своєму місці»	виокремлення позитивних та негативних аспектів професії психолог.
	Вправа «Який я є і яким би хотів бути»	поглиблення процесів самопізнання; усвідомлення поведінкових патернів.
	Вправа «Мої труднощі»	надання можливості в спокійній і доброзичливій атмосфері поговорити про свої помилки, труднощі та недоліки.
	Вправа «Дякую за приємне заняття»	рефлексія емоційне завершення заняття.
Розвиток готовності до дослідження власної поведінки і поведінки іншого; подолання стереотипізованих фрагментів свідомості;	Вправа «Добрий день»	розвиток комунікативних навичок, «розігрів» аудиторії.
	Вправа «Один день з професійного життя»	підвищення усвідомленості учасників про типовість і специфічність професії психолога.
	Вправа «Що б я вважав за краще робити»	розширення уявлень про Я-концепції особистості; актуалізація готовності до отримання нового досвіду.
	Вправа «Дискусія»	формування ефективних навичок спілкування; розуміння партнера на невербальному рівні.
	Вправа «Ключі»	відкриття можливостей і прагнення підвищення професійної компетентності.
	Вправа «Дерево мого "Я"»	усвідомлення себе в системі професійного спілкування; усвідомлення професійних труднощів.
	Вправа «Дякую за приємне заняття»	рефлексія емоційне завершення заняття.

Продовження табл. 3.1.2.

Підвищення рівня саморозуміння і розуміння інших; виявити, проаналізувати і визначити стратегії, збіги з професійними страхами психолога.	Вправа «Добрий день»	розвиток комунікативних навичок, «розігрів» аудиторії.
	Вправа «Внутрішній голос»	розвиток внутрішніх засобів рефлексії і здатності до афіліації.
	Вправа «Мої потреби»	виявлення ступеня значущості професійної діяльності.
	Вправа «Покликання»	образна рефлексія актуальної потреби професійних досягнень.
	Вправа «Лист з майбутнього»	програвання можливих майбутніх професійних сценаріїв; усвідомлення власних можливостей.
	Вправа «Пастки-капкани»	підвищення рівня усвідомлення можливих перешкод на шляху до професійних цілей і можливих шляхів подолання цих перешкод.
	Вправа «Дякую за приємне заняття»	рефлексія емоційне завершення заняття.

Опис використаних методик і технологій.

Розроблена програма реалізується у формі тренінгу. Оскільки, на думку Т. І. Юхновець [64] запропонована форма навчання, що моделює ключові змістовні і функціональні моменти діяльності практичного психолога, дозволяє використовувати активні методи навчання для становлення професійної ідентичності та самосвідомості, готовності до професійної взаємодії, розвитку професійно-особистісних якостей майбутніх фахівців.

Творчий характер тренінгової форми роботи, його насиченість особистісно-значущими подіями, організація безпечної, підтримуючої взаємодії з іншими забезпечують найбільш короткий і ефективний, з точки зору витрат часу, шлях придбання особистісного досвіду, організація особистісно-професійного зростання майбутніх психологів.

Саме тому було обрано таку форму роботи, за допомогою якої можлива найбільша актуалізація творчого потенціалу студентів, наповнення професійної діяльності особистісним змістом.

Крім цього, у розвитковій програмі, було використано коучінг-технологію, яка являє собою засіб психологічного супроводу особистості, що

сприяє її розвитку, шляхом створення умов для активізації розвитку когнітивних, афективних і поведінкових компонентів її самосвідомості, тобто активізації самопізнання, поліпшення самоствавлення і підвищення рівня саморегуляції особистості. Запропонована технологія реалізується у формі моделей. Зі всіх існуючих, на імponує коучінгова модель GROW, запропонована Дж. Уїтмором [54]. Назва моделі утворюється шляхом поєднання перших букв назви етапів цього процесу, а саме:

G - goals: визначенні цілей, які клієнт прагне досягти.

R - reality: мета цього етапу: оцінка поточної ситуації клієнта.

O - options: побудова плану дій для досягнення мети.

W - will: визначення перших кроків по досягненню мети.

Запропонована модель, якнайкраще дозволить реалізувати мету нашої роботи. Оскільки, з її допомогою зможемо проаналізувати наявний стан професійного становлення майбутніх психологів, визначити, що саме вони прагнуть досягти, розробити оптимальні шляхи розв'язання проблем, що заважають її досягненню.

Крім вказаною моделі, достатньо поширеною у використанні є модель «4 коучінгових питань» [46; 47; 55], метою якої є поступове усвідомлення відповідей на такі питання: Що саме й де я хочу досягти? Чому для мене це важливо? Як я можу цього досягти? Як я зрозумію, що я досяг бажаного результату? Ми також використовували запропоновані питання на певних етапах реалізації програми, з метою самоаналізу та відслідковування змін, що відбуваються під корекційним впливом.

В основу побудови програми покладено положення та вправи, запропоновані у працях відповідного спрямування вітчизняних та зарубіжних психологів-дослідників і практиків (Т. А. Мардасова [26], А. В. Музиченко [30], І. В. Орлова [33], Н. Л. Пузиревич, Л. А. Вертинська, Т. А. Щерба [38], Д. М. Рамендик [40], М. А. Реньш, Н. О. Садовнікова, Є. Г. Лопес [41], К. Фопеля [57], Т. Яценко [66] та багатьох інших).

Кожне заняття мало такі структурні компоненти:

1. Ритуал привітання.
2. Розминка, що виконує функцію психологічного запуску заняття;
3. Вправи, що допомагають реалізувати головну мету завдання.
4. Узагальнення навичок у рольовій грі, яка виступає засобом перевірки ефективності всього того, що відпрацьовувалося раніше.
5. Рефлексія, яка полягає в обміні почуттями, аналізі вправ.
6. Ритуал прощання.

Запропоновані компоненти, допомагали ефективніше реалізовувати головні завдання нашої розвиткової програми. Також, було застосовано такі методи: метод операціоналізації; метод групового рішення проблем; дискусії; обмін досвідом; психогімнастичні гри; медитативні техніки; групова рефлексія та інші.

Перелік необхідних матеріалів та обладнання для реалізації програми: наявність наочного і дидактичного матеріалу відповідно до тематики занять; матеріально - технічне забезпечення, а саме інформаційно-комп'ютерні технології, окреме приміщення.

Строки та етапи реалізації програми. Програма розрахована на 12 занять (18 годин, 1 заняття – 90 хвилин), тривалістю 1,5 місяця. Періодичність занять – 2 рази на тиждень. Програма була реалізована у такі етапи:

1 етап (жовтень-грудень 2020) – проведення діагностичного зрізу з метою виявлення актуального стану розвитку професійної ідентичності. Використовувався діагностичний комплекс, до якого увійшли такі методики [8]: методика «Визначення типу особистості» (Дж. Голланда), «Особистісний професійний план» (Є. Климова), методика «Мотиви вибору професії» (Р. В. Овчарова), «Задоволеність професією» (А. А. Кіссель), методика «Якоря кар'єри» (А. Шеїна).

2 етап (січень-лютий 2021) – впровадження розробленої розвиткової програми на студентах-психологах 4 та 1 курсу магістратури психолого-педагогічного факультету Криворізького державного педагогічного університету, які склали нашу експериментальну вибірку (24 особи).

3 етап (березень 2021) – проведення повторної діагностики та статистичної обробки отриманих даних, задля виявлення змін, що відбулися чи не відбулися після впровадження програми. Також, на цьому етапі були проведені супервізійні зустрічі із студентами, з метою аналізу співпадіння очікувань і реальності після проходження практики.

Очікувані результати. Проходження розвиткової програми повинно забезпечити у студентів-психологів формування:

1. На рівні когнітивного компоненту: збільшення в самохарактеристиках студентів Я-конструктів, що визначають ступінь ототожнення себе з майбутньою професійною діяльністю, сформованість образу професії; вміння виявляти внутрішні ресурси особистості для подолання перешкод на шляху професійного саморозвитку; готовність до критики і самокритики.

2. На рівні емоційно-оцінного компоненту: підвищення показників самоінтересу, самовпевненості, самоприйняття, самоуправління і зниження показника самозвинувачення; розвиненість соціально-перцептивних та рефлексивних навичок.

3. На рівні поведінкового компоненту: готовність до професійної взаємодії; здатність до цілепокладання, вміння приймати самостійні і оптимальні професійні рішення; бути здатним до міжособистісної комунікації, соціальної взаємодії, роботи в команді; розвиненість креативності, навичок моделювання та проектування професійної діяльності; вміння володіти міждисциплінарним підходом при вирішенні професійних проблем.

3.2. Оцінка ефективності проходження студентами розвиткової програми підготовки до психокорекційної практики

Для встановлення динаміки змін у формуванні ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів, було використано такі діагностичні методики [8]: «Особистісний професійний план» (Є. Климова), методика «Мотиви вибору професії» (Р. В. Овчарова) та «Задоволеність професією» (А. А. Кіссель). З метою збереження усіх карантинних заходів, діагностика здійснювалась з використанням Google-форм https://docs.google.com/forms/d/1bkR-H6GIU4paF_UrBmJoWwLj6DqhjeN6W2cJ-aYIYPo/edit Емпіричні дані повторної діагностики респондентів представлені в **Додаток И** збереження конфіденційності їм були присвоєні порядкові номери.

Результати контрольного діагностичного заміру у порівнянні з початковим, за першою методикою, представлені на рис. 3.2.1.

Рис. 3.2.1. Порівняльний аналіз діагностичних замірів за методикою «Особистісний професійний план» (Є. Климова).

Примітка: Σ – сума; Ср. знач. – середнє значення; Мо – мода; Ме – медіана; σ – середнє квадратичне відхилення.

З рис. 3.2.1., за всіма статистичними критеріями відбулися зміни, які можуть свідчити про ефективність корекційного впливу. Також, ця ефективність підтверджується результатами проведеного математичного обґрунтування, за допомогою непараметричного критерію Т-Вілкоксона [Error! Reference source not found.]. У результаті проведеного кореляційного аналізу був отриманий статично-значущий зв'язок на рівні значущості $p < 0,01$ ($T_{\text{емп}} = 3$).

Це свідчить про те, що у майбутніх психологів підвищився рівень вмотивованості, відповідального ставлення до побудови власного професійного шляху, відбулося корегування засобів його досягнення, усвідомлення важливості самоосвіти.

Далі розглянемо результати контрольного діагностичного заміру у порівнянні з початковим, за методикою «Мотиви вибору професії» Р. В. Овчарова (див. рис. 3.2.2.).

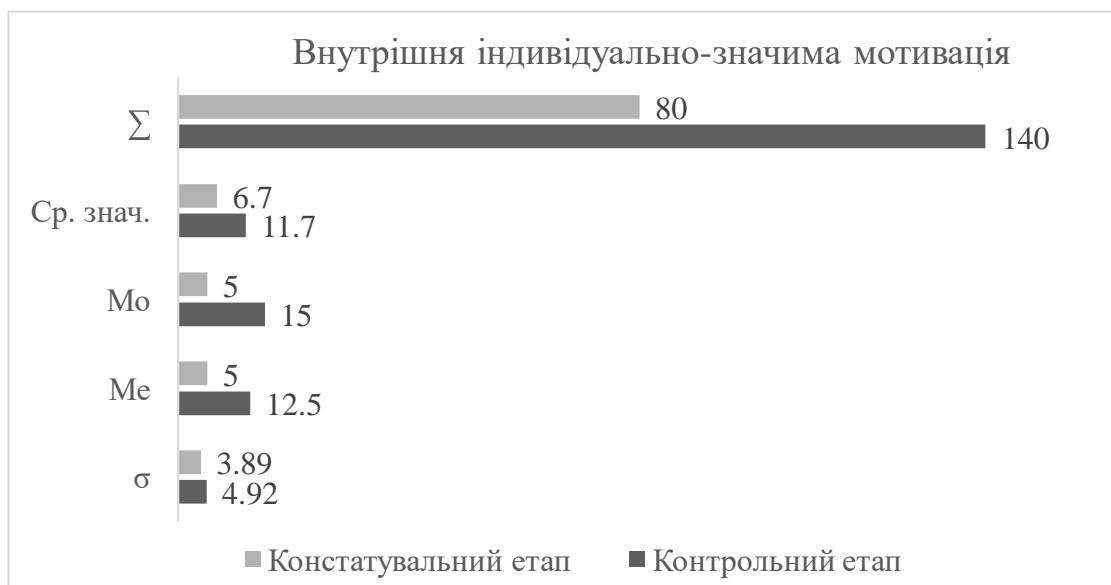

Рис. 3.2.2. Порівняльний аналіз діагностичних замірів за методикою «Мотиви вибору професії» (Р. В. Овчарова), шкала «внутрішня індивідуально-значима мотивація».

Примітка: Σ – сума; Ср. знач. – середнє значення; Мо – мода; Ме – медіана; σ – середнє квадратичне відхилення.

З рис. 3.2.2., бачимо, що за статистичними показниками, на констатувальному відбулися певні зміни. Однак, в результаті проведеного кореляційного аналізу, отриманий показник ($T_{\text{эмп}} = 10$), потрапив у зону невизначеності. Тобто, певні зміни відбуваються, але, можливо, вони не суттєві, або не вистачило чутливості непараметричного критерію для виявлення їхньої значущості. Тому, на цей параметр, обов'язково звернемо увагу, при корегуванні нашої розвиткової програми у подальшій роботі.

Аналогічна ситуація спостерігається й з показниками внутрішньої позитивної мотивації (див. рис. 3.2.2.).

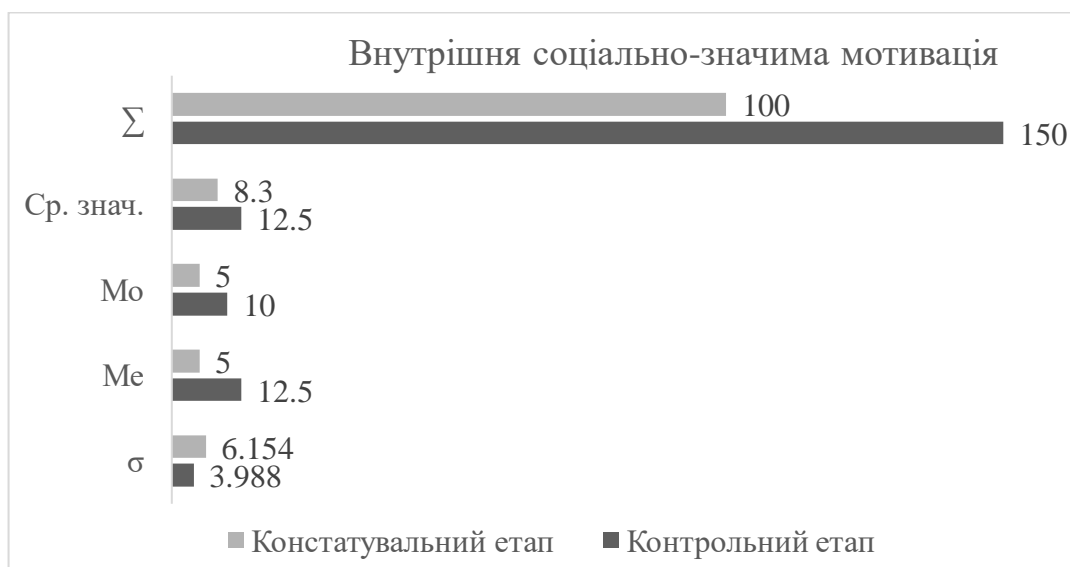

Рис. 3.2.3. Порівняльний аналіз діагностичних замірів за методикою «Мотиви вибору професії» (Р. В. Овчарова), шкала «внутрішня позитивна мотивація».

Примітка: Σ – сума; Ср. знач. – середнє значення; Мо – мода; Ме – медіана; σ – середнє квадратичне відхилення.

Спостерігаючи з рис. 3.2.3., що за шкалою «внутрішня соціально-значима мотивація» відбуваються певні зрушення у сторону збільшення. Проте, ці зміни знаходяться у зоні невизначеності ($T_{\text{эмп}} = 7$). Цей результат сигналізує про те, що розвиткова програма потребує вдосконалення занять за цим параметром, а саме збільшення їхньої кількості, чи підбору інших, більш змістовних вправ.

Оскільки, нам вдалося досягти певних змін у мотиваційній сфері, однак, цього впливу виявилось недостатньо для більш змістовних внутрішніх перетворень.

Розглянемо на рис. 3.2.4. отримані результати за шкалою «зовнішня позитивна мотивація».

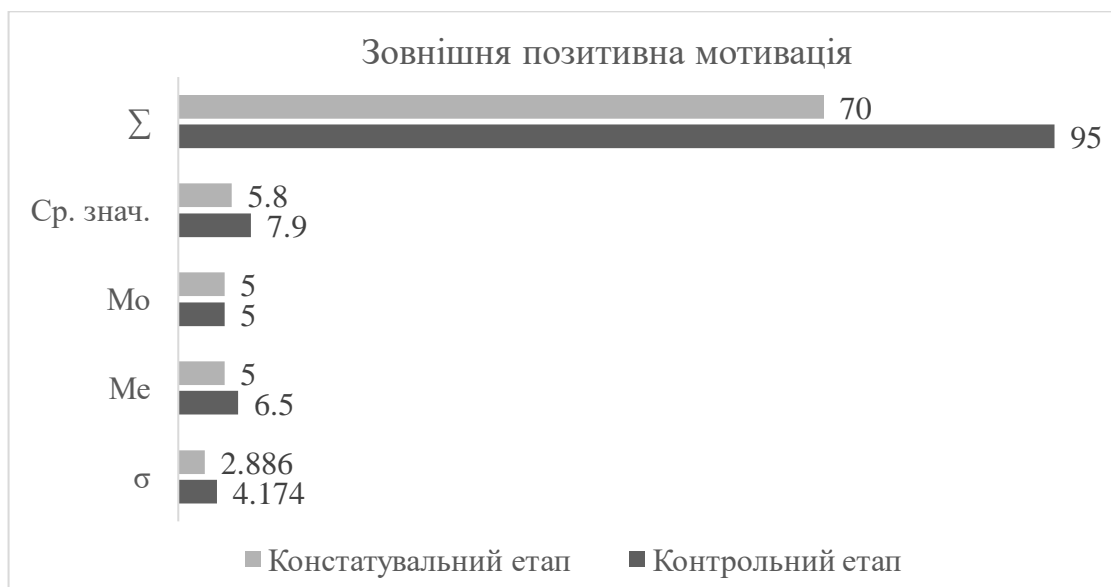

Рис. 3.2.4. Порівняльний аналіз діагностичних замірів за методикою «Мотиви вибору професії» (Р. В. Овчарова), шкала «зовнішня позитивна мотивація».

Примітка: Σ – сума; Ср. знач. – середнє значення; Мо – мода; Ме – медіана; σ – середнє квадратичне відхилення.

Як можемо помітити з рис. 3.2.4., суттєвих змін за статистичними показниками, на констатувальному етапі, не відбулося. Це підтверджується й отриманим показником статистично-кореляційного аналізу ($T_{\text{мп}} = 50$, на рівні значущості $p < 0,05$), який потрапив у зону незначущості. Тобто, розвитковий вплив програми виявився неефективним у межах цього параметру. Водночас, такий результат можемо обґрунтувати тим, що цей тип мотивів став стійким особистісним утворенням, переконанням майбутніх психологів, й змінити його вже неможливо.

На рис. 3.2.5., представлений порівняльний аналіз діагностичних замірів за шкалою «зовнішня негативна мотивація».

Рис. 3.2.5. Порівняльний аналіз діагностичних замірів за методикою «Мотиви вибору професії» (Р. В. Овчарова), шкала «зовнішня негативна мотивація».

Примітка: Σ – сума; Ср. знач. – середнє значення; Мо – мода; Ме – медіана; σ – середнє квадратичне відхилення.

З рис. 3.2.5., бачимо, що відбулося зменшення показників за статистичними критеріями. Ці зміни підтвердилися й шляхом проведеного кореляційного аналізу ($T_{\text{эмп}} = 10$ на рівні значущості $p < 0,01$). Тобто, розвиткова програми виявилася ефективною, та у майбутніх психологів, зменшилось відчуття тривоги, стосовно думки оточуючих за їхній професійний вибір, професійній дії та прагнення. Також, вони стали більш впевненими у своєму професійному виборі та налаштованими на рішучі дії.

Далі, на рис. 3.2.6. розглянемо результати контрольного діагностичного заміру, у порівнянні з початковим, за методикою «Задоволеність професією» (А. А. Кіссель).

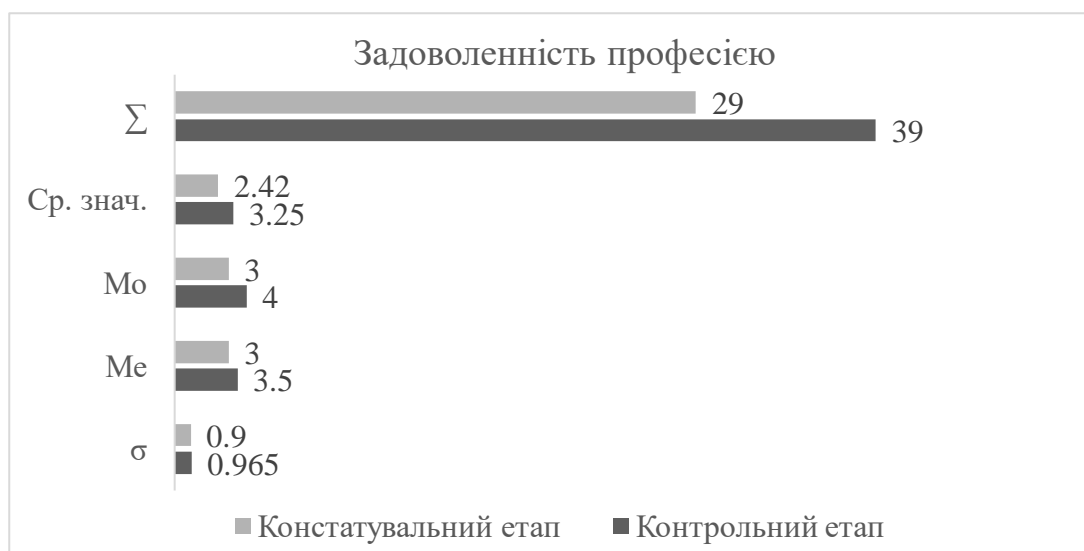

Рис. 3.2.6. Порівняльний аналіз діагностичних замірів за методикою «Задоволеність професією» (А. А. Кіссель).

Примітка: Σ – сума; Ср. знач. – середнє значення; Мо – мода; Ме – медіана; σ – середнє квадратичне відхилення.

Як можемо спостерігати з рис. 3.2.6., за цією методикою, відбулися певні зрушення, у бік зростання. Ці зміни є статистично-значущими (Тэмп = 6 на рівні значущості $p < 0,01$). Отриманий результат свідчить про те, що за час проведення розвиткової програми, у респондентів відбулася переоцінка власного ставлення до професії «психолога», власних професійних та особистісних можливостей.

Також, після завершення практики у студентів ступеня вищої освіти «Бакалавр», для експериментальної групи, були проведені два супервізійні заняття за типом груп професійного зростання. Така форма психологічного супроводу є важливою груповою формою роботи для майбутніх спеціалістів та призначена для проведення рефлексії отриманого досвіду під час практики та конкретних професійних проблем фахівців-початківців. Зокрема проводився аналіз кейсу «Складна для мене дитина або її батьки», де обговорювались принципи комунікації з клієнтом у відповідних ситуаціях, а також йшло групове обговорення та пошуку рішень, прояснення відношень, які складаються.

На першому етапі окремих студент говорив про ситуацію, що склалась у нього з дитиною та (або) з її батьками та відповідно про свої сумніви й труднощі. Надалі йшло групове обговорення при мовчанні доповідача. При цьому учасники групи дискутували відносно професійних дій, не обговорюючи особистих якостей доповідача. На цьому етапі можливі питання до доповідача від членів групи, спрямовані на прояснення інформації про дитину, її батьків та ситуацію. Надалі учасники діляться своїми думками та враженнями з приводу ситуації. Зазначений етап дає відчуття безпеки та сприяє можливості у студента, що описує свої труднощі, побачити інші можливості в розумінні ситуації та способи професійних дій. Учасники групи осмислюють почуте та інтегрують результати обговорення в свій досвід.

Висновок до розділу 3

Запропонована форма підготовки до психокорекційної практики моделює ключові змістовні і функціональні моменти діяльності практичного психолога, дозволяє використовувати активні методи навчання для становлення професійної ідентичності та самосвідомості, готовності до професійної взаємодії, розвитку професійно-особистісних якостей майбутніх фахівців.

У нашій розв'язковій програмі задіяно коучінг-технологію, яка являє собою засіб психологічного супроводу особистості, що сприяє її розвитку, шляхом створення умов для активізації розвитку когнітивних, афективних і поведінкових компонентів її самосвідомості, тобто активізації самопізнання, поліпшення самостворення і підвищення рівня саморегуляції особистості, зокрема коучінгова модель GROW, запропонована Дж. Уітмором.

Підсумовуючи отримані результати, за контрольною діагностикою, можемо стверджувати підтвердження нашої гіпотези, щодо інтеграції теоретичних знань та практичних навичок студентів-психологів в аспекті готовності до професійної взаємодії, гармонізації становленню професійної ідентичності сприятимуть спеціально організовані розв'язкові заняття в умовах

підготовки до проходження психокорекційної практики під час аудиторних занять в поза аудиторній діяльності. Розроблена розвиткова програма є ефективною у роботі за вказаною проблематикою та може застосовуватися в процесі професійної підготовки студентів спеціальності 053 «Психологія», перепідготовки психологів ЗО на курсах підвищення кваліфікації.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає нове уявлення вирішення актуальної наукової проблеми, а саме розкриття особливостей формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії в результаті проходження психолого-корекційної практики студентів-психологів, та надає можливість зробити такі висновки:

1. Професійна ідентичність психолога – це результат процесів професійного самовизначення, персоналізації й самоорганізації, який має вияв в усвідомленні себе представником вказаної професії та професійного співтовариства. Готовність до професійної діяльності, ми розуміємо як особливий особистісний стан, який передбачає наявність у суб'єкта образу структури дії і постійної спрямованості свідомості на його виконання.

Виокремлені поняття мають схожу структуру, а саме когнітивний (уявлення про професію, необхідні якості), емоційний (сформованість адекватних самооцінки та ставлення до професійних та особистісних якостей) та мотиваційний (готовність до самоактуалізації та саморозвитку) компоненти.

2. Найбільш сприятливим періодом формування професійної ідентичності та готовності до професійної взаємодії є навчання у закладі вищої освіти, у процесі якого відбувається здобуття та інтеріоризація знань, практико-орієнтована діяльність, використання активних методів роботи для освоєння професії. Допомагають реалізувати все це виробничі практики, на яких студент-психолог має можливість познайомитися зі своєю спеціальністю, скорегувати свій професійний образ, прийняти цінності і норми професії і реалізувати їх в реальній професійній ситуації.

3. Організовано та проведено, протягом жовтня 2020 року - березня 2021 року, емпіричне дослідження, на базі Криворізького державного педагогічного університету.

Було виявлено, що до особливостей формування професійної ідентичності майбутніх психологів належать: домінування пасивного типу ідентичності,

невпевненість у власних професійних силах, тенденція до уникнення міжособистісної взаємодії, але разом з цим спостерігається прагнення до розв'язання складних професійних завдань, розвинена комунікативна компетентність, емпатія, толерантність.

Більшість респондентів перебувають у невизначеному стані, яким притаманний сумнів у своєму професійному виборі, страх, щодо пошуку місця роботи, рівня заробітної плати та взагалі перспектив професійного розвитку.

Студенти-психологи прагнуть до організації власної справи, створення нових проектів чи організацій. Крім цього, для них важливі соціальні гарантії, почуття безпеки та захисту, низький рівень домагань. Тобто, важливими ціннісними орієнтаціями є такі, що забезпечують їхню автономність, реалізацію власного потенціалу, соціальні гарантії. Також, важливим для них є матеріальна стимуляція професійної праці, можливість просування по службі, схвалення колективу, престиж; прагнення бути корисними для оточуючих та можливості реалізації власного професійного потенціалу.

Виявлені статистично-значущі зв'язки вказують про взаємовплив виокремлених чинників один на одного. Наприклад, в професійній сфері важливу роль грає мотивація (як зовнішня, так і внутрішня), саме вона зумовлює ступінь зацікавленості, рівень прагнення до дій, самовдосконалення, реалізації свого потенціалу. Також, в особистості, яка має низький рівень залежності від оточуючої думки, тиску соціальних обов'язків, матиме відповідність особистісних характеристик і професійних компетенцій, та розвинену здатність поєднувати всі сфери власного життя. Разом з цим, сформована професійна компетентність сприятиме отриманню задоволення від виконання своїх професійних обов'язків.

4. Розроблено та апробовано розвиткову програму метою якої є формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів. В цілому, розвиткова програма розрахована на 12 занять (18 годин, 1 заняття – 90 хвилин), тривалістю 1,5 місяця. Періодичність занять – 2 рази на тиждень. Програма складається з трьох взаємопов'язаних розділів,

розрахованих на 4 заняття: розвиток когнітивного компоненту професійної ідентичності; розвиток емоційно-оцінного компоненту; розвиток поведінкового компоненту.

Програма була реалізована у три етапи: на першому було проведено діагностичний зріз, з метою виявлення актуального стану розвитку професійної ідентичності, на другому – впровадження розвиткової програми на студентах-психологах 4 курсу ступеня вищої освіти «Бакалавр» та магістрантах 1 курсу психолого-педагогічного факультету Криворізького державного педагогічного університету. На останньому, третьому етапі був проведений контрольний зріз, та статистична обробка отриманих даних, задля виявлення змін.

Розвиткова програма підтвердила свою ефективність, за допомогою математичного обґрунтування, а саме непараметричного критерію Т-Вілкоксона. Зафіксовано такі результати: підвищився рівень вмотивованості, відповідального ставлення до побудови власного професійного шляху, відбулося корегування засобів його досягнення; зменшилось відчуття тривоги, стосовно думки оточуючих, щодо професійних дій, намірів та прагнень майбутніх психологів. Також, закріпилося почуття впевненості у своєму професійному виборі, відбулася переоцінка власних професійних та особистісних можливостей.

Отримані результати емпіричного дослідження підтверджують гіпотезу нашого дослідження, а саме те, що інтеграції теоретичних знань та практичних навичок студентів-психологів в аспекті готовності до професійної взаємодії, гармонізації становленню професійної ідентичності сприятимуть спеціально організовані розвиткові заняття в умовах підготовки до проходження психокорекційної практики під час аудиторних занять в поза аудиторній діяльності.

Проведене наукове дослідження проблеми формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії майбутніх психологів не вичерпує всіх її аспектів. Тому, в майбутньому плануємо поглибити вивчення обраної проблематики, а саме відслідковування динаміки розвитку виокремлених

понять на всіх етапах професіогенезу, з урахуванням гендерних особливостей, зовнішніх та внутрішніх чинників, за допомогою удосконалення психодіагностичного комплексу та розв'язкової програми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонова Н.О. Психологічні детермінанти готовності до професійної діяльності психолога. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2011. Вип. 6. С. 26-36.
2. Бугайчук Т.В. Професійна ідентифікація майбутнього викладача на сучасному етапі розвитку освіти: структура і характеристика. *Міжнародний науково-дослідницький журнал*. 2013. №8 (15). С. 126–128.
3. Быкова Е. А. Образ професійно компетентного психолога в представленні студентів психологічного факультета. *«Концепт»*. 2015. № 12. С. 1-5.
4. Бычева Е. В. Формування психологічного мислення студентів психологів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13. / КГПУ. Кишинев, 2015. 246 с.
5. Величко Е. В. Психологічна готовність учасників педагогічних коледжів до професійної діяльності і її діагностика. *Педагогічне виховання в Росії*. 2011. № 3. С. 203-207.
6. Водопьянов Д. А. Феномен психологічної готовності студентів - майбутніх психологів до професійної діяльності. *Акмеологія*. 2017. №4. С. 41-46.
7. Воробьева И. В. Особливості професійної соціалізації студентів, отримують спеціальність «соціальна робота»: автореф. дис. ... канд. соц. наук. Москва, 2007. 25 с.
8. Врублевская М. М., Зыкова О. В. Профорієнтаційна робота в школі: методичні рекомендації. Магнітогорськ, 2004. 80 с.
9. Гавриловська К. П., Вигівська, О. В. Формування професійної ідентичності майбутніх психологів: ціннісний аспект. *Актуальні проблеми психології*. 2018 Том 6 (14). С. 84-91.

10. Грінченко О. М. Когнітивні особливості професійного самовизначення студентів-психологів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Харків, 2018. 238 с.
11. Деркач А. А., Водопьянов Д. А. Теоретические основы психологической готовности студентов - будущих психологов к профессиональной деятельности. *Акмеология*. 2017. №2. С.7-13.
12. Долінська Ю.Г. Особистісне зростання практичного психолога в процесі його професійної підготовки. *Психологія*. 1998. №1. С. 357-364.
13. Дружиніна І. А. Дослідження професійного складника в структурі ідентичності студентів-психологів. *Психологічні преспективи*. 2012. №19. С.91-101.
14. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психология высшей школы: учебник. Минск, 2006. 416 с.
15. Ермолаева Е. П. Психологические тенденции профессиональных предпочтений на современном этапе профессионализма. *Современные тенденции развития психологии труда и организационной психологии*, 2015. С.56-64.
16. Ермолаева Е. П. Маргинализация профессионального сознания: психологические признаки, детерминанты и ресурсы преодоления. *Дружининские чтения: сборник материалов XV Всерос. науч.-практич. конф. (Сочи, 26-28 мая 2016)*. Сочи, 2016. С. 207-209.
17. Зеер Э. Ф. Профессиональное становление в постиндустриальном обществе. Москва, 2015. 150 с.
18. Іванова І. Ф. Професійна ідентичність та практична підготовка студентів-психологів. *Психологічні науки*. 2017. №9. С. 118-122.
19. Кардовская Е. К. Развитие профессионального самосознания студентов в процессе учебной и производственной практик: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Краснодар, 2011. 26 с.

20. Киреева Т. И. Производственная практика в клинической психологии как этап формирования профессиональной идентичности. *Медицинская психология в России*. 2016. № 5. С. 9-14.

21. Коновалова О. В., Пашкевич Т. А. Формирование профессиональной идентичности у студентов, обучающихся по психологическим специальностям. URL: <http://shgpi.edu.ru/files/nauka/vestnik/2013/2013-2-35.pdf> (Дата обращения: 23.04.2021).

22. Кучерявенко И. А. Психологическая готовность студентов к профессиональной деятельности в контексте подготовки будущих психологов. *Психологическое сопровождение личностно-профессионального самоопределения и развития на различных этапах становления профессионала*: сб. науч. ст. по итогам проведения междунар. круглого стола (Белгород, 17 апр. 2018). Белгород, 2018. С. 37-40.

23. Лигомина Т. А., Дятленко Н. М., Динаміка розвитку професійної ідентичності майбутніх психологів у процесі фахової підготовки. 2015. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:9ED8GxMrdiMJ:studsci.st.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/download/48/50+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua> (Дата обращения: 23.02.2021).

24. Лунегова Е. К. Проблемы формирования у будущих специалистов социальной сферы психологической готовности к работе с детьми-инвалидами. *Вестник Казанского технологического университета*. 2006. № 4. С. 304-309.

25. Малютина Т.В. Профессиональная идентичность, её структура и компоненты. *Омский научный вестник*. 2014. №5. С.149-152.

26. Мардасова Т. А. Тренинг профессиональной идентичности. Барнаул, 2019. URL: <http://elibrary.asu.ru/xmlui/bitstream/handle/asu/8468/read.7book?sequence=1&isAllowed=y> (Дата обращения: 24.01.2021).

27. Митдзиева Ф. А. Психологическая готовность к профессиональной деятельности студентов-психологов. *Наука и образование сегодня*. 2020. №4. С.93-95.
28. Михайлова М. Н. Руководство производственной практикой студентов на предприятиях туризма. *Псковский регионологический журнал*. 2009. №7. С. 146–155.
29. Музичко Л. Формування професійної ідентичності як освітнє завдання вищої школи. *Університетська кафедра*. 2017. №6. С.231-242.
30. Музыченко А. В. Формирование профессионального самосознания будущих психологов: учебно-методическое пособие. Минск, 2003. 77 с.
31. Одінцова В. М. Професійна ідентичність як психологічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип.1. 2014. С. 74-77.
32. Олійник І. В., Ноженко Ю, М. Феномен психологічної готовності дітей до навчання у школі в психолого-педагогічній літературі. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. 2017. №2(14). С. 84-89.
33. Орлова И. В. Тренинг профессионального самопознания: теория, диагностика и практика педагогической рефлексии. Санкт-Петербург, 2006. 128 с.
34. Поваренков Ю. П. Психологическое содержание профессионального самоопределения личности: системогенетический подход. *Ярославский педагогический вестник*. 2014. №2. С. 211-217.
35. Попіль М. І. Психологічні особливості становлення професійної ідентичності майбутніх медсестер: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Івано-Франківськ, 2009. 20 с.
36. Попов Л. М., Пучкова И. М. Теоретико-экспериментальное обоснование модели психологической готовности студентов к профессиональной деятельности. *Образование и саморазвитие*. 2015. № 1 (43). С. 53–58.

37. Програма діагностико-психокорекційної практики для студентів спеціальності 053 «Психологія». Кривий ріг, 2020. 13 с.
38. Пузыревич Н. Л., Вертынская Л. А., Щерба Т. А. Тренинг професіонального самопознання. Минск, 2019. 141 с.
39. Райкова Е. Ю. Формирование психологической готовности студентов к консультированию по проблемам родительско-детских отношений: втореф. дис. ... канд. психол. наук. Самара, 2005. 20 с.
40. Рамендик Д. М. Тренинг личностного роста: учебник и практикум для академического бакалавриата. Москва, 2019. 136 с.
41. Реньш М. А., Садовникова Н. О., Лопес Е. Г. Социально-психологический тренинг: практикум. Екатеринбург, 2007. 190 с.
42. Родичкина И. И. Условия развития профессиональной идентичности в вузе. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*. 2008. №12(88). С. 226–229.
43. Родыгина У. С. Психологические особенности развития профессиональной идентичности студентов - будущих психологов: дисс. ... канд. психол.наук. Киров, 2007. 215 с.
44. Рубанова Е. Ю. Психологическая готовность выпускников ВУЗа к профессиональной деятельности. *Ученые заметки Томского государственного университета*. 2011. Т.2. № 1. С.53-62.
45. Рудик П. А. Мотивы поведения деятельности. Москва, 2015. 136 с.
46. Русина С. А. Арт-коучинг в практике психологического консультирования студентов. *Современный взгляд на науку и образование*. 2019. № 14. С.82-85.
47. Савкин А. Интегральный коучинг. Как научить и научиться. Москва, 2020. 384 с.
48. Савчук З. Психологічні особливості професійної ідентичності майбутнього психолога в аспекті його професіоналізації. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 5 (59). С.175-184.

49. Семькин В.А., Лебедчук П.В. Значение производственной практики в формировании будущего специалиста АПК и пути ее совершенствования в контексте использования зарубежного опыта. *Вестник Курской государственной сельскохозяйственной академии*. 2012. №9. С. 2-4.

50. Сонец І.С. Програма розвитку ідентичності та готовності до професійної взаємодії у студентів 4 курсу рівня «Бакалавр» та 1 курсу магістратури при підготовці до психолого-корекційної практики. Методичні рекомендації: науковий керівник – канд. псих. наук, доц. О.П. Шестопалова. Видавництво КДПУ– Кривий Ріг, 2021. – 47 с.

51. Старинська Н.В. Особливості професійної ідентичності майбутнього психолога в аспекті його професіоналізації. 2014. URL: <http://oaji.net/articles/2014/983-1415346653.pdf> (дата звернення: 06.12.2020).

52. Столярчук О., Сергєєнкова О. Формування психологічної готовності студентів до майбутньої професійної діяльності. *Humanitarium*. 2019. Вип. 1. С.164-172.

53. Тенькова В. А. Роль производственной практики в подготовке будущих специалистов (на примере студентов-психологов). *Вестник ВГУ*. 2016. №4. С.58-61.

54. Уитмор Дж. Коучинг высокой эффективности. Новый стиль менеджмента, Развитие людей, Высокая эффективность. Москва, 2015. 168 с.

55. Улановский А. М. Коучинг с оглядкой на науку. *Психология. Журнал Высшей школы экономики*. 2012 Т. 9. №4 С. 59-80.

56. Філатова Т. С. Психологічні особливості розвитку мотиваційної сфери майбутніх психологів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Том 3. № 2. С. 111-115.

57. Фопель К. Психологические группы: рабочие материалы для ведущего. Москва, 2000. 256 с.

58. Черненко В. П., Кравченко К. В. Професійна ідентичність студентів старших курсів. *Наука і освіта*. 2016. №2-3. С.191-195.

59. Шевченко Н. Ф. Розвиток професійної свідомості психолога: від концепції О. М. Леонтєва до авторської моделі. *Психологія і суспільство*. 2018. №3-4. С. 103-111.
60. Шипилова Е. В. Формирование психологической готовности студентов-психологов к профессиональной деятельности. Москва, 2010. 202 с.
61. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: структура, генезис и условия становления: автореф. дис. ... докт. психол. наук. Москва, 2001. 43 с.
62. Шнейдер Л. Б. Тренинг профессиональной идентичности: руководство для преподавателей вузов и практикующих психологов. Москва, 2004. 208 с.
63. Эннс Е. А. Структурная модель профессионального самосознания студентов ВУЗа. *Проблемы развития личности в условиях глобализации: психолого-педагогические аспекты*: материалы II Международной научно-практической конференции. (Ереван, 25-26 окт. 2020). Ереван, 2020. С. 888-895.
64. Юхновец Т. И. Тренинг профессионально-личностного роста психолога. Минск, 2007. 76 с.
65. Явленская Н. С. Становление профессиональной идентичности будущих психологов: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Санкт-Петербург, 2011. 24 с.
66. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції. Київ, 1996. 264 с.
67. Bondar, K.. Shestopalova, O Supervision as a model of inclusive education retraining and professional advancement of the school community.- SHS Web of Conferences75.–03012.-https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/abs/2020/03/shsconf_ichtml_2020_03012/shsconf_ichtml_2020_03012.html
68. Jabulani M. Constructing principals' professional identities through life stories: an exploration. *South African Journal of Education* Copyright. 2010. Vol. 30. P.527-537.

69. Wilcoxon F. Individual comparisons by ranking methods. *Biometrics*. 1945. №1. PP. 80-83.

ДОДАТКИ

Додаток А

Скріншоти покликання на гугл-форму опитування

Опитування

* Обязательно

ПІБ *

Мой ответ

Вік *

Мой ответ

Факультет *

Мой ответ

Продовження додатку А. Скріншоти покликання на гугл-форму опитування

Опитування

Методика - Мотивы выбора профессии -

Ниже приведены утверждения, характеризующие любую профессию. Прочтите и оцените, в какой мере каждое из них повлияло на ваш выбор профессии. Назовите эту профессию, специальность. Ответы могут быть 5 видов: «очень сильно повлияло», «сильно повлияло», «средне повлияло», «слабо повлияло», «никак не повлияло». Поставьте напротив каждого утверждения наиболее соответствующий вашему ответу вариант.

Требуется общения с разными людьми *

Очень сильно повлияло

Сильно повлияло

Средне повлияло

Слабо повлияло

Никак не повлияло

Нравится родителям *

Очень сильно повлияло

Сильно повлияло

Средне повлияло

Продовження додатку А. Скріншоти покликання на гугл-форму опитування

Опитування

docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeHV0ZeTSLr-StvULc3nWOSATZ13L36Yxw7AU4m6Ftk6Y4Amw/formResponse

Гость

Методика удовлетворенности профессией

Ниже Вам будут представлены 15 суждений, и нужно выразить степень согласия/не согласия.

1. Избранная специальность скорее нравится, чем не нравится *

Да
 Нет

2. Моя избранная специальность — одна из лучших *

Да
 Нет

3. Избранная специальность мне совершенно не нравится *

Да
 Нет

4. Моя избранная специальность хуже, чем многие другие *

13:09 02.04.2021

Опитування

docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeHV0ZeTSLr-StvULc3nWOSATZ13L36Yxw7AU4m6Ftk6Y4Amw/formResponse

Гость

Методика 'Якоря карьеры'

Насколько важным для Вас является каждое из следующих утверждений?
Варианты ответов: 1 – абсолютно не важно, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 – исключительно важно

1. Строить свою карьеру в пределах конкретной научной или технической сферы *

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
абсолютно не важно ○○○○○○○○○○ ○ исключительно важно

2. Осуществлять наблюдение и контроль над людьми, влиять на них на всех уровнях *

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
абсолютно не важно ○○○○○○○○○○ ○ исключительно важно

3. Иметь возможность делать все по своему и не быть стесненным правилами какой-либо организации *

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

13:10 02.04.2021

Додаток Б

Емпіричні дані респондентів

Таблиця Б.1.

Методика «Визначення типу особистості» (Дж. Голланада)

№ з/п	Шкали					
	реаліст.	дослідн.	артист.	соц.	заповз.	традиц.
	Сирі дані					
1	14	7	5	6	2	8
2	4	5	9	12	8	4
3	9	12	5	4	5	7
4	9	9	5	3	5	11
5	8	5	4	4	12	9
6	4	6	4	12	8	8
7	5	6	4	9	11	7
8	12	5	5	4	9	7
9	4	4	5	7	14	8
10	5	3	9	9	12	4
11	4	4	9	12	8	5
12	8	9	12	4	5	4
13	9	11	8	4	5	5
14	4	2	3	9	14	10
15	8	5	6	4	9	10
16	3	5	9	13	8	4
17	9	4	4	6	12	7
18	11	8	8	4	5	6
19	4	5	5	9	11	8
20	4	8	9	13	5	3
21	11	5	6	5	7	8
22	4	5	8	9	11	5
23	6	2	9	12	8	5
24	4	11	8	8	5	6

Примітка: реаліст. – реалістичний; дослідн. – дослідницький; артист. – артистичний; соц. – соціальний; заповз. – заповзятливий; традиц. – традиційний;

Продовження додатку Б. Емпіричні дані респондентів

Таблиця Б.2.

Методика «Особистісний професійний план» (С. Климова, адаптація Л. Б Шнейдер) та Методика «Задоволеність професією» (А. А. Кіссель)

№ з/п	Методики	
	Особистісний професійний план	Задоволеність професією
	Сирі дані	
1	4	4
2	5	3
3	4	3
4	7	5
5	6	1
6	2	3
7	4	4
8	3	3
9	0	5
10	5	3
11	6	1
12	1	3
13	4	5
14	3	3
15	6	4
16	1	3
17	5	3
18	6	3
19	4	5
20	6	3
21	3	2
22	6	3
23	4	5
24	7	1

Продовження додатку Б. Емпіричні дані респондентів

Таблиця Б.3.

Методика «Мотиви вибору професії» (Р. В. Овчарова)

№ з/п	Шкали			
	Внутрішня мотивація		Зовнішня	
	індивідуально- значуща	соціально- значуща	позитивна	негативна
	Сирі дані			
1	5	5	25	20
2	5	5	15	25
3	10	5	20	25
4	5	20	5	25
5	5	15	5	20
6	5	20	5	15
7	5	25	5	25
8	5	25	5	25
9	5	25	5	15
10	10	20	5	25
11	5	5	20	20
12	5	20	5	15
13	5	5	25	20
14	5	20	5	15
15	5	5	5	20
16	15	5	25	5
17	15	20	5	5
18	25	5	5	5
19	20	5	5	5
20	15	5	20	5
21	15	5	20	5
22	15	20	5	5
23	15	5	15	5
24	5	20	20	5

Продовження додатку Б. Емпіричні дані респондентів

Таблиця Б.4.

Методика «Якоря кар'єри» (А. Шеїна)

№ з/П	Шкали								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Сирі дані								
1	24	20	10	15	12	15	18	17	19
2	30	44	35	30	10	40	15	38	47
3	25	10	10	30	9	10	50	5	50
4	14	14	15	16	3	5	5	5	8
5	25	15	30	30	15	35	15	15	45
6	35	48	22	20	29	22	18	35	40
7	13	12	15	16	3	12	12	10	5
8	39	15	31	25	5	10	10	15	50
9	20	12	19	18	3	16	14	5	12
10	15	40	15	20	30	10	15	10	44
11	40	20	37	30	5	37	15	34	43
12	25	35	15	30	20	10	42	50	35
13	5	5	10	12	4	14	12	12	13
14	35	15	41	20	15	15	45	45	30
15	18	17	16	15	5	11	13	10	11
16	21	17	24	19	15	10	7	45	30
17	30	5	44	30	20	40	10	10	45
18	20	15	18	19	5	15	14	19	21
19	12	20	10	20	5	10	10	43	50
20	30	6	25	20	25	16	50	15	35
21	17	13	15	25	5	45	15	50	35
22	30	22	24	30	5	18	45	44	40
23	23	24	5	7	10	17	20	14	13
24	29	26	30	20	25	45	45	50	50

Примітка: 1 - професійна компетентність; 2 – менеджмент; 3 – автономія; 4 – стабільність роботи; 5 – стабільність місця проживання; 6 – служіння; 7 – виклик; 8 - інтеграція стилів життя; 9 – підприємство.

Додаток В

Опис методики «Особистісний професійний план»

(Є. Климова, адаптація Л. Б Шнейдер)

Инструкция: заполните анкету, касающуюся перспектив вашей личной профессиональной деятельности (личных планов):

1. Главная профессиональная цель (мечта);
2. Ближние профессиональные цели;
3. Перечислите требования, которые предъявляет ваша будущая профессия к человеку;
4. Перечислите свои возможности для достижения намеченной цели;
5. Ваши представления о путях подготовки для достижения выбранных целей;
6. Наличие и обоснованность резервного варианта;
7. Практическая реализация личного профессионального плана.

Обработка данных.

Результаты обрабатываются по следующей схеме. Если студент по определенному пункту отвечал таким образом, что отражалась суть вопроса, и при этом ответ касался будущей профессии респондента, то он оценивался в 1 балл. Все полученные ответы суммируются.

Интерпретация.

В дальнейшем, все респонденты делятся на три категории, каждая из которых отличается по степени выраженности профессиональной идентичности студента.

0-2 баллов - невыраженная, пассивная профессиональная идентичность студента (низкий уровень развития профессиональной идентичности);

3-5 баллов – средне выраженная профессиональная идентичность студента (средний уровень развития профессиональной идентичности);

6-7 баллов - выраженная активная профессиональная идентичность студента (высокий уровень развития профессиональной идентичности).

Продовження додатку В. Опис методики «Особистісний професійний план»

Інтерпретація рівней профідентичності.

1. Невыраженная профессиональная идентичность. Студент осознает свои дальние и ближние профессиональные цели, стремится понять свое дело и овладеть им во всех аспектах, освоить все трудовые функции. Субъекта деятельности можно охарактеризовать как мечтающего, а его тождественность с профессией устанавливается в модальности «хочу».

2. Выраженная пассивная профессиональная идентичность. Студент усваивает основные знания, требования профессии, осознает свои возможности, представления о выполнении данной деятельности, осуществляет ее по шаблону; парадигмальное и ситуативное самоопределение. Субъекта деятельности можно охарактеризовать как осведомленного, а тождественность с профессией устанавливается в модальности «знаю».

3. Выраженная активная профессиональная идентичность. Студент осуществляет поиск дополнительных, индивидуальных путей профессиональной подготовки, стремится к практической реализации выбранных профессиональных целей, самостоятельно и осознанно выполняет деятельность. Отличается самоорганизованностью, формированием индивидуального стиля деятельности. Студент характеризуется как умелый, а тождественность с профессией устанавливается в модальности «могу».

Додаток Г

Опис типів особистості за Д. Голландом

Тип особистості	Особистісні якості	Орієнтація, спрямованість	Професійна сфера	Приклад професій
реалістичний	Активність, агресивність, діловитість, наполегливість, раціональність, практичне мислення, хороші рухові навички, просторова уява, технічні можливості.	Конкретний результат, даний, речі, предмети і їх практичне використання, заняття, що вимагають фізичного розвитку, спритності, відсутність орієнтації на спілкування.	Техніка, військова справа. Рішення конкретних завдань, що вимагають рухливості, рухових умінь, фізичної сили. Соціальні навички потрібні в мінімальній мірі і пов'язані з прийомом-передачею обмеженої інформації.	Механік, електрик, інженер, фермер, зоотехнік, геолог, гравер, агроном, садівник, автослюсар, водій, пілот, поліцейський, охоронець, стоматолог.
дослідницький	Аналітичний розум, незалежність і оригінальність суджень, гармонійний розвиток мовних і математичних здібностей, критичність, допитливість, схильність до фантазії, інтенсивна внутрішня життя, низька фізична активність.	Ідеї, теоретичні цінності, розумову працю, рішення інтелектуальних творчих завдань, що вимагають абстрактного мислення, відсутність орієнтації на спілкування в діяльності, інформаційний характер спілкування.	Наука. Рішення задач, що вимагають абстрактного мислення і творчих здібностей. Міжособистісні відносини відіграють незначну роль, хоча необхідно вміти передавати і сприймати складні ідеї.	Фізик, астроном, лінгвіст, програміст, мікробіолог, архітектор, економіст (аудитор, аналітик), фармацевт, мистецтвознавець, історик, етнограф, археолог.
артистичний	Уява і інтуїція, емоційно складний погляд на життя, незалежність, гнучкість і оригінальність мислення, хороші рухові здібності і сприйняття.	Емоції і почуття, самовираження, творчі заняття, уникнення діяльності, що вимагає фізичної сили, регламентованого робочого часу, дотримання правил і традицій.	Образотворче мистецтво, музика, література. Рішення проблем, що вимагають художнього смаку і уяви.	Музикант, художник, візажист, фотограф, актор, режисер, дизайнер.

Продовження додатку Г. Опис типів особистості за Д. Голландом

соціальний	Уміння спілкуватися, гуманність, здатність до співпереживання, активність, залежність від оточуючих і громадської думки, пристосування, рішення проблем з опорою на емоції і почуття, переважання мовних здібностей.	Люди, спілкування, встановлення контактів з оточуючими, прагнення вчити, виховувати, уникнення інтелектуальних проблем.	Освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, обслуговування, спорт. Ситуації і проблеми, пов'язані з умінням розбиратися в поведінці людей, що вимагають постійного особистого спілкування, вміння переконувати.	Лікар, педагог, психолог, екскурсовод, журналіст, менеджер з продажу, ді-джей, телеведучий
заповзятливий	Енергія, імпульсивність, ентузіазм, підприємливість, агресивність, готовність до ризику, оптимізм, впевненість в собі, переважання мовних здібностей, хороші організаторські якості.	Лідерство, визнання, керівництво, влада, особистий статус, уникнення занять, що вимагають посидючості, великої праці, рухових навичок і концентрації уваги, інтерес до економіки і політики.	Рішення неясних завдань, спілкування з представниками різних типів в різноманітних ситуаціях, що вимагає вміння розбиратися в мотивах поведінки інших людей і красномовства.	Бізнесмен, маркетолог, менеджер, директор, завідувач, журналіст, репортер, дипломат, юрист, політик, менеджер з продажу, біржовий брокер.
конвенціональний	Здібності до переробки числової інформації, стереотипний підхід до проблем, консервативний характер, подчиняємость, залежність, дотримання звичаїв, конформність, старанність, переважання математичних здібностей.	Порядок, чітко розписана діяльність, робота по інструкції, заданими алгоритмами, уникнення невизначених ситуацій, соціальної активності і фізичного напруження, прийняття позиції керівництва.	Економіка, зв'язок, розрахунки, бухгалтерія, діловодство, що вимагають здібностей до обробки рутинної інформації і числових даних.	бухгалтер, фінансист, економіст, бібліотекар, контролер, хімік-технолог, кресляр, коректор, логіст, товаровознавець.

Додаток Д

Статистична дані за методиками дослідження

Таблиця

**Статистичні результати за методикою
«Особистісний професійний план» (Є. Клімова)**

Шкала	Статистичні показники					
	Σ	$\bar{x}$	Mo	Me	σ	%
Невиражена професійна ідентичність	4	1	1	1	0,8164	16
Виражена пасивна професійна ідентичність	51	4,25	4	4	0,6215	50
Виражена активна професійна ідентичність	50	6,25	6	6	0,4629	34

Примітка: Σ – сума; $\bar{x}$ – середнє значення; Mo – мода; Me – медіана; σ – середнє квадратичне відхилення; % – відсоток.

Таблиця

**Статистичні результати за методикою
«Задоволеність професією» (А. А. Кіссель)**

Шкала	Статистичні показники					
	Σ	$\bar{x}$	Mo	Me	σ	%
Високий	37	4,6	5	5	0,5175	34
Невизначений	36	3	3	3	0	50
Низький	5	1,3	1	1	0,5	16

Примітка: Σ – сума; $\bar{x}$ – середнє значення; Mo – мода; Me – медіана; σ – середнє квадратичне відхилення; % – відсоток.

Додаток Е

Коефіцієнти рангової кореляції Ч. Спірмена

Таблиця

**Кореляційний зв'язок між шкалами методик:
«Визначення типу особистості», «Особистісний професійний план»,
«Задоволеність професією», «Мотиви вибору професії»**

Шкали	задоволеність професією	професійна ідентичність	Мотивація			
			Внутрішня		Зовнішня	
			і.-з.	соц.-з.	позит.	негат.
реалістичний	0,204	0,095	0,119	0,048	0,128	0,328
дослідницький	0,107	0,217	0,007	-0,013	0,383	0,176
артистичний	-0,002	0,164	0,331	-0,27	0,48	-0,104
соціальний	-0,019	-0,087	0,33	-0,026	0,34	-0,244
заповзятливий	0,093	-0,131	0,12	0,528	-0,412	0,083
конвенціональний	0,27	0,015	-0,143	0,277	-0,216	0,203
задоволеність професією	X	-0,108	0,173	0,152	0,065	0,224
професійна ідентичність	-0,108	X	0,18	0,59	0,102	-0,57

Примітка: і-з – індивідуально-значуща; соц.-з. – соціально-значуща; позит. – позитивна; негат. – негативна.

Продовження додатку Е. Коефіцієнти рангової кореляції Ч. Спірмена

Таблиця

**Кореляційний зв'язок між шкалами методик: «Якоря кар'єри»,
«Визначення типу особистості», «Особистісний професійний план»,
«Задоволеність професією», «Мотиви вибору професії»**

Шкали		професійна компетентність	менеджмент	автономія	стабільність роботи	стабільність місця	служіння	виклик	інтеграція стилів життя	підприємство
реалістичний		-0,196	-0,317	-0,307	-0,06	-0,194	-0,133	-0,151	-0,279	-0,083
дослідницький		0,45	-0,146	-0,29	-0,03	-0,031	-0,189	0,148	0,034	0,014
артистичний		0,001	0,397	-0,09	0,073	0,201	0,01	0,215	0,295	0,046
соціальний		0,33	0,378	0,268	0,066	0,39	0,335	0,265	0,322	0,122
заповзятливий		0,106	0,012	0,402	0,213	0,006	0,11	-0,189	-0,127	0,113
конвенціональний		-0,14	-0,215	-0,037	-0,165	-0,298	-0,229	-0,216	-0,204	-0,188
задоволеність професією		0,475	-0,105	-0,491	0,567	-0,37	-0,39	-0,275	-0,394	-0,472
професійна ідентичність		0,042	0,027	0,211	0,106	0,021	0,235	0,091	-0,139	0,12
Внутрішня мотивація	і.-з.	-0,052	0,01	-0,046	0,187	0,203	0,119	0,104	0,221	0,25
	соц.-з.	0,232	0,083	0,354	0,205	0,085	0,44	-0,002	-0,056	0,076
Зовнішня мотивація	позитивна	0,104	0,014	-0,047	-0,003	0,198	0,287	0,3	0,285	0,128
	негативна	-0,019	0,03	-0,039	0,068	-0,174	-0,325	-0,116	-0,445	0,012

Примітка: і-з – індивідуально-значуща; соц.-з. – соціально-значуща; позит. – позитивна; негат. – негативна.

Додаток Ж

Орієнтовний зміст розвіткової програми

Розділ	Тема заняття	Вправи	Мета вправи
Розвиток когнітивного компоненту професійної ідентичності	Створення умов для мотивації особистісного саморозвитку, усвідомлення бар'єрів, точок труднощі і зростання в майбутній роботі.	Вправа «добрий день»	розвиток комунікативних навичок, «розігрів» аудиторії.
		Вправа «правила роботи групи»	акцентувати увагу учасників на дотримання правил роботи в групі, формування почуття єдності
		Вправа «очікування-побоювання»	актуалізація очікувань і потреб учасників у професійному та особистісному саморозвитку; надання можливості висловити свої цілі і попередні установки.
		Вправа «дослідження себе»	виявлення власних особливостей, ресурсів.
		Вправа «життєвий шлях»	усвідомлення своєї цілі, розставити пріоритети і намітити послідовність.
		Вправа «Дякую за приємне заняття»	рефлексія емоційне завершення заняття.
Формування професійної спрямованості, усвідомлення професійних цілей і планів, усвідомлення перспектив професійного зростання, формування позитивного ставлення до навчання і роботи.		Вправа «Добрий день»	розвиток комунікативних навичок, «розігрів» аудиторії.
		Вправа «Мій професійний герб і моє професійне кредо»	актуалізація власного професійного і особистісного досвіду.
		Вправа «Мануальне знайомство»	створення атмосфери включеності кожного учасника; актуалізація відповідного настрою на групову роботу.
		Вправа «Людина на своєму місці»	виокремлення позитивних та негативних аспектів професії психолог.

Продовження Додатку Ж. Орієнтовний зміст розв'язкової програми

		Вправа «Який я є і яким би хотів бути»	поглиблення процесів самопізнання; усвідомлення поведінкових патернів.
		Вправа «Мої труднощі»	надання можливості в спокійній і доброзичливій атмосфері поговорити про свої помилки, труднощі та недоліки.
		Вправа «Дякую за приємне заняття»	рефлексія емоційне завершення заняття.
	Розвиток готовності до дослідження власної поведінки і поведінки іншого; подолання стереотипізованих фрагментів свідомості;	Вправа «Добрий день»	розвиток комунікативних навичок, «розігрів» аудиторії.
		Вправа «Один день з професійного життя»	підвищити рівень усвідомленості учасників про типовість і специфічності професії психолога.
		Вправа «Що б я вважав за краще робити»	розширення уявлень про Я-концепції особистості; актуалізація готовності до отримання нового досвіду.
		Вправа «Дискусія»	формування паралингвістических і оптокінетического навичок спілкування; вдосконалення взаєморозуміння партнерів по спілкуванню на невербальному рівні.
		Вправа «Ключі»	відкриття можливостей і прагнення підвищення професійної компетентності.
		Вправа «Дерево мого "Я"»	усвідомлення себе в системі професійного та особистісного спілкування; усвідомлення професійних труднощів.
		Вправа «Дякую за приємне заняття»	рефлексія емоційне завершення заняття

Продовження Додатку Ж. Орієнтовний зміст розв'язкової програми

	Підвищення рівня саморозуміння і розуміння інших; виявити, проаналізувати і визначити стратегії, збіги з професійними страхами психолога.	Вправа «Добрий день»	розвиток комунікативних навичок, «розігрів» аудиторії.
		Вправа «Внутрішній голос»	розвиток внутрішніх засобів рефлексії і здатності до афіліації.
		Вправа «Мої потреби»	виявлення ступеня значущості професійної діяльності.
		Вправа «Покликання»	образна рефлексія актуальної потреби професійних досягнень.
		Вправа «Лист з майбутнього»	програвання можливих майбутніх професійних сценаріїв; усвідомлення власних можливостей.
		Вправа «Пастки-капкани»	підвищення рівня усвідомлення можливих перешкод (пасток) на шляху до професійних цілям і уявлення про шляхи подолання цих перешкод.
		Вправа «Дякую за приємне заняття»	рефлексія емоційне завершення заняття.
Розвиток емоційно-оцінного компоненту професійної ідентичності	Усвідомлення власних професійних можливостей, прийняття власної професійної позиції; розвиток сензитивності.	Вправа «Добрий день»	розвиток комунікативних навичок, «розігрів» аудиторії.
		Вправа «Діагностика уявлень студентів про себе як майбутньому професіонала»	виявити уявлення студентів про себе як про майбутніх професіоналах в образній формі.
		Вправа «Поганий психолог»	усвідомлення своїх недоліків в професійному становленні, у вчинках, без перекладу їх на особистість, вміння коректно видавати і сприймати критику.

Продовження Додатку Ж. Орієнтовний зміст розв'язкової програми

		Вправа «П'ять завдань»	підвищити готовність учасників виділяти пріоритети при планування своїх професійних перспектив, а також готовність співвідносити свої цілі і можливості.
		Вправа «Подія»	визначення ступеня володіння навичками перефразирования, повторення і інтерпретації.
		Вправа «Точки професійного зростання»	сформулювати уявлення про важливі етапи професійної кар'єри.
		Вправа «Дякую за приємне заняття»	рефлексія емоційне завершення заняття.
	Відпрацювання навичок прислухатися до власних відчуттів, задавати коректні питання, створення словника інтуїції, відпрацювати навички розпізнання власних відчуттів.	Вправа «Добрий день»	розвиток комунікативних навичок, «розігрів» аудиторії.
		Вправа «Міфи про психологів»	виявлення міфів про психолога-консультанта.
		Вправа «Вибір конфліктної ситуації»	усвідомлення професійних бар'єрів; вироблення конструктивних поведінкових патернів.
		Вправа «Діагностика предметних позицій»	розвиток внутрішньої рефлексії.
		Вправа «Яким повинен бути ідеальний психолог?»	виявлення та опрацювання мотивів в уявленнях про ідеального психолога.
		Вправа «Подарунок з натяком»	усвідомлення специфічних моментів даної професійної діяльності.
		Вправа «Дякую за приємне заняття»	рефлексія емоційне завершення заняття.

Продовження Додатку Ж. Орієнтовний зміст розв'язкової програми

Формування умінь виділяти когнітивну, емоційну та поведінкову складові дій в стратегії професійної діяльності.	Вправа «Добрий день»	розвиток комунікативних навичок, «розігрів» аудиторії.
	Вправа «Безкорислива увага» мета: групи»	прояв безкорисливої позитивної уваги без відволікання на щось зовнішнє або на свій власний внутрішній світ.
	Вправа «Я так боюся, а багато психологів цього не бояться»	знайти сильні професійні сторони своєї особистості, розібратися з емоційними компонентами невпевненості в собі, виявити і нейтралізувати страхи.
	Вправа «Мій портрет очима	розвиток умінь і навичок невербальної комунікації, розуміння внутрішнього світу оточуючих.
	Вправа «Емоційний стан іншого»	діагностика емоційного стану членів групи, зняття емоційної напруги.
	Вправа «Драбина»	усвідомлення себе як особистості, що знаходиться на певному проміжку життєвого шляху і професійної діяльності.
	Вправа «Дякую за присмне заняття»	рефлексія емоційне завершення заняття.
Розвиток психологічної культури, потреби самовдосконалення - відкриття можливостей і прагнення підвищення професійної компетентності.	Вправа «Добрий день»	розвиток комунікативних навичок, «розігрів» аудиторії.
	Вправа «Іноземець та перекладач»	відпрацювання навичок інтерпретування.
	Вправа «Опис своїх здібностей»	актуалізація самопізнання, виявлення сильних та слабких сторін.

Продовження Додатку Ж. Орієнтовний зміст розв'язкової програми

		Вправа «Прес-конференція: 10 років по тому»	формування опорних пунктів професійного зростання учасників, і рефлексія труднощів і бар'єрів у процесі професійного становлення.
		Вправа «Зрозумій мене правильно»	навчитися розрізняти інтонації в процесі комунікації, яку саме емоцію вона несе.
		Вправа «Мотивація»	виявлення особливостей власної мотивації.
		Вправа «Дякую за приємне заняття»	рефлексія емоційне завершення заняття.
Розвиток поведінкового компоненту професійної ідентичності	Розвиток сукупності психологічних характеристик особистості, що підвищують ефективність вирішення професійних - психологічних завдань.	Вправа «Добрий день»	розвиток комунікативних навичок, «розігрів» аудиторії.
		Вправа «Екстрасенс»	відпрацювати навички розуміння іншої людини.
		Вправа «Ну-ка відгадай»	розвиток уміння чути і слухати; зняття емоційної напруги.
		Вправа «Сліпе слухання»	продемонструвати учасникам групи неефективність передачі інформації без зворотного зв'язку.
		Вправа «За того хлопця»	розвиток навичок впевненого спілкування, емпатії.
		Вправа «Консультант»	навчитися на практиці використовувати техніки консультування.
		Вправа «Сигналізація»	освоєння комунікативних сигналів, що свідчать про хвилювання співрозмовника, розвиток рефлексії, якості: комунікативна компетенція.
		Вправа «Дякую за приємне заняття»	рефлексія емоційне завершення заняття.

Продовження Додатку Ж. Орієнтовний зміст розв'язкової програми

Відпрацювання навичок професійного спілкування; навичок без оцінного сприйняття іншого, навичок активного та емпатичного слухання.	Вправа «Добрий день»	розвиток комунікативних навичок, «розігрів» аудиторії.
	Вправа на прогнозування поведінки	розвиток навичок прогнозування на основі візуальних, вербальних і невербальних контактів.
	Вправа «Друкарська машинка»	розвиток вміння відчувати співрозмовника, навичок групової взаємодії.
	Вправа «Випадкові співрозмовники»	засвоєння технік перефразування.
	Вправа «Перефразовування»	відпрацювання вміння передавати суть сказаного своїми словами.
	Вправа «Я та інші: грані взаємодії»	усвідомлення бажаних стратегій взаємодії з іншими людьми.
	Вправа «Дякую за приємне заняття»	рефлексія емоційне завершення заняття.
Розвиток психологічної спостережливості як здатності фіксувати і запам'ятовувати всю сукупність сигналів, які надходять від іншої людини або групи; формування і розвиток здатності прогнозувати стан і поведінку іншої людини, передбачити свій вплив.	Вправа «Добрий день»	розвиток комунікативних навичок, «розігрів» аудиторії.
	Вправа на рефлексивне слухання	Розвиток досвіду рефлексивного слухання, вміння з'ясувати справжню мету спілкування.
	Вправа «Спостерігач»	встановлення візуального та вербального контакту учасників групи.
	Вправа «Чудесний мішечок»	встановлення особливостей мотиваційної сфери студента.
	Вправа «Психотехнологія розпізнавання проєкцій»	отримання кожним учасником зворотного зв'язку від членів групи, усвідомлення власних трансферентних характеристик.

Продовження Додатку Ж. Орієнтовний зміст розв'язкової програми

Відпрацювання професійних поведінкових реакцій студентів, моделювання професійно важливих форм поведінки; досягнення оптимального рівня життєдіяльності і відчуття успіху і радості у професійній діяльності.	Вправа «Зрозумій мене правильно»	формування навички розуміти істинний мотив спілкування.
	Вправа «Дякую за приємне заняття»	рефлексія емоційне завершення заняття.
	Вправа «Добрий день»	розвиток комунікативних навичок, «розігрів» аудиторії.
	Вправа «Іншими словами»	тренування мовної швидкості і гнучкості, вміння підбирати синоніми, адекватно передавати одну і ту ж думку різними словами.
	Казка «Швейна голка»	формування відповідального ставлення до навчання, впевненої поведінки.
	Вправа «Бесіда»	показати важливість для ефективного встановлення контакту рівності позицій учасників, відсутність між ними бар'єрів.
	Вправа «Професійне "Я" в променях сонця»	підвищення самооцінки; гармонізація емоціонального стану; розвиток позитивної концепції «Я-психолог».
	Вправа «Ресторан»	підведення підсумків програми.
	Вправа «Дякую за приємне заняття»	рефлексія емоційне завершення заняття.

Додаток 3

Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентами-психологами

РОЗДІЛ №1 РОЗВИТОК КОГНІТИВНОГО КОМПОНЕНТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Мета: формування цілісного, змістовно насиченого, адекватного образу "Я", співвіднесення його з образом професії, а також створення умов для самоаналізу, самопізнання, усвідомлення себе в якості майбутнього фахівця.

Заняття №1

Тривалість: 90 хвилин.

Мета: створення умов для мотивації особистісного саморозвитку, усвідомлення бар'єрів, точок труднощі і зростання в майбутній роботі.

Хід заняття

Вступна частина

ВПРАВА «ДОБРИЙ ДЕНЬ»

Мета: розвиток комунікативних навичок, «розігрів» аудиторії.

Тривалість: 5 хвилин.

Матеріал: іграшка.

Зміст: Передаючи іграшку по ланцюжку, сказати сусіду поруч «добрий день», не повторюючи інтонацію і манеру всіх попередніх «ланок ланцюжка».

ВПРАВА «ПРАВИЛА РОБОТИ ГРУПИ»

Мета: акцентувати увагу учасників на дотримання правил роботи в групі, формування почуття спільності, налаштування на роботу.

Тривалість: 5 хвилин.

Зміст: Запропонуйте групі прийняти правила роботи і спілкування під час занять.

1. Приходити вчасно	5. Зберігати таємниці
2. Бути лаконічним	6. «Тут і тепер»
3. Говорити по черзі	7. Говорити від себе
4. Бути доброзичливим	8. Бути толерантним

Дуже важливо, щоб усі присутні погодилися з кожним правилом, прийняли його. Тому після того, як правило записується, групі пропонується прийняти його: «Правило приймається? Приймається. Дякую!».

Основна частина

ВПРАВА «ОЧІКУВАННЯ-ПОБОЮВАННЯ»

Тривалість: 15 хвилин.

Мета: Актуалізація очікувань і потреб учасників у професійному та особистісному саморозвитку; надання можливості висловити свої цілі і попередні установки.

Зміст: Пропонується підготувати два аркуші паперу. На першому аркуші паперу потрібно написати про те, що очікують учасники від майбутніх занять, а на другому - чого вони побоюються, перебуваючи в тимчасовому невіданні. Потім йде обговорення.

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

ВПРАВА «ДОСЛІДЖЕННЯ СЕБЕ»

Мета: виявлення власних особливостей, ресурсів.

Тривалість: 20 хвилин.

Матеріал: метафоричні карти.

Зміст: Учасники вибирають по черзі п'ять карт наосліп, які повинні розкрити особливості кожного: 1) які цікаві сторони в собі я ще можу розкрити? 2) де знаходиться мій головний ресурс для досягнення бажаного? 3) що допоможе мені зробити кожен день наповненим і радісним? 4) Як я можу більше піклуватися про себе? 5) Які ще у мене є чарівні ресурси для того, щоб втілювати мої мрії? Потім йде обговорення.

ВПРАВА «ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ»

Мета: Вправа дозволяє чіткіше усвідомити свої цілі, розставити пріоритети і намітити послідовність.

Час: 40 хвилин.

Матеріали: великі аркуші паперу за кількістю учасників, багато журналів для нарізки образів.

Зміст: Учасники починають виконання колажу на наступну тему: «Мій життєвий шлях». Їм задаються такі питання: «Ви крокуєте по дорозі, назва якої Життя. Звідки Ви йдете і куди? Чи є у Вас головні досягнення? Що надає Вам сил, щоб йти по життєвому шляху, і навпаки, що заважає? Які предмети знаходяться навколо Вас? І яка кінцева мета?». Колаж створюється учасниками з метою демонстрації їх життєвого шляху, з урахуванням різних планів, оточення і досягнень. На створення колажів відводиться близько 30 хвилин, потім учасниками здійснюється презентація власних робіт.

Обговорення: Після завершення вправи, учасники починають його обговорення. Їм задаються наступні питання: Які враження і емоції з'являються при погляді на власний колаж? Чи вдалося помітити нові подробиці свого життя? Чи реально то майбутнє, намальоване на колажі? Як можна постаратися його досягти?

Заключна частина

ВПРАВА «ДЯКУЮ ЗА ПРИЄМНЕ ЗАНЯТТЯ»

Тривалість: 5 хвилин.

Мета: рефлексія емоційне завершення заняття.

Зміст: Психолог: Будь ласка, встаньте в загальне коло. Один з вас стає в центр, інший підходить до нього, потискує руку і вимовляє: «Дякую за приємне заняття!». Обидва залишаються в центрі, тримаючись за руки. Потім підходить третій учасник, бере за вільну руку або першого, або другого, потискає її і каже: «Дякую за приємне заняття!» і так далі. Коли до групи приєднається всі учасники, замкніть коло і закінчить церемонію оплесками.

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Заняття №2

Тривалість: 90 хвилин.

Мета: формування професійної спрямованості, усвідомлення професійних цілей і планів, усвідомлення перспектив професійного зростання, формування позитивного ставлення до навчання і роботи.

Хід заняття

Вступна частина

ВПРАВА «ДОБРИЙ ДЕНЬ» (див. заняття №1).

Основна частина

ВПРАВА «МІЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ГЕРБ І МОЄ ПРОФЕСІЙНЕ КРЕДО»

Мета: Актуалізація власного професійного і ліч-ностного досвіду.

Тривалість: 20 хвилин.

Зміст: Учасникам надають бланки «Герб і девіз». Їм пропонується заповнити поля герба відповідними символами, які найбільш точно виражають суть кожного поля:

перше поле (А) - «Я як психолог»;

друге поле (В) - «Мої клієнти»;

третє поле (С) - «Я очима моїх клієнтів»;

четверте поле (О) - «Моя професійна мрія».

Самі поля герба також можна зафарбовувати. На стрічці пропонується написати фразу, яка могла б служити особистим професійним девізом. Це може бути як відомий вислів або строфа, так і фраза, придумана самим учасником. Потім йде обговорення.

ВПРАВА «МАНУАЛЬНЕ ЗНАЙОМСТВО»

Мета: Створення атмосфери включеності кожного учасника; актуалізація відповідного настрою на групову роботу.

Тривалість: 10 хвилин.

Зміст: Всім учасникам зав'язуються очі і дається інструкція обережно рухатися всередині кола, тримаючи напівзігнуті руки напоготові, з метою зустріти руки когонебудь з учасників. Після зустрічі руками необхідно тільки за допомогою рук «поговорити» один з одним (обов'язково мовчки) і спробувати познайомитися. При цьому в розмові рук спробувати сказати щось про себе, дізнатися якомога більше про партнера, спробувати запитати його про що-небудь. Потім по команді ведучого зняти пов'язки. Після чого проводиться обговорення учасниками відчуттів, думок, образів, які виникли в ході цієї вправи.

ВПРАВА «ЛЮДИНА НА СВОЄМУ МІСЦІ».

Мета: виокремлення позитивних та негативних аспектів професії психолог.

Тривалість: 15 хвилин.

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Зміст: Учасники діляться на команди: шкільні психологи; соціальні психологи; клінічні психологи; викладачі психології. Команді необхідно перерахувати 6 атрибутів спеціалізації, підкреслити найбільш значимий. Команди обмінюються листками і на протилежному боці пишуть 6 мінусів спеціальності, виділяють найбільш істотний. Далі змінюються листами і промовляють 6 плюсів. Кожен з учасників промовляє, якої спеціалізації відповідає їх особистість.

ВПРАВА «ЯКИЙ Я Є І ЯКИМ БИ ХОТІВ БУТИ»

Мета: Поглиблення процесів самопізнання; усвідомлення поведінкових патернів.

Тривалість: 20 хвилин.

Зміст: Вправа виконується пантомімічно. Кожен учасник двічі з'являється перед групою. Без слів, мімічно і пантомімічно учасники спочатку демонструють образ «Який я є», потім - «Яким би я хотів бути». Після того як всі учасники виконали завдання, починається обговорення. Ведучий стимулює обговорення питаннями: що ви відчули, коли побачили виставу? що вас здивувало? які відмінності ви помітили між «Я реальним» і «Я бажаним»?

Учасники визначають характерні типи поведінки, обговорюють можливості спілкування без використання деструктивних типів поведінки, програють можливі ситуації, не впадаючи в стереотипи.

ВПРАВА «МОЇ ТРУДНОЩІ»

Мета: Надання можливості в спокійній і доброзичливій атмосфері поговорити про свої помилки, труднощі та недоліки.

Тривалість: 20 хвилин.

Зміст: Учасники діляться на пари і сідають так, щоб не заважати один одному своїми розмовами. Обидва партнери повинні отримати принаймні чотири відповіді на наступне питання: «Як я ставлюся до почуття розчарування?» (5 хвилин).

Потім пари розділяються, кожен шукає собі іншого партнера і обговорює з ним питання: «Наскільки важко мені вмовити інших дати мені те, що потрібно?» Необхідно отримати не менше чотирьох відповідей (10 хвилин).

Учасники утворюють нові пари. На цей раз обговорюється питання: «Що заважає мені досягти успіху?» (5 хвилин).

Знову новий партнер і чотири відповіді на питання: «Що я кажу собі, коли зробив помилку?»

З останнім партнером - чотири відповіді на питання: «Що я можу зробити, щоб отримати те, чого я хочу?». Потім йде обговорення.

Заключна частина

ВПРАВА «ДЯКУЮ ЗА ПРИЄМНЕ ЗАНЯТТЯ» (див. заняття№1).

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Заняття №3

Тривалість: 90 хвилин.

Мета: розвиток готовності до дослідження власної поведінки і поведінки іншого; подолання стереотипізованих фрагментів свідомості;

Хід заняття

Вступна частина

ВПРАВА «ДОБРИЙ ДЕНЬ» (див. заняття №1).

Основна частина

ВПРАВА «ОДИН ДЕНЬ З ПРОФЕСІЙНОГО ЖИТТЯ»

Мета: підвищити рівень усвідомленості учасників про типовість і специфічності професії психолога.

Тривалість: 15 хвилин.

Зміст: Учасники по черзі називають один іменник, яке вписується в робочий день психолога. В результаті повинен вийде цілісний розповідь. Наприклад, розповідь про робочий день вчителя був би таким: дзвінок - урок - учні - питання - відповідь - дошка - крейда - книжки - щоденник - оцінки - дзвінок - зміна - учительська - директор - колеги і т.д. Важливо щоб кожен учасник повторив всі попередні іменники. Якщо учасників мало можна зробити кілька кіл.

Обговорення. Вийшов чи цілісний розповідь? Якщо ні, то чому? Чи були розкриті всі особливості професії?

ВПРАВА «ЩО Б Я ВВАЖАВ ЗА КРАЩЕ РОБИТИ»

Мета: Розширення уявлень про Я-концепції особистості; актуалізація готовності до отримання нового досвіду.

Тривалість: 20 хвилин.

Зміст: Етап 1. Сидячи в колі, кожен учасник говорить про те, що б він хотів змінити в собі, у своїй професійній діяльності, які психологічні якості особистості і риси характеру хотів би придбати, якби прямо зараз отримав таку можливість. У колі йде обговорення того, що заважає змінитися, причини цього.

Етап 2. Ведучий: «У вас з'явилася можливість змінити щось в оточуючих вас людей. Якими якостями ви б їх наділили, що б їм додали? Від яких якостей ви б хотіли позбавити інших людей, якщо б вам для цього були надані повні можливості?». Йде обговорення.

ВПРАВА «ДИСКУСІЯ»

Мета: формування паралингвістических і оптокінетического навичок спілкування; вдосконалення взаєморозуміння партнерів по спілкуванню на невербальному рівні.

Тривалість: 15 хвилин.

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Зміст: Група розбивається на трійки. У кожній трійці обов'язки розподіляються наступним чином. Перший учасник грає роль «глухого і німого» (не чує і не говорить, але бачить і рухається), другий грає роль «глухого і паралітика» (може говорити і бачити), третій - «німий» (чує і показує). Всій трійці пропонується домовитися про місце зустрічі. Більш складне завдання можуть виконати ті, хто прийшов до взаєморозуміння. Наприклад, домовитися з приводу подарунка для одного на день народження або скласти програму вечірки на кафедрі і т. д.

ВПРАВА «КЛЮЧІ».

Мета: відкриття можливостей і прагнення підвищення професійної компетентності.

Тривалість: 10 хвилин.

Зміст: Ведучий демонструє учасникам в'язку ключів, символічно виражає можливість щось відкрити і щось закрити для себе. Учасники по черзі розповідають про те, що вони хотіли б закрити і відкрити в своїй професійній кар'єрі.

ВПРАВА «ДЕРЕВО МОГО "Я"»

Мета. Усвідомлення себе в системі професійного та особистісного спілкування; усвідомлення професійних труднощів.

Тривалість: 20 хвилин.

Зміст: Ведучий: «Давайте зробимо екскурсію в глиб власного "Я". Це "Я" можна зобразити у вигляді дерева з різними гілочками і корінням. Одна з гілочок - "зовнішнє Я", то, на що вона буде схожа, може бути символом або реальним предметом. Можна позначити цю гілку словом. Інша гілочка - "Я в роботі, і професії". Які ще гілочки є на вашому дереві? Намалюйте коріння вашого дерева. Коріння - це ваші професійно-особистісні якості, які ведуть вас по життю. Це найосновніші ваші достоїнства і недоліки, які допомагають і заважають професійному зростанню. Якими вони будуть?»

Учасники створюють малюнки які потім перемішуються, і кожен учасник заняття має можливість розповісти про дерево свого напарника. Потім йде обговорення.

Заключна частина

ВПРАВА «ДЯКУЮ ЗА ПРИСМНЕ ЗАНЯТТЯ» (див. заняття№1).

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Заняття №4

Тривалість: 90 хвилин.

Мета: підвищення рівня саморозуміння і розуміння інших; виявити, проаналізувати і визначити стратегії, збіги з професійними страхами психолога.

Хід заняття

Вступна частина

ВПРАВА «ДОБРИЙ ДЕНЬ» (див. заняття №1).

Основна частина

ВПРАВА «ВНУТРІШНІЙ ГОЛОС»

Мета: Розвиток внутрішніх засобів рефлексії і здатності до афіліації.

Тривалість: 20 хвилин.

Зміст: Всі в колі. Один з учасників групи вибирає собі того, хто буде виконувати роль його внутрішнього голосу. Той встає за спиною учасника і говорить від першої особи: «Я (ім'я учасника) зараз відчуваю .... тому що ..., через те, що ...». Потім ведучий ставить питання учаснику: «Чи правий ваш внутрішній голос? Все він сказав з того, що ви хотіли б почути? Може, ви хотіли б послухати інший "внутрішній голос"? » Потім наступний учасник групи вибирає собі «внутрішній голос».

В кінці вправи обговорюються питання: які труднощі були під час виконання вправи? Що ускладнює або полегшує відображення почуттів іншої людини? Які почуття ви відчували? Та ін.

ВПРАВА «МОЇ ПОТРЕБИ»

Мета: виявлення ступеня значущості професійної діяльності для учасників тренінгу.

Тривалість: 10 хвилин.

Зміст: учасникам слід письмово відповісти на питання: «Без чого я не мислю свого життя? » Важливо перерахувати те, без чого життя зробиться нестерпним. Потім слід проранжувати записані пункти по важливості (1, 2, 3 ...). Після виконання завдання учасникам пропонується поділитися своїми відкриттями в групі.

Питання для обговорення: Чи присутній в ваших індивідуальних списках професійна діяльність? Яке місце вона займає? Наскільки вона для вас важлива? Та ін.

ВПРАВА «ПОКЛИКАННЯ»

Мета: образна рефлексія актуальної потреби професійних досягнень.

Тривалість: 15 хвилин.

Зміст: Ведучий пропонує учасникам подумати над поняттям «покликання». Що це таке? Як покликання може бути проявлено в житті людини? Як знайти своє покликання? Що (або хто) людини може «закликати»? Далі пропонується візуалізувати образ того, що кожного учасника «закликає». Де це знаходиться? На що (на кого) схоже? Яке цю пору року? Час дня? Які чутні звуки? Запахи? Що кожен учасник відчуває? Бачить? Чує? Чи відчуває? Передчуває? Далі йде обмін враженнями і обговорення результатів візуалізації.

ВПРАВА «ЛИСТ З МАЙБУТНЬОГО»

Мета: Програвання можливих майбутніх професійних сценаріїв; усвідомлення власних можливостей.

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Тривалість: 15 хвилин.

Зміст: Ведучий: «Давайте надамо сьогодні вашій свідомості невелику перерву. Ми можемо надати собі додаткового-тількину допомогу, якщо поставимо роботу і нашому несвідомому, яке продовжує працювати навіть тоді, коли ми спимо. Ви знаєте історію відкриття хімічної формули бензолу? Це сталося уві сні.

Тому я хочу запросити вас в своєрідний сон наяву. Уві сні ми можемо легко і елегантно переміщатися в часі - перелітати в минуле, в майбутнє, знову повертатися в сьогодні і т. Д. Причому наше несвідоме робить все це з грацією фігуриста, що малює на дзеркальній поверхні льоду химерні візерунки.

Уявіть собі, що ваше несвідоме переміщається на кілька років в майбутнє, наприклад на п'ять, на десять років або на два роки, і з цієї точки майбутнього коментує вашу сьогоднішню життя, ваші поточні обставини і проблеми. Воно відкриває вам, як ваше життя буде складатися далі.

З якогось моменту в майбутньому напишіть собі лист, що малює вам панораму вашого подальшого життя, де сьогоднішні тривоги давно перетворилися в твердий ґрунт завтрашнього дня. Зазначте дату, не забудьте написати звернення і підписатися».

ВПРАВА «ПАСТКИ-КАПКАНИ»

Мета: підвищення рівня усвідомлення можливих перешкод (пасток) на шляху до професійних цілям і уявлення про шляхи подолання цих перешкод.

Тривалість: 20 хвилин.

Зміст: Процедура включає наступні етапи:

1. Спільно з групою визначається конкретна професійна мета (вступ до конкретний навчальний заклад; закінчення даного закладу, оформлення на конкретне місце роботи або конкретне професійне досягнення, включаючи побудову кар'єри і отримання нагород, премій та іншого ...).

2. У групі вибирається доброволець, який буде "представляти" якусь вигадану людину (якщо доброволець забажає, то він може представляти і самого себе ...). При цьому для вигаданого людини необхідно відразу ж визначити його основні характеристики: стать, вік (бажано, щоб вік відповідав віку більшості присутніх, що зробить вправу більш актуальним: для граючих), освіту, сімейний стан та ін. Але таких характеристик не повинно бути занадто чимало!

3. Загальна інструкція: "Зараз кожен, уже знаючи, до яких цілей прагне наш головний (вигаданий або реальний) герой, повинен буде визначити (або придумати) для нього деякі труднощі на шляху до професійної мети. Особливу увагу звертаємо на те, що труднощі можуть бути як зовнішніми, що виходять від інших людей або від якихось обставин, так і внутрішніми, укладеними в самому людини (наприклад, в нашому головному герої) і саме про ці, внутрішніх труднощах багато часто забувають ... Бажано визначити навіть дві-три таких труднощів-пасток на випадок, якщо схожі труднощі придумують інші учасники (щоб не повторюватися). Виділяючи такі труднощі, кожен обов'язково повинен подумати і про те, як подолати їх.

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Головному гравцеві також дасться час, щоб він виділив кілька найбільш ймовірних труднощів на шляху до своєї мети і також підготувався відповісти, як він збирається їх долати.

Після цього по черзі кожен буде називати по одній труднощі-пастці, а головний гравець відразу ж повинен сказати, як можна було б ці труднощі подолати. Гравець, який назвав цю трудність також повинен буде сказати, як можна було б се подолати. Ведучий за допомогою групи визначить (за допомогою голосування або інших процедур), чий варіант подолання цієї проблеми виявився найбільш оптимальним. Переможцю (головному гравцеві або представнику групи) буде проставлено приз - знак "плюс". Якщо до кінця гри у головного гравця виявиться більше плюсів, то значить, він зумів подолати основні труднощі (пастки-капкани) на шляху до своєї мети ".

4. Далі гравці, включаючи головного героя, виділяють на своїх листочках основні труднощі на шляху до наміченої мети. Нагадуємо, що труднощі бувають не тільки зовнішніми, а й внутрішніми (останні часто виявляються навіть більш суттєвою перепорою-пасткою на шляху до своїх цілей ...).

5. Кожен але черзі називає свою складність. Якщо виявляється, що якась трудність буде явно надуманою (наприклад, розмова з самим Господом Богом напередодні відповідального іспиту ...), то сама група повинна вирішити, обговорювати подібну трудність чи ні.

6. Відразу ж головний гравець говорить, як він збирається її подолати.

7. Після нього про свій варіант подолання труднощів каже гравець, який назвав ці труднощі.

8. Ведучий за допомогою інших гравців визначає, чий варіант подолання труднощів виявився більш оптимальним, цікавим і реалістичним.

9. Нарешті, підводиться загальний підсумок (зумів головний герой подолати названі труднощі чи ні). При загальному підведенні підсумків можна також подивитися, чи зумів ще на підготовчому етапі головний гравець виділити ті труднощі (на своєму листочку), які вже в грі пропонували йому решта учасників.

Заключна частина

ВПРАВА «ДЯКУЮ ЗА ПРИЄМНЕ ЗАНЯТТЯ» (див. заняття№1).

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

РОЗДІЛ №2 РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНО-ОЦІННОГО КОМПОНЕНТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Мета: стабілізація самоставлення, подолання негативних його аспектів, підвищення впевненості в собі та розвиток позитивного ставлення до себе як майбутнього практичного психолога та своєї майбутньої професії. Увага зосереджувалась на особистісному рості учасників через вирішення проблемних ситуацій та розкриття індивідуального досвіду кожного окремого студента.

Заняття №5

Тривалість: 90 хвилин.

Мета: усвідомлення власних професійних можливостей, прийняття власної професійної позиції; розвиток сензитивності.

Хід заняття

Вступна частина

ВПРАВА «ДОБРИЙ ДЕНЬ» (див. заняття №1).

Основна частина

ВПРАВА «ДІАГНОСТИКА УЯВЛЕНЬ СТУДЕНТІВ ПРО СЕБЕ ЯК МАЙБУТНЬОМУ ПРОФЕСІОНАЛУ»

Мета: виявити уявлення студентів про себе як про майбутніх професіоналах в образній формі.

Тривалість: 15 хвилин.

Зміст: "Намалюйте свій професійний світ, не малюючи поки себе. Розбийтеся на групи по 3 людини. Обговоріть в трійках по черзі кожен з малюнків. Спочатку обговоріть предмети, об'єкти, зображені на малюнку; потім з'ясуйте у автора його емоційне ставлення до зображеного. В тому випадку, якщо все подобається, запропонуйте йому помістити себе на малюнок. Якщо в малюнку є щось турбує, тривожне, з'ясуйте, що саме викликає неприємні емоції. Спробуйте змінити малюнок, щось прибрати, або, навпаки, додати, поки цей малюнок не стане безпечним і автор не висловить готовність помістити себе в якомусь місці малюнка ».

Питання для обговорення: Які почуття викликає у вас ваш професійний світ? З чого він складається? Як ви відчуваєте себе в цьому світі? Та ін.

ВПРАВА «ПОГАНІЙ ПСИХОЛОГ»

Мета: усвідомлення своїх недоліків в професійному становленні, у вчинках, без перекладу їх на особистість, вміння коректно видавати і сприймати критику.

Тривалість: 15 хвилин.

Зміст: З числа учасників вибирається студент на роль / «поганого психолога» (в залежності від групи і ситуації їм може стати той, хто дійсно відчуває / себе поганим психологом, або, навпаки, той, хто явля / ється успішним студентом і здатний витримати цю інтервенцію) . Решта розбиваються на дві група, приблизно рівні за кількістю. Завдання групи «обвинувачів» - виділити негативну рису «поганого психолога» і описати її прояви.

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Просто «оціночні» висловлювання, без опису ситуації прояви цієї риси, не допускаються. Функції «захисників» - знайти пояснення прояву цієї риси і дати іншу, позитивну характеристику «поганого психолога». Висловлювання говоряться в обличчя «поганого психолога», він повинен бачити, хто говорить. Потім слово дається героєві. Він сам висловлюється з приводу почутого, висловлюючи своє ставлення до ситуації, сам відповідає на звинувачення. Описує себе як «хорошого» психолога.

Обговорення: вміння усвідомлювати свої слабкості і недоліки, вміння «тримати удар».

ВПРАВА «П'ЯТЬ ЗАВДАНЬ»

Мета: підвищити готовність учасників виділяти пріоритети при планування своїх професійних перспектив, а також готовність співвідносити свої цілі і можливості.

Тривалість: 20 хвилин.

Зміст: Учасникам пропонується визначити якусь професійну мету. Потім пропонується визначити, що за уявний людина буде досягати цю мету. Учасники повинні назвати його стать, вік, соціальний статус, успішність, матеріальний стан і т.д. Потім кожен учасник індивідуально пише п'ять етапів, які допомогли б цій людині досягти мети. Потім, йде колективне обговорення.

Обговорення. Наскільки реалістичні етапи? Чи схожі з запропонованими варіантами інших учасників?

ВПРАВА «ПОДІЯ»

Мета: визначення ступеня володіння навичками перефразирования, повторення і інтерпретації.

Тривалість: 15 хвилин.

Зміст: «Вам необхідно розділитися на підгрупи по чотири людини. Один з учасників міні-групи розповість про те, що сталося з ним недавно. Другий учасник після розповіді спробує точно його відтворити. Далі третій учасник вербалізує тільки основні і найбільш значимі елементи розповіді. Останній інтерпретує сказане першим учасником».

Обговорення: Чи точно були передані думки оповідача, що він відчував, коли відтворювали його розповідь? Чому нам розповідають одне, а ми чуємо інше? Які труднощі виникали при виконанні даного завдання?

ВПРАВА «ТОЧКИ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ»

Мета: сформулювати уявлення про важливі етапи професійної кар'єри.

Тривалість: 15 хвилин.

Зміст: Учасникам пропонується проаналізувати особливості роботи психолога на таких етапах: 1) перший робочий день психолога; 2) після 7-ми років роботи; 3) на піку кар'єри. Потім пропонується продемонструвати їх, задіявши всілякі підручні засоби або учасників, підкресливши важливі нюанси. Потім відбувається обговорення.

Заклучна частина

ВПРАВА «ДЯКУЮ ЗА ПРИЄМНЕ ЗАНЯТТЯ» (див. заняття №1).

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Заняття №6

Тривалість: 90 хвилин.

Мета: відпрацювання навичок прислухатися до власних відчуттів, задавати коректні питання, створення словника інтуїції, відпрацьовувати навички розпізнання власних відчуттів.

Хід заняття

Вступна частина

ВПРАВА «ДОБРИЙ ДЕНЬ» (див. заняття №1).

Основна частина

Вправа «Міфи про психологів»

Мета: виявлення міфів про психолога-консультанта.

Тривалість: 10 хвилин.

Зміст: подумайте і згадайте ті ситуації, коли оточуючі вас люди вимагали від вас певної поведінки, відносини або дій, вимовляючи фразу: «Ти ж психолог». Що за міфи, на ваш погляд, лежать в основі подібних висловлювань? Далі ведучий стимулює групове обговорення тих міфів, з якими стикалися учасники, і записує їх на дошці. Часто зустрічаються такі міфи:

1. Психолог працює тільки з психічно хворими людьми.
2. Психолог все знає і наскрізь бачить людину.
3. Психолог може вирішити всі проблеми.
4. Жінка-психолог - не психолог, чоловік-психолог - не чоловік.
5. У самого психолога немає проблем.
6. Психолог повинен бути психологом завжди і всюди.
7. Психолог влаштований таким чином, що отримує задоволення від безкоштовного вислуховування всіх і кожного.
8. Психолог - розвага для багатих людей.
9. Якщо психолог сам не пропрацював будь-яку проблему, він не має права працювати з людиною.
10. Психолог може зомбувати оточуючих, вселяти їм свої думки, тому до нього слід ставитися насторожено, і т.п.

Далі все міфи піддаються аналізу.

Питання для обговорення: Чи часто Вам доводилося зустрічатися з міфами про психологів? Яке послання про потреби людини полягає в кожному міфі?

ВПРАВА «ВИБІР КОНФЛІКТНОЇ СИТУАЦІЇ»

Мета: Усвідомлення професійних бар'єрів; вироблення конструктивних поведінкових патернів.

Тривалість: 20 хвилин.

Зміст: Кожен учасник згадує будь-який конфлікт зі свого особистого досвіду і записує його на листочку. При цьому не обов'язково вказувати конкретні особи. Потім ведучий збирає листочки і зачитує їх. Кожна ситуація отримує свою назву, і його записують на дошці.

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Ситуація, яка отримує найбільшу кількість виборів, розігрується. Ситуацію можна програти кілька разів з різними учасниками. Ті, хто програвав сцени конфлікту, діляться почуттями, які виникали у них по ходу розгортання дії, пояснюють причини своєї поведінки.

Потім ведучий організовує дискусію, основним завданням якої є аналіз виниклих видів ситуації і пошук оптимального виходу з неї. Дискусія протікає за таким планом:

- а) в чому сутність конфлікту;
- б) в чому причини і стратегії поведінки конфліктуючих сторін;
- в) в чому ефективність поведінки учасників конфлікту з точки зору конструктивного вирішення завдання;
- г) можливі варіанти конструктивного виходу з конфліктної ситуації.

ВПРАВА «ДІАГНОСТИКА ПРЕДМЕТНИХ ПОЗИЦІЙ»

Мета: Розвиток внутрішньої рефлексії.

Тривалість: 20 хвилин.

Зміст: Етап 1. Після обговорення конфліктної ситуації (попередня вправа) кожен член групи отримує набір чистих карток за кількістю учасників дискусії. На картках всі члени групи повинні зафіксувати, про що говорив кожен учасник дискусії, - головні положення, що відображають його позицію. Для цього на картках спочатку фіксується ім'я того, чия позиція повинна тут відбиватися. При цьому з метою анонімності свій підпис не ставиться. Таким же чином заповнюється картка на самого себе. На зворотному боці кожної картки в балах (від 1 до 5) проставляється: 1) час говоріння в ході дискусії; 2) зрозумілість висловлювань. Порівняння власної предметної позиції в дискусії з тим, як її бачать інші, відбувається індивідуально.

Етап 2. Учасникам пропонується розділитися на четвірки і протягом 15 хвилин обмінятися результатами групової дискусії за таким планом: а) коротко розповісти суть конфліктної ситуації, розглянутої групою; б) коротко проаналізувати розвиток подій при програванні ситуації; в) чітко сформулювати оптимальні шляхи виходу з конфліктної ситуації, знайдені під час дискусії.

ВПРАВА «ЯКИМ ПОВИНЕН БУТИ ІДЕАЛЬНИЙ ПСИХОЛОГ?»

Мета: виявлення та опрацювання мотивів в уявленнях про цю людину.

Тривалість: 15 хвилин.

Зміст: Продовжить 10 раз речення « ... психолог повинен ... » Прочитайте свої речення по колу. Виберіть собі пару - людину зі подібними уявленнями. Знайдіть зручне місце в просторі, сядьте один навпроти одного і обмінялися своїми записами. Прочитайте своєму партнеру його 10 речень, змінюючи «... психолог повинен ...» на «Ти повинен ...».

Сфокусуйте свою увагу на емоційному відгуку на слово «Повинен». Для цього розкажіть, які почуття ви відчуваєте, коли до вас звертаються в формі «Ти повинен ...». Доцільно, щоб кожен з учасників відрефлексував свої емоційні реакції, що виникають у процесі даної процедури.

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Питання для обговорення: Які почуття у вас виникали, коли до вас зверталися «Ти повинен ...»? Чи готові ви діяти відповідно зі усіма «Повинностями»? Звідки ви дізналися, що ця людина повинна діяти саме так? Представлено це у вашому власному досвіді? Та ін.

ВПРАВА «ПОДАРУНОК З НАТЯКОМ»

Мета: В даному ігровому вправі дещо незвичним чином спеціально організовується обговорення деяких особливостей конкретної розглянутої професії, що дозволяє учасникам краще усвідомити специфічні моменти даної професійної діяльності.

Тривалість: 15 хвилин.

Зміст: Інструкція: "Уявіть, що у нас є спільний друг, який запросив нас усіх на свій день народження. Відмовитися і не піти ніяк не можна. Протягом 30 секунд кожен повинен придумати, який він зробить подарунок своєму другові. При цьому важливо виконати три умови:

1 - подарунок повинен містити натяк на його професію (далі ми уточнимо, що це за професія);

2-подарунок повинен бути "з родзинкою", тобто бути веселим, незвичайним (передбачається, що л друг - це людина з гумором, який може навіть образитися, якщо йому подарують щось звичайне, тобто як би "відкупляться" від нього);

3 - подарунок повинен бути доступним Вам за ціною. Разом з групою ведучий визначає, що це за уявний друг. Визначається, чоловік це чи жінка, приблизний вік і обов'язково яка у нього (у неї) професія".

Дається час (приблизно 30 секунд), щоб кожен придумав одному подарунок. Після цього кожен по черзі коротко називає свій подарунок. При цьому ведучий (або будь-який учасник) можуть задавати уточнюючі питання. Наприклад, яке відношення цей подарунок має до професії одного (одна з умов гри), скільки подарунок коштуватиме і т. п. В кінці гри визначається, чиї подарунки виявилися найбільш цікавими.

Заключна частина

ВПРАВА «ДЯКУЮ ЗА ПРИЄМНЕ ЗАНЯТТЯ» (див. заняття№1).

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Заняття №7

Тривалість: 90 хвилин.

Мета: формування умінь виділяти когнітивну, емоційну та поведінкову складові дій в стратегії професійної діяльності.

Хід заняття

Вступна частина

ВПРАВА «ДОБРИЙ ДЕНЬ» (див. заняття №1).

Основна частина

ВПРАВА «БЕЗКОРИСЛИВА УВАГА»

Мета: прояв безкорисливої позитивної уваги без відволікання на щось зовнішнє або на свій власний внутрішній світ.

Тривалість: 15 хвилин.

Зміст: Учасники розбиваються на пари і сідають один навпроти одного, встановлюючи контакт «очі в очі» і не порушуючи його протягом усього вправи. Завдання кожного учасника - повністю сконцентрувати свою увагу на партнері, не аналізуючи його поведінку, не даючи йому будь-яких оцінок, а просто сприймаючи його цілком. Чим менше партнери будуть при цьому думати, тим краще. Розмовляти не дозволяється.

Через п'ять хвилин партнери обмінюються тим, що вони відчували, наскільки їм вдалося відсторонитися від себе і сконцентруватися на іншу людину.

ВПРАВА «Я ТАК БОЮСЯ, А БАГАТО ПСИХОЛОГІВ ЦЬОГО НЕ БОЯТЬСЯ»

Мета: знайти сильні професійні сторони своєї особистості, розібратися з емоційними компонентами невпевненості в собі, виявити і нейтралізувати страхи.

Тривалість: 20 хвилин.

Зміст: 1 етап. Учасникам необхідно виявити в собі професійні страхи (мінімум 3), які невластиві для інших психологів. Потім відбувається обговорення.

2 етап. Учасникам необхідно виявити в собі сильні сторони (мінімум 3), які невластиві для інших психологів. Наприклад: «Я можу проводити тренінги, хоча багато хто цього боятися» і т.д.

3 етап. Учасники об'єднуються в пари, в який один чогось боїться, а другий цього не боїться. Другий повинен розповісти, чому він не боїться, що йому допомагає впоратися зі страхом і т.д. Потім всі пари діляться порадами як впоратися з виділеними страхами.

ВПРАВА «МІЙ ПОРТРЕТ ОЧИМА ГРУПИ»

Мета: розвиток умінь і навичок невербальної комунікації, розуміння внутрішнього світу оточуючих.

Тривалість: 20 хвилин.

Зміст: Інструкція: "Зараз ви будете працювати в мікрогрупах по 3-4 людини. Ви створюєте психологічний портрет на кожного з учасників мікрогрупи, застосовуючи образотворчі засоби. Виходите з єдиного принципу: "Я бачу так! Нехай ваші малюнки матимуть метафоричний сенс і тонкий підтекст. Може бути, внутрішній світ людини, чий портрет ви будите робити, породить в вашій душі ланцюжок асоціацій або створить конкретний образ, що відображає щось важливе в ньому.

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Немає ніяких обмежень, будьте вільними у виборі засобів зображення його внутрішнього світу. Пам'ятайте лише, що до кінця вправи розмовляти забороняється.

На другому етапі виконання вправи обговоріть малюнки наступним чином: натурник бере в руки кожен з малюнків; говорить про почуття, які той в ньому викликає; інтерпретує зображення і висловлює свою згоду або незгоду з "портретом". "Художник" пояснює, чи правильно зрозуміле зображення і що саме він хотів передати в малюнку.

Питання для обговорення: Розкажіть, як відбувалося обговорення в ваших мікрогрупах? Який сенс мала для вас ця вправа?

ВПРАВА «ЕМОЦІЙНИЙ СТАН ІНШОГО»

Мета: діагностика емоційного стану членів групи, зняття емоційної напруги.

Тривалість: 10 хвилин.

Зміст: Кожному учаснику в порядку черги слід будь-якого їх присутніх і спробувати зобразити його емоційний стан з допомогою невербальних технік. Після учасник, емоційний стан якого зображували, розповідає, наскільки ці висловлювання виявилися вірними.

ВПРАВА «ДРАБИНА»

Мета: усвідомлення себе як особистості, що знаходиться на певному проміжку життєвого шляху і професійної діяльності.

Тривалість: 15 хвилин.

Зміст: Інструкція: Всім учасникам тренінгу лунають листочки з схематичним зображенням сходів, і пропонується уважно її розглянути і відзначити своє місцезнаходження на сходах на сьогоднішній день. У міру проходження вправи ведучий ставить учасникам запитання: Подумайте і дайте відповідь, Ви піднімаєтесь вгору або опускаєтесь вниз? Чи влаштовує Вас Ваше місце розташування на сходах? Що заважає Вам перебувати нагорі? Ви в змозі усунути причини, які заважають вам рухатися вгору?

Заключна частина

ВПРАВА «ДЯКУЮ ЗА ПРИЄМНЕ ЗАНЯТТЯ» (див. заняття №1).

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Заняття №8

Тривалість: 90 хвилин.

Мета: розвиток психологічної культури, потреби самовдосконалення - відкриття можливостей і прагнення підвищення професійної компетентності.

Хід заняття

Вступна частина

ВПРАВА «ДОБРИЙ ДЕНЬ» (див. заняття №1).

Основна частина

ВПРАВА «ІНОЗЕМЕЦЬ ТА ПЕРЕКЛАДАЧ»

Мета: відпрацювання навичок інтерпретування.

Тривалість: 20 хвилин.

Зміст: «Розділіться на групи по 6 чоловік. Один учасник буде грати роль іноземця, інший - перекладача, інші будуть журналістами. Іноземець сам повинен вибрати образ свого героя і представитися публіці. Журналісти ставлять йому запитання, на які він відповідає на "іноземною мовою". Насправді все вправа проходить російською мовою. Завдання перекладача – передати сенс слів іноземця».

Через п'ять хвилин учасники міняються ролями. зміна ролей відбувається до тих пір, поки кожен користувач не побуває в ролі журналіста і іноземця.

Обговорення: Які почуття ви відчували, слухаючи інтерпретацію своїх слів? У чому причини позитивного і негативного сприйняття інтерпретації?

ВПРАВА «ОПИС СВОЇХ ЗДІБНОСТЕЙ»

Мета: актуалізація самопізнання, виявлення сильних та слабких сторін.

Тривалість: 15 хвилин.

Зміст: Учасникам дається завдання написати в зошиті:

5 здібностей, які розвинені у них найбільш сильно;

5 видів діяльності, які найкраще у них виходять;

5 здібностей, які найменш розвинені;

5 видів діяльності, які виходять гірше всього;

5 здібностей, якими хотілося б володіти в досконалості;

Обговорення: Який пункт завдання було легше виконати? Хто не зміг виконати завдання до кінця? Як пов'язана професія з тим, що містить самоаналіз? Чи буде обрана професія кроком до ідеалу?

ВПРАВА «ПРЕС-КОНФЕРЕНЦІЯ: 10 РОКІВ ПО ТОМУ»

Мета: формування опорних пунктів професійного зростання учасників, і рефлексія труднощів і бар'єрів у процесі професійного становлення.

Тривалість: 15 хвилин.

Зміст: Придумайте коротку історію-виступ про свій кар'єрний шлях протягом 10 років. На прес-конференції кожен учасник виступить з повідомленням про власну вдалу кар'єру, її основні етапи і труднощах. Решта учасників є представниками преси або засобів масової інформації та можуть задавати виступаючим будь-які, аж до каверзних, питання.

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Питання для обговорення: На що ви спиралися при складанні свого повідомлення? Що ви відчували, розповідаючи про себе і відповідаючи на питання?

ВПРАВА «ЗРОЗУМІЙ МЕНЕ ПРАВИЛЬНО»

Мета: навчитися розрізняти інтонації в процесі комунікації, яку саме емоцію вона несе.

Тривалість: 15 хвилин.

Матеріали: картки розміром з візитну картку з надрукованими на них назвами емоцій.

Зміст: Психолог роздає групі картки, на яких написані назви емоцій, і просить не показувати їх іншим учасникам. Далі просить кожного по черзі вимовити тільки одне слово: «Ага», «Алло» або «Здрастуйте!» з інтонацією, відповідної емоції, написаної на картці учасника. Вся група відгадує, яку емоцію намагався зобразити учасник.

Обговорення: 1) Наскільки легко вдавалося вгадати емоцію за інтонаціями? 2) У реальному житті, наскільки часто у розмові ви по інтонації з перших слів розумієте, в якому настрої перебуває ваш співрозмовник?

Додатковий варіант: можна запропонувати розповісти короткий віршик типу «упустили ведмедика на підлогу».

Список емоцій: радість, здивування, співчуття, розчарування, підозрілість, смуток, веселощі, холодну байдужість, спокій, зацікавленість, впевненість, бажання допомогти, втома, хвилювання, ентузіазм.

ВПРАВА «МОТИВАЦІЯ»

Мета: виявлення особливостей власної мотивації.

Тривалість: 15 хвилин.

Матеріал: метафоричні карти.

Зміст: Учасники вибирають по черзі п'ять карт наосліп, які повинні розкрити особливості кожного: 1) які сильні сторони необхідні для успішної професійної самореалізації, я ще можу розкрити в собі? 2) де знаходиться мій головний ресурс для досягнення бажаного? 3) що допоможе мені зробити кожен робочий день наповненим і радісним? 4) Як я можу більше піклуватися про себе? 5) Які ще у мене є чарівні ресурси для того, щоб втілювати мої професійні мрії? Потім йде обговорення.

Заключна частина

ВПРАВА «ДЯКУЮ ЗА ПРИЄМНЕ ЗАНЯТТЯ» (див. заняття №1).

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

РОЗДІЛ №3 РОЗВИТОК ПОВЕДІНКОВОГО КОМПОНЕНТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Мета: розвиток поведінкового компоненту професійної ідентичності, а саме: вироблення учасниками своєї позиції в професійних ситуаціях і відносинах, усвідомлення своїх професійних можливостей та професійного потенціалу, підвищення пізнавальної активності, розуміння свого професійного "Я", визначення шляхів входження у психологічну професійну спільноту і напряду подальшого професійного зростання у період навчання.

Заняття №9

Тривалість: 90 хвилин.

Мета: розвиток сукупності психологічних характеристик особистості, що підвищують ефективність вирішення професійних - психологічних завдань.

Хід заняття

Вступна частина

ВПРАВА «ДОБРИЙ ДЕНЬ» (див. заняття №1).

Основна частина

ВПРАВА «ЕКСТРАСЕНС»

Мета: відпрацювати навички розуміння іншої людини.

Тривалість: 15 хвилин.

Зміст: Кожному члену групи пропонується серед учасників знайти одну людину, чий статок і думки він буде вгадувати. При цьому учасник описує стан партнера, який не знає, що це відноситься до нього. Потім члени групи повинні визначити, чиє стан було описано.

Дається 3 хв на те, щоб учасники письмово виклали, про що думав інша людина, які почуття він відчував. Той, чий стан описували, може прокоментувати цю розповідь, тобто висловити свою думку - підтвердити правильність висновків «екстрасенса» (якщо розказане відповідає його дійсним думкам і відчуттям) або спростувати їх. Потім йде обговорення.

ВПРАВА «НУ-КА ВІДГАДАЙ»

Мета: розвиток уміння чути і слухати; зняття емоційної напруги.

Тривалість: 10 хв.

Зміст: Учасники групи сидять по колу. Інструкція: «Один з нас, хто саме, ми вирішимо пізніше, вийде з кімнати. Після цього ми виберемо якусь відоме всім вірш і розподілимо між собою слова його перших двох рядків. Наприклад: «Наша Таня гірко плаче; впустила в річку м'ячик». Слова будемо розподіляти по одному, за годинниковою стрілкою, почавши з будь-якого з нас. Якщо на всіх слів не вистачить, ми почнемо спочатку.

Після цього вийшов повернеться і за моїм сигналом (наприклад, я скажу "раз, два, три") ми всі одночасно скажімо кожен своє слово. Той, хто повернувся в кімнату повинен зрозуміти, що саме ми цитували».

Якщо відгадують рядки учаснику не вдається зробити це з першого разу, тренер пропонує всім повторити їх слова ще раз і знову дає команду. Потім йде обговорення.

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

ВПРАВА «СЛІПЕ СЛУХАННЯ»

Мета: продемонструвати учасникам групи неефективність передачі інформації без зворотного зв'язку.

Тривалість: 10 хв.

Зміст: Одна або дві пари виконують вправу, інші спостерігають. Члени пари сідають за стіл так, щоб не бачити рук один одного (за перепоною або спиною один до одного). Кожному члену пари дається по 7 сірників, одному з них ведучий складає з 7 сірників фігуру. Завдання цього члена пари пояснити іншому, як лежать сірники, щоб той зміг викласти зі своїх сірників точно таку саму фігуру. Не дивіться на те, що робить партнер і задавати один одному будь-які питання. Потім перешкода знімається, порівнюються результат і зразок. Учасники обговорюють труднощі, які вони відчували в ході завдання.

ВПРАВА НА СПІЛКУВАННЯ «ЗА ТОГО ХЛОПЦЯ»

Мета: розвиток навичок впевненого спілкування, емпатії.

Тривалість: 15 хв.

Зміст: Психолог ділить групу на пари. Учасники розповідають один одному про себе, потім змінюються бейджами.

Один представник пари, з бейджем іншого, стає за спинкою стільця партнера (за бажанням — кладе останньому руки на плечі). Вітається: «Я, (називає ім'я партнера), працюю там-то (навчаюся). Буду радий відповісти на Ваші питання». Решта учасників задають питання з найрізноманітніших галузей, професійних і особистих. Відповідаючий повинен відповісти незалежно чи знає він точну відповідь чи ні.

По завершенню, то, хто сидить на стільці, за якого тільки що відповідали, ділиться з групою: який був відсоток влучень.

ВПРАВА «КОНСУЛЬТАНТ»

Мета: навчитися на практиці використовувати техніки консультування.

Тривалість: 15 хвилин.

Матеріал: карточки на кількість учасників, з техніками консультування, прикладами їх застосування.

Зміст: учасники діляться на пари. Один – клієнт, другий – консультант. Клієнт розповідає свою проблему, консультанту дається карточка з певною технікою консультування, яку він повинен застосувати під час бесіди з клієнтом. Кожна пара розіграє свій діалог, а інші учасники повинні відгадати, яка саме техніка була застосована.

Стимульний матеріал:

<p>Умение сконцентрироваться на собеседнике</p>	<p>Проявляется в демонстрации заинтересованности в контакте с собеседниками через: поворот тела в его сторону, установление и поддержку зрительного контакта, изменение выражения лица и другие сигналы, которые свидетельствуют о контакте и физическом присутствии.</p>
--	---

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

<p>Умение «вести» собеседника</p>	<p>Проявляется в неперевивании собеседников, концентрировании их внимания. Ведущий тактично поощряет собеседников посредством высказывания и выражения во время беседы своих чувств, постановку содержательных вопросов, которые требуют более длинных ответов, чем «да» или «нет».</p> <p><i>Внимание:</i> постоянное задавание вопросов может создать атмосферу экзамена.</p>
<p>Рефлексивное слушание</p>	<p>это стиль ведения беседы, который предполагает активное речевое взаимодействие психолога и респондента; в определенном смысле – переживание вместе с клиентом.</p> <p>Функции: выяснение (использование уточняющих вопросов); перефразирование (формулировка высказанного клиентом своими словами); словесное отражение чувств клиента.</p> <p>Применяется для осуществления точного контроля над правильностью восприятия полученной от клиента информации. Например:</p> <p><i>«Мне кажется, вы хотите добавить еще что-то...»</i></p> <p><i>«Мне кажется, что вы очень сердитесь по поводу этого...»</i></p>
<p>Перефраз</p>	<p>Ведущий повторяет то, что сказал собеседник, чтобы убедиться в том, что правильно его понимает. Например:</p> <p><i>«Если я вас правильно понял, вы считаете, что...»</i></p> <p><i>«Ты хочешь мне сказать, что...»</i></p>
<p>Концентрация на главном</p>	<p>Ведущий концентрирует участников встречи на главном. Например: «Я знаю, что для вас это очень важно, но мы должны поговорить сегодня о...»</p> <p><i>«Какой вывод можно сделать из всего вами сказанного?»</i></p>
<p>Техника постановки открытых вопросов</p>	<p><i>Открытые вопросы</i> обычно начинаются со слов «что», «как», «почему», «а если». Они требуют развернутого ответа от клиента, так как на них трудно ответить «да» или «нет». Открытые вопросы дают нам довольно важную информацию о сути затруднений клиента.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Расскажите подробнее об этом... 2. Что было дальше? 3. Что вы чувствовали при составлении карты сети контактов?

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Техника постановки закрытых вопросов	<p><i>Закрытые вопросы</i> обычно включают в себя частицу «ли». На них можно ответить «да» или «нет». Закрытые вопросы используются для сбора информации и уточнения информации, а также для того, чтобы сконцентрировать внимание, сузить область суждений.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Не могли бы вы рассказать об этом подробнее? 2. Обо всех ли последующих событиях вы рассказали? 3. Чувствовали ли вы волнение при составлении карты сети контактов?
Отражение чувств	<p>это отзеркаливание вербально или невербально выраженных клиентом эмоций (пережитых в прошлом, переживаемых в настоящий момент или предполагаемых в будущем) с целью их отреагирования, осмысления.</p> <p><i>Функции:</i> поощрение непосредственно выраженных чувств; усиление, углубление полноты контакта клиента, чтобы он чувствовал то, что говорит в данный момент.</p>
Зеркальное отражение	<p>это приём, заключающийся в незаметном для клиента имитировании его мимики, жестов, пантомимики, повторении его тона, интонации, высказываний.</p> <p><i>Функция:</i> усиление эмпатии, расположения к консультанту.</p> <p><i>Применяется</i> в моменты исповеди клиента, когда клиент бросает мимолетные взгляды на консультанта или делает акцент на отдельные слова-тайнства.</p>

Обговорення: Чи важко було застосовувати техніку? Чи всім успішно вдалося її застосувати? Що потрібно роботи задля ефективного використання технік? та ін.

ВПРАВА «СИГНАЛІЗАЦІЯ»

Мета: освоєння комунікативних сигналів, що свідчать про хвилювання співрозмовника, розвиток рефлексії, якості: комунікативна компетенція.

Тривалість: 15 хвилин.

Зміст: Ведучий проводить з учасниками бесіду про те, що у будь-якої людини є якісь власні, особисто його сигнали про хвилювання. Можна провести аналогію з автомобільною сигналізацією: якщо машину з включеною сигналізацією сильно штовхнути або – тим більше – спробувати викрасти, у неї спрацює сигналізація. Так і у людини: якщо його сильно вразити чимось, вивести зі стану рівноваги, розбудити в ньому тривогу, то у нього теж включається сигналізація, яка свідчить про те, що з ним щось не в порядку.

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Проводиться бліц– опитування: можливо, хтось із учасників бажає поділитися своїми спостереженнями. Розповісти про «сигналізацію» у своїх знайомих, у себе особисто. Далі для участі у рольовій грі викликаються добровольці. Рольову гру можна вибрати будь– яку, в якій присутній елемент напруженості. Решта учасників – в ролі уважних спостерігачів.

Після кожної гри проводиться невелике обговорення: Які «сигнали» були помічені? Проявлялися ці «сигнали» одинична або кілька разів, в різних епізодах?

Заключна частина

ВПРАВА «ДЯКУЮ ЗА ПРИЄМНЕ ЗАНЯТТЯ» (див. заняття№1).

Заняття №10

Тривалість: 90 хвилин.

Мета: відпрацювання навичок професійного спілкування; навичок без оцінного сприйняття іншого, навичок активного та емпатичного слухання.

Хід заняття

Вступна частина

ВПРАВА «ДОБРИЙ ДЕНЬ» (див. заняття№1).

Основна частина

ВПРАВА

Мета: розвиток навичок прогнозування на основі візуальних, вербальних і невербальних контактів.

Тривалість: 15 хвилин.

Зміст: Вправа виконується в парах. Якщо в групі непарна кількість учасників, тренер також бере участь у вправі. Інструкція: «Сядьте один проти одного так, щоб вам було добре видно обличчя і руки партнера. Кожному з вас доведеться прогнозувати дії іншого. Обидва партнери зараз піднімуть перед собою руки, кисті яких стиснуті в кулаки на рівні грудей (тренер показує як). Один з учасників починає рахувати до трьох – він ініціатор перших десяти спроб. На рахунок "три" кожен з учасників викидає один або два пальці. Завдання ініціатора – домогтися неузгодженості, т. е. його партнер повинен показати інше, ніж він, кількість пальців. Завдання другого учасника - домогтися узгодження. Після десяти спроб треба буде помінятися ролями».

Коли вправа закінчено, тренер дає можливість кожній парі розповісти про результати і враження, які вони отримали. В ході обговорення учасники говорять про використані тактики, про те, що в деяких випадках вдалося домогтися узгодження або неузгодженості за рахунок кращої реакції. В той же час основними факторами, що впливають на успішність вирішення поставленого завдання, виявляються уявлення про партнера і здатність прогнозувати його дії. Крім усвідомлення і розвитку прогностичних здібностей, вправа спрямована на розвиток спостережливості, оскільки адекватність прогнозу спирається на всю сукупність сигналів, які можуть бути зафіксовані при спостереженні за партнером від моменту прийняття ним рішення до його втілення.

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

ВПРАВА «ДРУКАРСЬКА МАШИНКА»

Мета: розвиток вміння відчувати співрозмовника, навичок групової взаємодії.

Тривалість: 10 хвилин.

Зміст: Всі учасники стають в лінію або в коло. Групі дається завдання прочитати чотиривірш (пропозиція, словосполучення і т.д.), наприклад: У Лукомор'я дуб зелений. І золотий ланцюг на дубі тому, але не хором, а в такий спосіб. Учасники послідовно вимовляють по одній букві, пробіл - всі члени групи роблять бавовна руками, переклад каретки - тупають ногою. Коми і крапки теж можна як-небудь позначити. Вправа повторюється до тих пір, поки вірш не "прозвучить» без помилок.

ВПРАВА «ВИПАДКОВІ СПІВРОЗМОВНИКИ»

Мета: засвоєння технік перефразування.

Тривалість: 20 хвилин.

Зміст: Група сідає в коло. Двоє добровольців виходять в центр кола і починають розмову, намагаючись спілкуватися так, щоб інші слухачі якомога довше залишалися в невіданні щодо теми бесіди. Вони не повинні говорити неправду. Темі розмови задаються ведучим: команда, конфлікти, любов.

Решта уважно слухають, не ставлячи питань і будують вголос припущень, але мають право включитися в розмову, якщо вважали, що тема стала їм зрозуміла. Гравець, який думає, що вгадав тему, встає і приєднується до співрозмовників в центрі кола.

Однак участь у розмові пов'язане з певним ризиком: в будь-який момент новоприбулого можуть запитати: «Про що ми говоримо?» Той повинен пошепки, щоб не почули інші, назвати тему розмови. Якщо здогадка виявилася вірною, всі троє продовжують бесіду, якщо ні - новоприбулий повертається на своє місце в коло і продовжує слухати розмову. Він може повторити спробу приєднатися до розмовляючих не раніше ніж через дві хвилини.

Гра продовжується до тих пір, поки всі гравці не виявляться включеними в бесіду або поки всі вони не будуть виключені з неї через невірні припущень. Кожен має право на три спроби.

Обговорення: В який момент стало зрозуміло, про що говорять учасники? Завдяки чому сталося впізнавання теми? У чому для вас була складність виконання вправи? Та ін.

ВПРАВА «ПЕРЕФРАЗОВУВАННЯ»

Мета: відпрацювання вміння передавати суть сказаного своїми словами.

Тривалість: 20 хвилин.

Матеріал: картки з чотиривіршами.

Зміст: «Пропоную об'єднатися в чотири команди (Тренер об'єднує учасників в команди.) Кожній команді я видам чотиривірш з відомого вірша. потрібно перефразувати строфу таким чином, щоб кожне слово в ній передавалося іншим словом або словосполученням. Наприклад, «я» можна перетворити в «автора» або «особа», «дорогу» - в «шлях», «серце» - в «центральний орган кровообігу» і т.п. Потрібно буде записати текст, перефразовує дану строфу, і потім прочитати його вголос всій групі.

Важливо, щоб інші змогли здогадатися, що за вірш було перефразовано. Чи є які-небудь питання? На цю роботу дається 10 хв. Починаємо ... »

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Обговорення: Які труднощі виникали в ході роботи? Яким має бути перефразування, щоб воно найбільш точно передавало суть початкового тексту?

ВПРАВА «Я ТА ІНШІ: ГРАНІ ВЗАЄМОДІЇ»

Мета: усвідомлення бажаних стратегій взаємодії з іншими людьми.

Тривалість: 15 хвилин.

Зміст: Розбийтеся на пари. Встаньте напроти один одного. Дайте можливість рукам зустрітися. Чи не розводячи долонь, зробіть кілька проб контакту (взаємодії):

1. Ви активні, ваш партнер абсолютно пасивний, що не ухиляється від контакту, не проявляє ініціативи, самостійних рухів робить (як віск).

2. Ви активні, партнер активний, але не проявляє ініціативи, і робить тільки руху, такі за вашими рухами.

3. Ви активні, партнер проявляє активність, робить рухи, борючись будь-якому вашому руху.

4. Обмін ролями: партнер активний, ви протидієте будь-якого його руху.

5. Партнер активний, ви активні, але не проявляєте ініціативи, і робите тільки руху, які йдуть за рухами партнера.

6. Ви пасивні, не проявляєте ініціативи, партнер активний. Тепер об'єднаєтеся в четвірки і обговоріть, яка з ролей була найбільш складною, яка роль здалася звичної. Які почуття виникали?

Питання для обговорення: Виведіть дану вправу на вашу професійну взаємодію з людьми. Які почуття можуть виникнути при зустрічі з людиною, яка поводить себе неприємним для вас чином?

Заключна частина

ВПРАВА «ДЯКУЮ ЗА ПРИЄМНЕ ЗАНЯТТЯ» (див. заняття №1).

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Заняття №11

Тривалість: 90 хвилин.

Мета: розвиток психологічної спостережливості як здатності фіксувати і запам'ятовувати всю сукупність сигналів, які надходять від іншої людини або групи; формування і розвиток здатності прогнозувати стан і поведінку іншої людини, передбачити свій вплив.

Хід заняття

Вступна частина

ВПРАВА «ДОБРИЙ ДЕНЬ» (див. заняття №1).

Основна частина

ВПРАВА НА РЕФЛЕКСИВНЕ СЛУХАННЯ

Мета: Розвиток досвіду рефлексивного слухання, вміння з'ясувати справжню мету спілкування.

Тривалість: 20 хвилин.

Зміст: До декану факультету університету приходить мати студента 1-го або 2-го курсу за допомогою. За словами матері, він зустрічається з однокурсницею і збирається одружитися. Мати проти цього шлюбу, так як боїться, що син кине навчання. Це офіційна, прийнятна для соціуму версія.

Ведучий заняття, вибравши будь-кого на роль матері (батька), наодинці домовляється про справжню причину приходу до декана. І (наприклад мати, в принципі, не проти одруження сина, але так як вона одна його виховувала і він їй дуже дорогий, боїться залишитися без нього, бути йому непотрібна. Істинну причину батько називати прямо не повинен і, тільки якщо учасник, виконуючий роль декана, питаннями і репліками підійде до істини сам, здогадається про неї, може переходити до прямого розмови.

Решта членів групи по черзі виконують роль декана з 1.1 дачею «докопатися» до справжньої причини візиту матері і зняти її побоювання. На спробу дається 3-5 хвилин.

При аналізі роль ведучого полягає в побудові питань, виявленні переломних моментів бесіди. Потім йде обговорення.

ВПРАВА «СПОСТЕРІГАЧ»

Мета: встановлення візуального та вербального контакту учасників групи.

Тривалість: 15 хв.

Матеріал: картки, на яких написані імена учасників.

Зміст: «Зараз я дам кожному картку, на якій написано ім'я одного з учасників групи. (Тренер роздає картки.) Подивіться на свої картки так, щоб ніхто не бачив, чиє ім'я на ній написано. Далі вам треба буде зробити наступне. На рахунок "раз" ви починаєте непомітно спостерігати за людиною, чиє ім'я написано на вашій картці; при цьому, не перестаючи вести спостереження, кожен час від часу, але не дуже часто, робить два якихось обраних заздалегідь рухи, наприклад, хитає головою, закриває очі, потирає руки і т.п. Коли я скажу «два» а це відбудеться через три хвилини, вам треба бути готовими до відповіді на два питання: "Хто спостерігав за вами?", "Які два руху робив людина, за яким ви спостерігали?"».

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Через три хвилини тренер звертається до одного з учасників групи з питаннями, які були сформульовані в інструкції. Спочатку він запитує: «Хто спостерігав за тобою?», І якщо відповідь правильна, то слід друге питання вже до спостерігача, який повинен відповісти, які рухи виконував його «підопічний». Потім йде обговорення.

ВПРАВА «ЧУДЕСНИЙ МІШЕЧОК»

Мета: встановлення особливостей мотиваційної сфери підлітка.

Тривалість: 10 хвилин.

Матеріал: мішечок з різні дрібними предметами.

Зміст: Психолог проходить по колу з мішечком, в якому знаходяться різні дрібні предмети. Кожен з учасників опускає руку в мішок і, не заглядаючи в нього, бере будь –який предмет. Після того як всі отримують по одному предмету, психолог каже: «У вас в руках по предмету. Знайдіть схожість між ними і вашим бажанням до професійної реалізації. Як він може допомогти, чи що символізує?». Потім всі висловлюються.

ВПРАВА «ПСИХОТЕХНОЛОГІЯ РОЗПІЗНАВАННЯ ПРОЕКЦІЙ»

Мета: отримання кожним учасником зворотного зв'язку від членів групи, усвідомлення власних трансферентних характеристик.

Тривалість: 15 хв.

Зміст: Учасникам необхідно представити інших членів групи в ролі обраної професії. Виходячи з цих уявлень, виділити характерні особливості, властиві кожному члену групи і повідомити про них. Процедура організовується таким чином: кожен із членів групи трохи висувається всередину кола. Далі кожен з учасників, звертаючись до нього, завершує пропозицію «В ролі (професія) ти ...». Наприклад, учасник А звертаючись до учасника Б може заявити наступне: «У ролі психолога ти представляєшся мені як самовдоволенний, амбітний тип. Здається, що клієнт тобі потрібен для того, щоб зайвий раз підтвердити власну значимість, показати який ти крутий ». Учаснику Б слід подякувати учасника А за висловлену думку, не вступаючи при цьому в суперечку або обговорення неприємних фактів. Після завершення цієї процедури в роль вступає наступний і т.д.

Тут важливо на доступному матеріалі підвести членів групи до усвідомленням можливої неадекватності їх уявлень в цілому. Для цієї мети можна провести обмін ролями і відповідати, і діяти вже від імені цієї людини.

Питання для обговорення: Як на ваш погляд працює механізм проекцій? Чи є вплив проекції інших людей на ваш емоційний стан? Та ін.

ВПРАВА «ЗРОЗУМІЙ МЕНЕ ПРАВИЛЬНО»

Мета: формування навички розуміти істинний мотив спілкування.

Тривалість: 20 хвилин.

Зміст: вправа проводиться в парах. Інструкція: "Зараз кожен з вас отримає картку (тренер роздає картки з текстом). Зверніть увагу: на кожній картці текст розділений на три частини: перша частина присвячена загальному опису ситуації, і вона зачитується до початку розмови. Тут підкреслена роль, яку відіграватиме учасник - власник картки.

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Друга частина тексту містить те, що ви будете відкрито говорити своєму співрозмовнику, а в третій частині тексту викладена справжня причина поведінки учасника в ситуації, яку він не готовий відразу відкрито висловити. Завдання другого учасника, який бере на себе іншу роль, зазначену в картці, - зрозуміти справжню позицію співрозмовника. При цьому він повинен використовувати уточнення, переказ, подальший розвиток думок співрозмовника, повідомлення про свій стан і стан співрозмовника. Ще раз звертаю вашу увагу на завдання: вам не потрібно вирішувати проблему співрозмовника, необхідно тільки зрозуміти, в чому справа.

В ході роботи ви проведете дві розмови: спочатку один з учасників пари буде розбиратися в проблемі іншого, потім - навпаки".

У процесі виконання вправи тренер може підходити по черзі до кожної з пар, при необхідності вносити корективи в дії того, хто, використовуючи перераховані прийоми, повинен зрозуміти співрозмовника.

Приклади карток:

I. 1. Син (дочка) вмовляє мати (батька) поїхати в санаторій. Мати (батько) живе разом з сім'єю сина (дочки).

2. Мати (батько) відмовляється, кажучи, що сім'ї сина (дочки) буде складно самій впоратися з господарством, з дітьми.

3. Насправді у неї (нього) з'явився новий знайомий (знайома), з яким (ою) вона (він) не хотів (ла) би зараз розлучатися.

II. 1. Співробітник приходить до начальника відділу і каже, що хоче звільнитися.

2. Каже, що знайшов роботу ближче до дому і зможе більше часу приділяти вихованню дітей.

3. Насправді вважає, що його робота не оцінюється по заслугах, ображений на начальника і вирішив звільнитися саме тому.

Після завершення вправи можна запропонувати його учасникам обмінятися думками з приводу використання в бесіді прийомів активного слухання.

Заключна частина

ВПРАВА «ДЯКУЮ ЗА ПРИЄМНЕ ЗАНЯТТЯ» (див. заняття№1).

Заняття №12

Тривалість: 90 хвилин.

Мета: відпрацювання професійних поведінкових реакцій студентів, моделювання професійно важливих форм поведінки; досягнення оптимального рівня життєдіяльності і відчуття успіху і радості у професійній діяльності.

Хід заняття

Вступна частина

ВПРАВА «ДОБРИЙ ДЕНЬ» (див. заняття№1).

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Основна частина

ВПРАВА НА СПІЛКУВАННЯ «ІНШИМИ СЛОВАМИ»

Мета: тренування мовної швидкості і гнучкості, вміння підбирати синоніми, адекватно передавати одну і ту ж думку різними словами.

Тривалість: 15 хвилин.

Зміст: Учасники об'єднуються в команди по 4 людини. Ведучий говорить першому учаснику команди якусь нескладну фразу з 5-6 слів. Той повинен передати її наступному учасникові таким чином, щоб зберегти зміст висловлювання, але при цьому не використовувати жодне з тих слів, які були в оригінальній фразі (за винятком частинок і прийменників). Наступний учасник передає фразу далі, знову ж використовуючи інші слова і т. д., Поки фраза не буде виголошена в різних варіантах усіма чотирма гравцями. Ведучий і ще 2 – 3 добровольця виступають в ролі арбітрів — стежать, щоб гравці не повторювали слова, а сенс висловлювання передавався вірно. Якщо команд кілька, між ними можна провести змагання, хто швидше передасть висловлювання (фрази всім даються різні, але подібні за складністю і кількістю слів).

Обговорення: 1) Кому наскільки складно було виконувати це завдання? З чим пов'язані ці труднощі? 2) У яких реальних ситуаціях спілкування важливо вміти висловлювати одну і ту ж думку за допомогою різних фраз?

КАЗКА «ШВЕЙНА ГОЛКА»

Мета: формування відповідального ставлення до навчання, впевненої поведінки.

Тривалість: 15 хвилин.

Зміст: Одна швейна голка була дуже працьовита. Вона любила шити. Їй завжди хотілося виконати свою роботу добре і, головне, вчасно, до наміченого терміну. Але чим більше поспішала і метушилася голка, тим важче ставало шити. Іноді голка робила криві стежки, і їх доводилося переробляти. «Спізнююся, спізнююся», - думала голка. Бувало, вона так високо злітала над тканиною, що втрачала нитку. Тоді потрібно було зупинитися і знову одягати її в вушко. «Спізнююся, спізнююся», - хвилювалася голка. Навіть вночі, коли голка стояла в ігольниці, вона довго не могла заспокоїтися. Вже дуже їй хотілося робити рівні і правильні шви. Голка так хвилювалася, що навіть трохи дзвеніла від напруги.

- Заспокойся, - пролунав чийсь голос. Це заговорила игольница.

- Чарівна швейна голка! Ти можеш дуже добре шити. У тебе для цього все є. Твій гострий носик спритно робить маленькі отвори. В твоє велике вушко легко вставляти нитку. Ти дуже струнка, і тебе зручно тримати. Тобі потрібно просто спокійно шити.

- Але я ж спізнююся, - заперечила голка.

- Ти просто від хвилювання робиш помилки. Запам'ятай, ти зможеш вправно шити. Повір у свої сили і вміння. Спокійно берись за справу: розрахуй відстань, проколи тканину і тягни нитку. Ти все встигнеш!

На наступний день голка старанно приступила до роботи. Згадавши слова игольниці, вона спробувала заспокоїтися. Окинувши поглядом деталі, голка взялася за свою справу. Нитку тягнула акуратніше, стежки робила рівніше. У цей день переробляти довелося менше і робота йшла швидше.

Продовження Додатку 3. Розвиткова програма з формування ідентичності та готовності до професійної взаємодії студентів-психологів

Голка задумалася. Може, игольница права? Головне - повірити в свої сили, все обдумати і спокійно взятися за справу.

ВПРАВА «БЕСІДА»

Мета: показати важливість для ефективного встановлення контакту рівності позицій учасників, відсутність між ними бар'єрів.

Тривалість: 20 хвилин

Зміст: Група сідає по колу. Для виконання цієї вправи ми створимо пари. Нехай кожна пара займе місце так, щоб нікому при цьому не заважати. Їм дається 6 хвилин для розмови. Психолог може запропонувати для обговорення пов'язані з контекстом групи або нейтральні теми. За мою вказівкою в ході бесіди ми будемо міняти положення, не припиняючи розмови. Зараз давайте повернемося один до одного спиною і почнемо розмову. Учасники 1,5 хвилини розмовляють, сидячи спиною один до одного, по 1,5 хвилини – один сидячи, інший стоячи і навпаки (обличчям один до одного), 1,5 хвилини – сидячи обличчям один до одного.

Обговорення: психолог може задати питання про те, в якому становищі ведення бесіди було найбільш важким, складним, а в якому найбільш комфортним. Можна обговорити способи як перейти зі складного становища в комфортне в різних життєвих ситуаціях.

ВПРАВА «ПРОФЕСІЙНЕ "Я" В ПРОМЕНЯХ СОНЦЯ»

Мета: Підвищення самооцінки; гармонізація емоціонального стану; розвиток позитивної концепції «Я-психолог».

Тривалість: 15 хвилин.

Зміст: На аркуші пропонується намалювати сонце. У гуртку напишіть власне ім'я. Біля кожного променя напишіть що-небудь хороше про себе з професійної точки зору. Задача написати про себе якнайкраще. Покладіть цей листочок в свій щоденник і, якщо у вас з'явиться нова якість, додавайте промінчик до сонця.

Заключна частина

ВПРАВА «РЕСТОРАН»

Мета: Підведення підсумків заняття.

Тривалість: 15 хвилин.

Зміст: На дошку прикріплюється картинка із зображенням кухаря і питання: «Наситилися?» Кожному учаснику пропонується набір окремих карток, на кожній з яких міститься початок пропозиції. Наприклад, «Я з'їв би ще цього ...», «Найбільше мені сподобалося ...», «Я майже переварив ...», «Цей ресторан ...», «Я переїв ...»,

«Будь ласка, додайте ...». Кожен учасник індивідуально заповнює свій набір карток, потім зачитує отримані результати і прикріплює до дошки під питанням: «Наситилися?»

Можна запропонувати учасникам картки групувати, в залежності від початку пропозиції, а потім зробити аналіз: що сподобалося, що виявилось зайвим, що виявилось корисним, що ще варто обговорити і т. д.

ВПРАВА «ДЯКУЮ ЗА ПРИЄМНЕ ЗАНЯТТЯ» (див. заняття №1).

Додаток II

Емпіричні дані контрольної діагностики респондентів

Таблиця II.1.

Методика «Особистісний професійний план» (Є. Климова, адаптація Л. Б Шнейдер) та Методика «Задоволеність професією» (А. А. Кіссель)

№ з/п	Методики	
	Особистісний професійний план	Задоволеність професією
	Сирі дані	
1	2	4
2	5	4
3	5	3
4	5	3
5	5	4
6	5	4
7	6	4
8	6	4
9	6	3
10	6	3
11	6	1
12	7	2
13	5	4
14	6	3
15	5	2
16	4	3
17	5	3
18	4	4
19	7	1
20	5	2
21	4	3
22	5	4
23	6	4
24	5	3

Продовження Додатку И. Емпіричні дані контрольної діагностики респондентів

Таблиця И.2.

Методика «Мотиви вибору професії» (Р. В. Овчарова)

№ з/п	Шкали			
	Внутрішня мотивація		Зовнішня	
	індивідуально-значуща	соціально-значуща	позитивна	негативна
	Сирі дані			
1	10	10	15	15
2	10	15	5	20
3	5	10	5	20
4	5	15	10	15
5	15	15	10	25
6	15	20	5	10
7	10	15	5	20
8	5	10	5	15
9	15	10	5	15
10	15	5	10	15
11	20	10	10	10
12	15	15	10	10
13	10	15	20	15
14	20	15	15	10
15	15	20	15	10
16	10	20	15	5
17	10	15	20	10
18	15	10	10	15
19	20	20	5	10
20	15	15	5	10
21	10	15	15	5
22	10	10	10	5
23	15	15	5	5
24	20	10	20	10